

SOSYAL ve BEŞERİ
BİLİMLER
DERGİSİ

Sosyal Bilimler
Araştırmaları Derneği

SoBiAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Online)

ISSN: 1309 - 8012

Yıl: 2022 Cilt: 14 Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi; Ekonomi, İşletme, Yönetim, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Felsefe, Etik ve diğer alanlarda hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarını referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt - bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirimlere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (SBBD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır

EDİTÖR

Doç.Dr. Serdar Yay, İzmir Demokrasi Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Hakan Ay, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Serpil Ağcakaya, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mehtap Tunç, Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Canan Çakır, Gümüşhane Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Bay Atlantic Üniversitesi, ABD

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

HİLELİ SEÇİM BÖLGESİ TAKSİMATI (GERRYMANDERING): KAMU TERCİHİ
PERSPEKTİFİ

GERRYMANDERING: PUBLIC CHOICE PERSPECTIVE

Coşkun Can AKTAN

1-20

YAYLI TANBURUN TÜRK MAKAM MÜZİĞİ'NDE DIŞLANMASI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE EXCLUSION OF YAYLI TANBUR

Mücahit Yalçın ÖZTÜFEKÇİ

21-36

EMPATİK DİNLEME TEKNİĞİ

THE EMPATHETIC LISTENING METHOD

Mustafa Şerif AKIN

37-58

BAŞLANGICIDAN GÜNÜMÜZE İKLİM HAREKETİ: SORUNLAR, SINIRLAR VE FIRSATLAR
*THE CLIMATE MOVEMENT FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT: PROBLEMS, LIMITS AND
OPPORTUNITIES*

Burak KESGİN

59-107

BİST BANKA VE SİGORTA ENDEKSLERİ İLE RİSK PRİMLERİ ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

*CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN BIST BANK AND INSURANCE INDEX AND RISK PREMIUMS:
THE CASE OF TURKEY*

Zeynep EZANOĞLU

108-121

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

HİLELİ SEÇİM BÖLGESİ TAKSİMATI (GERRYMANDERING): KAMU TERCİHİ PERSPEKTİFİ*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Gerrymandering (hileli seçim bölgesi taksimatı) bir siyasi partinin oylarını arttırmak ve seçimi kazanmak, diğer taraftan rakip siyasi partinin oy sayılarını azaltmak gayesiyle seçim çevresini hileli bir şekilde yeniden dizayn etmeye yönelik politik manipülasyon girişimidir. Burada bir siyasi parti ya da adayın lehine seçim bölgesi sınırlarının manipüle edilmesi söz konusudur. Bu çalışmada hileli seçim bölgesi taksimatı kavramının ne anlama geldiği, kavramın ortaya çıkış hikâyesi, türleri, etki ve sonuçları özet olarak incelenmektedir. İlave olarak hileli seçim bölgesi taksimatı işleyişine dair bazı basit örnekler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gerrymandering, Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı, Kamu Tercih*

Alan Tanımı: *Kamu Tercih, Siyaset Bilimi*

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C., (2022), Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı (Gerrymandering): Kamu Tercih Perspektifi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (1): 1-20., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1113787>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

GERRYMANDERING: PUBLIC CHOICE PERSPECTIVE

Abstract

Gerrymandering is a political manipulation attempt to fraudulently redesign the electoral district in order to increase the votes of a political party and win the election, while reducing the number of votes of the rival political party. Here, there is a manipulation of electoral constituency boundaries in favor of a political party or a candidate. The practice of dividing a territorial unit into election districts results in an unfair advantage to some political parties and candidates in elections. In this study, the meaning of gerrymandering, the story of the emergence of the concept, its types, effects and results are briefly examined. In addition, some simple examples of gerrymandering are presented.

Key Words: *Gerrymandering, Elections, Electoral Systems, Redistricting, Public Choice*

JEL Codes: D72, D78, H10, K16

I. GİRİŞ

Bu çalışmada bir siyasi manipülasyon yöntemi olarak hileli seçim bölgesi taksimatı konusu ele alınmaktadır. Çalışmamızda literatürde “gerrymandering” olarak bilinen hileli seçim bölgesi taksimatı kavramının ne anlama geldiği, kavramın ortaya çıkış hikâyesi, türleri, etki ve sonuçları özet olarak incelenmektedir. İlave olarak hileli seçim bölgesi taksimatı işleyişine dair bazı basit örnekler sunulmaktadır. Sonuç bölümünde de kamu tercihi perspektifinden değerlendirme, yorum ve çözüm önerilerimiz yer almaktadır.

II. HİLELİ SEÇİM BÖLGESİ TAKSİMATI: GERRYMANDERING

Türkçe’ye “hileli seçim bölgesi taksimatı” olarak tercüme edebileceğimiz gerrymandering bir siyasi partinin oylarını arttırmak ve seçimi kazanmak, diğer taraftan rakip siyasi partinin oy sayılarını azaltmak gayesiyle seçim çevresini hileli bir şekilde yeniden dizayn etmeye yönelik politik manipülasyon girişimidir. Burada bir siyasi parti ya da adayın lehine seçim bölgesi sınırlarının manipüle edilmesi sözkonusudur. Bir başka ifadeyle, gerrymandering rakip adayın ya da

muhalefet partisinin seçimi kaybetmesine yönelik olarak seçim bölgesi sınırlarının yeniden çizilmesi işlemidir.²

Ünlü İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori gerrymandering konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"...seçim çevrelerini her durumun kendi şartlarına göre (ad hoc)³ düzenlemek...yani seçim çevrelerinin sınırlarını kasten, kazanacak çoğunluklar imal edecek tarzda çizmektir. (...) "Gerrymanderingin bir suistimal, utanç verici bir hilekârlık olduğunda kuşku yoktur... Benim kişisel inancım, iyi amaçlara kötü araçlarla hizmet edilmemesi gerektiği ve önceden belli galipleri kasıtlı şekilde imal etmek üzere seçim çevrelerinin sınırlarıyla oynanmasının hileye pek yakın şey olduğudur. Dolayısıyla gerrymanderingi bir "kamu hakları" davasına hizmet ediyor olsa bile, savunulamaz bir uygulama olarak görüyorum..." (Sartori, 1997: 36-37).

Bir siyasi partinin kendisine menfaat sağlayacak veya kendilerine rakip olan aday ve/veya partilerin seçilme şansını engellemek için tasarlanan bir siyasi manipülasyon yöntemi olan gerrymandering kelimesinin ortaya çıkış hikâyesi oldukça ilginçtir. Kısaca özetlemeye çalışalım:

Elbridge Gerry (1744-1814) 1772'den 1775'e kadar Massachusetts Temsilciler Meclisi'nde (Massachusetts House of Representatives) ve ayrıca 1776'dan 1780'e kadar Kıta Kongresi (Continental Congress) üyesi olarak görev yapmış bir siyasetçidir. Elbridge Gerry daha sonra 2 Nisan 1810'da Massachusetts valiliğine seçildi. 1811'de ikinci bir dönem için yeniden seçildi. Görev yaptığı dönemde Demokratik Cumhuriyetçilere (Democratic-Republicans) daha fazla güç verecek

² Hileli seçim bölgesi taksimatı (gerrymandering) konusunda bkz.: Gilligan & Matsusaka, 2006; Grofman & Brunell, 2005; Mann, 2006. Duignan, 2021; Fuentes-Rohwer, 2003; Gilligan, & Matsusaka,2006; Griffith, 1907; Niemi & Deegan, 1978; Cox & Katz, 2002. Hileli seçim bölgesi taksimatı konusunda Türkçe'de henüz bir literatür oluştuğunu söylememiz mümkün değildir. Türkçe'de konu ile ilgili olarak sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. bkz: Tunç ve diğerleri, 2014; Safi & Kurşuncu, 2019. Wayne Dawkins the Guardian gazetesinde yazdığı bir yazıda gerrymandering kavramını "seçmenlerin politikacılarını seçmesi yerine politikacıların seçmenlerini seçmesi" olarak yorumlamıştır. Gerçekten de, politikacılar bir politik manipülasyon yöntemi olarak seçim bölgesi taksimatı işine giriştiklerinde kendilerine oy verecekleri seçmenleri bir seçim bölgesinde toplamayı; ya da bir başka ifadeyle muhalefete oy verecek seçmenleri farklı seçim bölgelerine dağıtarak seçimi kazanmalarını engellemeye çalışırlar. Bkz. Dawkins, 2014.

³ Latince kökenli olup, hukuk literatüründe "belirli bir amaca özel" anlamında kullanılmaktadır.

ve Federalist Parti'nin aleyhine olacak şekilde seçim bölgelerini yeniden dizayn eden bir yasanın yürürlüğe konulmasına öncülük etti.⁴ Bu yasa Gerrymander Yasa Teklifi olarak adlandırıldı. Yeniden seçilmek için tekrar aday oldu, ancak seçimi kazanamadığı için 5 Haziran 1812'de görevi bıraktı. Aynı yılın sonlarına doğru Başkan James Madison'a eşlik ederek Amerika Birleşik Devletleri 5. başkan yardımcılığına seçildi.⁵

Gerry'nin yasa teklifinin meclisten geçmesi sonunda sözkonusu seçim bölgesi haritada kertenkelegiller familyasının bir türü olan "semender"e (uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen, birçok türü bulunan bir hayvan) benzemişti. Bu ilginç durum alay konusu oldu ve daha sonra "*gerry-mandering*" olarak adlandırıldı. İngilizce'de "*mandering*" (emretti, buyurdu) anlamlarına gelmektedir. Böylece "*Gerry buyurdu, böyle oldu*" şeklinde ifade edebileceğimiz "*gerry-mandering*" kavramı siyasi literatüre girmiş oldu.⁶

Vali Gerry'nin Demokratik Cumhuriyetçiler lehine bazı seçim bölgelerini birleştirmesi sonucunda ortaya çıkan harita ilk kez 26 Mart 1812'de Boston Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Karikatür Boston'da yaşayan Elkanah Tisdale tarafından çizilmiştir. Karikatürde, eyaletin tuhaf durumu ejderha benzeri bir "canavar" olarak hicvedilmiş ve bir semendere benzetilmiştir.⁷ Karikatürde tasvir edilen bölge, Massachusetts yasama meclisi tarafından 1812'de Vali Elbridge

⁴ O yıllarda ABD'nde Cumhuriyetçi Parti - Demokrat Parti ayrımı henüz bulunmamaktaydı. ABD'deki siyasal parti örgütlenmesi iki temel grupta gerçekleşiyordu; bir blokta Federal hükümete daha geniş yetkilerin verilmesi gerektiğini savunan Federalistler, diğer blokta ise "Demokrat Cumhuriyetçiler" olarak adlandırılan ve Federe Devletlerin (eyaletler) egemenlik yetkileri konusunda daha hassas bir politika izleyen Demokrat - Cumhuriyetçi Parti vardı (Kırıt, 2010:19-20).

⁵ James Madison ABD'nin kurucu babalarından birisidir ve Amerikan tarihinde daima saygı ile anılan bir devlet adamı olmuştur. Madison'un Amerikan tarihinde şaibeli bir isim olarak anılan bir siyasi düzenbazla hangi gerekçelerle işbirliği yaptığı ve onu hangi saiklerle kendisine Başkan Yardımcısı olarak atadığı dönemin siyasi tarihi üzerine araştırma yapacak olanların açıklamaları gereken bir konudur.

⁶ Gerrymandering kelimesi, 1812 yılından itibaren oldukça sık kullanılmaya başlanmış, 1848 yılında sözlüklere girmeye başlamış ve ilk kez 1868 yılında da ansiklopedi maddesi olarak işlenmiştir. Gerrymandering zaman içerisinde ABD'de de başka eyaletlerin valilerin ismi ile (Texas Valisi Rick Perry ve California Valisi Jerry Brown'un yaptığı uygulamalarda hareketle "*perry-mandering*" ve "*jerry-mandering*" kavramları kullanılmıştır) anılsa da seçim bölgelerinin siyasi amaçlarla yeniden çizilmesi uygulamasının tüm dünyada kabul gören şekli gerry-mandering'dir (Tunç vd., 2014: 100).

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Griffith, 1997.

Gerry'nin görevdeki Demokratik-Cumhuriyetçi parti adaylarını Federalistler üzerinde desteklemek için oluşturuldu. Vali Gerry'nin seçim bölgesi sınırları üzerinde yaptıkları siyasi manipülasyon sonucunda Demokratik Cumhuriyetçiler 29 senatörlük, muhalefette olan Federalistler ise 11 senatörlük kazandılar.

Şekil-1: Gerrymandering: “Gerry Buyurdu, Böyle Oldu”

Kaynak: Elkanah Tisdale (1771-1835) – Originally published in the Boston Centinel, 1812.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Gerry-Mander_Edit.png

Ayrıca bkz. Boston Gazette, “The Gerrymander: a New Species of Monster” Boston Gazette, March 26, 1812, page 2, Library of Congress Newspaper, Serials and Government Publications Division

Siyasi tarih üzerine yapılan araştırmalarda ABD’nde siyasi kazanç için seçim bölgelerini manipüle etme çabalarının 1789’e kadar uzandığı yazılıdır. Patrick Henry ve Anti-federalist müttefiklerinin 1789’de Virginia Eyaleti Deleğeler Meclisi'nin kontrolünü ellerinde tutarken, Virginia'nın 5. kongre bölgesinin sınırlarını James Madison'ı James Monroe'nun adaylığı yoluyla ABD Temsilciler Meclisi dışında tutma girişiminde bulunmaları gerrymandering olarak değerlendirilmektedir.⁸

Türleri / Taktikleri

Hileli seçim bölgesi taksimatı esasen bir siyasi partizanlık ve oy kayırmacılığı girişimidir. Söz konusu siyasi manipülasyon yöntemi literatürde sıklıkla “*partizan gerrymandering*” olarak adlandırılır. Partizan gerrymandering, partizan seçmenleri aynı seçim bölgesinde bir araya getirerek seçimi kazanmak ya da başka bir ifadeyle muhalefet partisinin oy verme potansiyeli yoğun olan seçim bölgelerini daraltarak ya da bölerek seçimi kaybetmelerini sağlamak anlamına gelir.⁹

Literatürde hileli seçim bölgesi taksimatının, yani seçim çevrelerini manipüle etmenin muhtelif yolları bulunmaktadır (Tablo-1).¹⁰ Politikacıların seçmenlerin ırk ve etnik temellerini; dini inançlarını, bağlı oldukları mezhep ve tarikatları esas alarak seçim bölgelerini kendi lehlerine dizayn etmeleri söz konusu olabilir. Örneğin, iktidardaki parti belirli bir etnisite temelinde milliyetçilik ideolojisini benimsiyorsa ve bu siyaseti takip ediyorsa kendisini destekleyen seçim bölgelerini güçlendirmeye çalışabilir. Buna karşın bir başka seçim bölgesinde kendisini desteklemeyen etnik kökene sahip nüfus yapısında (demografik yapıda) muhtelif manipülasyonlar yaparak rakip adayın ya da muhalefet partisinin gücünü zayıflatmaya çalışabilir. Keza eğer iktidardaki parti muhafazakarlığı bir parti

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hunter, 2011.

⁹ Partizan gerrymandering konusunda bkz. Caughey, Tausanovitch, Warshaw, 2017; Engstrom, 2013.

¹⁰ Bkz. Cox & Holden, 2011: 564-579; Pierce, Larson & Beckett, 2011; Anderson & Dahlstrom, 1990.

ideolojisi olarak benimsemişse ve mütedeyyin seçmenlere hitap ediyorsa bu takdirde kendisine oy verecek olan dindar seçmenlerin seçim bölgelerinde genişletme ya da birleştirme gibi bir takım manipülasyonlar yapabilir. Özetlediğimiz ilk siyasi manipülasyon literatürde “ırksal gerrymandering” (*racial gerrymandering*), ikincisi ise “dini/mezhpsel gerrymandering” (*religious gerrymandering*) olarak adlandırılır.

Hemen not edelim ki, belirli bir ırk ya da etnik köken gözetilerek yapılan seçim bölgesi taksimatını her hâlükârda “hileli” seçim bölgesi taksimatı olarak adlandırmak doğru olmayabilir. Sartori'ye göre azınlıkların eksik temsilinin önüne geçilmesi adına yapılan gerrymandering uygulaması büyük bir olumsuzluk veya zarar yaratmayacağı gibi tam tersine azınlıkların korunması ve temsilinin bu şekilde güçlendirilmesi arzu edilir bir siyasi reform girişimi de olabilir (Sartori, 1994: 37). Buradan hareketle ırksal/etnik seçim bölgesi taksimatı uygulaması "pozitif" ırksal gerrymandering (positive / affirmative racial gerrymandering)" ve "negatif ırksal gerrymandering" (negative racial gerrymandering) olmak üzere bir ayrıma tabi tutulabilir.¹¹

Hemen belirtelim ki, ABD tarihinde başlangıçta azınlıkların aleyhine işletilen ve daha sonra ise önceden yapılan bu haksızlıkları bir nebze olsun giderebilmek maksadıyla azınlıklar lehine sonuçlar doğuracak biçimde ırk ve etnik ayırım içeren seçim çevresi düzenlemeleri yapılmıştır (Kırıt, 2010:29-30).¹² Giovanni Sartori bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

¹¹ Irksal ve etnik gerrymandering konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Cox and Holden, 2011; Hamilton, 1994.

¹² ABD tarihinde Ohio eyaletinde yapılan seçimi ırksal/etnik gerrymandering'e bir örnek olarak verebiliriz. Ohio'da Demokratların üstünlüğü söz konusu iken, sınırlar Cumhuriyetçiler tarafından seçim bölgeleri kırsal alanlar ile kentleri birleştirecek şekilde hazırlanmış ve Demokratlar yenilgiye uğramıştır. Afro-amerikalıların Demokrat adayları destekleme eğiliminde olduğu gerekçesiyle seçmenlerin ırkı yeniden sınırlandırmada bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetçiler, bir zamanlar Demokrat adaylar için rekabetçi olan bölgede dengeleri değiştirmek amacıyla Temsilciler Meclisi Cumhuriyetçi adayı Jim Raussen'ın bölgesinden yaklaşık 13.000 Afroamerikalı seçmeni çıkarmışlardır. ABD'de 1991-1992 yıllarında North Carolina Eyaleti'nin 12. kongre seçim bölgesinde seçim bölgeleri aynı şekilde iktidar lehine dizayn edilmiş, ortaya ilginç bir seçim bölgesi haritası çıkmıştır. Aynı bölgenin 2003-2016 yılları arasında yeniden dizayn edilmesinin nedeni de genelde Demokratlara oy veren Afroamerikalılar olmuştur. Bkz. Ansolabehere & Palmer, 2016. Ayrıca bkz: Mcgann, Smith, Latner, Keena, 2016; Ruiz, 2019.

"ABD'de bu hilekârlık, mahkemelerin uygulattığı bir meşruluk ve keza, (özellikle siyahların, fakat aynı zamanda İspanyolca konuşanların toplu oldukları bölgelerde) etnik temsili sağlayacak bir araç olma nedeniyle bir gerekçe ve varlık sebebi kazanmıştır." (Sartori, 1997:37)

Sartori'nin bu sözlerinden anlaşılacağı üzere gerrymandering uygulaması özünde bir hilekârlık olmakla birlikte azınlık haklarının korunması açısından da devlet tarafından bazı özel durumlarda desteklenmiş bir uygulamadır.

İrksal ve dini/mezhpsel "hileli" seçim bölgesi taksimatı dışında pek çok taktikler ya da manevralar da sözkonusu olabilir. "*Cracking*", "*packing*", "*hijacking*", "*kidnapping*" gibi taktikler yürürlüğe konularak muhtelif "hileli" seçim bölgesi taksimatı uygulamalarından sözedilebilir. (bkz. Şekil-1).

ABD siyasi tarihinde bir başka ilginç gerrymandering örneği de Texas Eyaleti'nde uygulanan REDAPPL isimli bilgisayar programıdır. "*Teknolojik gerrymandering*" olarak adlandırılan bu uygulamada¹³ program sayesinde, dönemin nüfus sayımı istatistikleri ve geçmiş yıllara ait seçim sonuçları kullanılarak blok blok, sandık sandık; önceki seçimlerde seçmenlerin hangi partilere oy verdikleri ve oy verenlerin hangi ırk, din ya da diğer demografik özellikleri taşıdıklarına dair bilgiler kullanılarak REDAPPL yardımıyla Teksas eyaletinin seçim bölgeleri yeniden dizayn edilmiştir. (Kırıt,2010:23-24).

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Anderson & Dahlstrom, 1990.

Tablo-1: Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı Türleri ve Taktikleri

<p>İdeolojik-Partizanlık Temelli Gerrymandering</p> <p>Seçim bölgesi sınırlarının bir siyasi partiye negatif ayrımcılık, diğerine ise siyasi bir menfaat sağlayacak şekilde dizayn edilmesi.</p>	<p>İrk-Etnik Kökene Dayalı Gerrymandering</p> <p>Siyasi iktidarın kendisine oy vereceğini düşündüğü ırk ve etnisiteyi hesap ederek seçim bölgesi sınırlarını yeniden çizmesi.</p>
<p>Din-Mezhep-Tarikat Kökenine Dayalı Gerrymandering</p> <p>Siyasi iktidarın kendisine oy vereceğini düşündüğü dindar insanları ve grupları (dinler ve inançlar, mezhep ve tarikatlar) hesap ederek seçim bölgesi sınırlarını yeniden çizmesi</p>	<p>İttifak Amacına Dayalı Gerrymandering</p> <p>İttifak ya da koalisyonların önem kazandığı durumlarda siyasi iktidarın seçim bölgelerini sadece kendisinin değil, aynı zamanda ittifak yaptığı/yapacağı muhalefet partilerine menfaat sağlayacak şekilde düzenlemesi.</p>
<p>Cracking: Parçalamaya Dayalı Gerrymandering</p> <p>Belirli bir seçim çevresinin nüfusunu bölerek ve birkaç farklı bölgeye yayarak muhalefet partisinin ya da rakip adayın gücünün zayıflatılması.</p>	<p>Packing: Güçü Bir Bölgede Toplamaya Dayalı Gerrymandering</p> <p>Muhalefet partisi ya da adayın muhtelif seçim bölgelerindeki gücünü bir bölgede toplamak; böylece rakip parti ya da adayın gücünün zayıflatılması.</p>
<p>Hijacking/Kidnapping: Adam Kaçırmaya Dayalı Gerrymandering</p> <p>Siyasi iktidarın kendisine oy vereceğini düşündüğü kişileri ya da grupları kendisine menfaat sağlayacak seçim bölgelerinde «seçmen» yapma girişimi. Göçmenlerden mahkumlara kadar bir çok kesim için uygulanabilecek bir siyasi manipülasyon yöntemidir.</p>	<p>Bilgisayar Teknolojisi Temelli Gerrymandering</p> <p>Seçmenlere dair ayrıntılı verilerin bilgisayarlar aracılığıyla analiz edilerek simülasyonlar oluşturulması ve buna göre seçim bölgesi sınırlarının yeniden çizilmesi.</p>

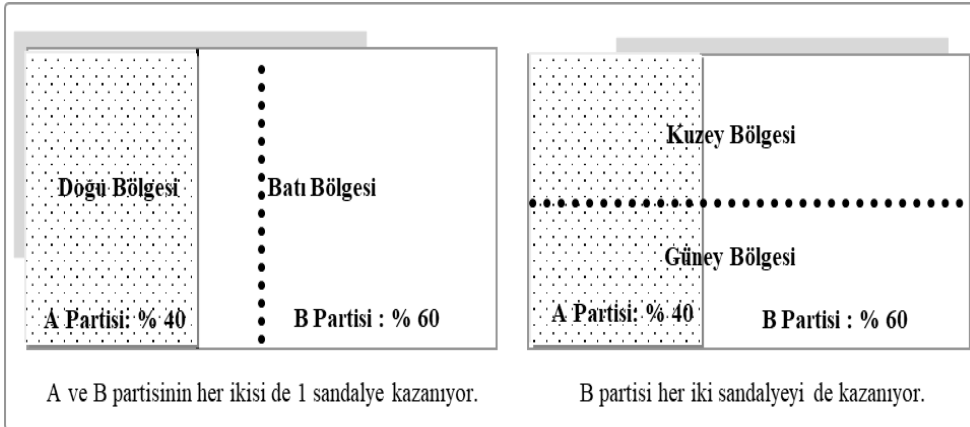
Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı'nın İşleyişi : Teorik Bazı Örnekler

Hileli seçim bölgesi taksimatını basit bazı örnekler üzerinden açıklayabiliriz.

İlk olarak John Mackenzie (2009) tarafından geliştirilen basit bir diyagram üzerinde konuyu açıklamaya çalışalım. Önce Şekil (1)'in sol tarafındaki diyagramı analiz edelim. Mevcut durumda Doğu ve Batı olmak üzere iki seçim bölgesi olduğunu kabul edelim. Batıda yaşayan insanların (toplam nüfusun %40'ı) tümünün A Partisi'ne ve Doğuda yaşayan insanların (toplam nüfusun %60'ı) ise B partisine oy verdiğini varsayalım. Bölge, eşit oranlarda Doğu ve Batı bölümlerine ayrılırsa, her parti bir sandalye kazanır. Bu birinci durumda seçim bölgesi üzerinde iktidar partisinin herhangi bir etkisi ya da manipülasyonu söz konusu değildir.

Şekil (1)'nin sağ tarafındaki diyagram üzerinde ise seçim bölgelerinde yapılan manipülasyon gösterilmektedir. Çoğunluk oylarına sahip olduğunu düşünen iktidardaki parti daha fazla sandalye sayısı kazanmak için seçim bölgelerini Doğu ve Batı yerine Kuzey ve Güney olarak ayırmanın kendi avantajına olduğunu bilmekte ve buna yönelik bir yasal düzenlemeyi meclisten geçirme girişimine yönelmektedir. Meclis tarafından onaylanan hileli seçim bölgesi taksimatının ardından yapılan seçim sonucunda B partisi her iki sandalyeyi de kazanmaktadır.

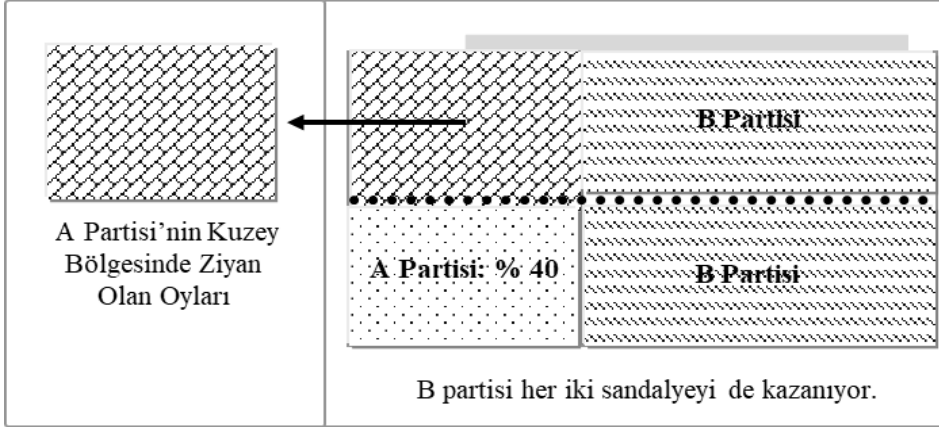
Şekil-1 : Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı (Gerrymandering)

Kaynak: Mackenzie 2020; 2021. Şekil üzerinde tarafımızca düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır.

Şekil-2 üzerinde ise seçim bölgelerinin yeniden dizayn edilmesinden sonraki durum daha net olarak görülebilir. Seçim bölgesinin Kuzey ve Güney olarak ayrılmasından sonra daha önce Doğu bölgesinin üst kısmında yaşayan A partili seçmenlerin kullandıkları oyların A Partisi'ne bir yararı olmamaktadır. Deyim derindeyse A partisi'nin bu bölgede kazandığı oylar “ziyan olmuş oylar”dır. Bu durum literatürde “boşa giden oylar” ya da “israf/ziyan olan oylar” (wasted votes) olarak adlandırılır. Ziyana uğrayan oylar yalnızca kaybeden aday veya parti için verilen oylardan oluşur. Boşa harcanan oylar daha geniş manada kazanmak için gereken minimum miktarı aşan adaylar için verilen oyları içerir.¹⁴

Şekil-2 : Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı (Gerrymandering)

Kaynak: Mackenzie 2020; 2021. Şekil üzerinde tarafımızca düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır.

Gerrymandering “boşa giden oyların etkisi” (wasted votes effect) yönünden dikkate değer bir konudur. Burada boşa giden oylar ile kast edilen seçimin kazanılması için gereken asgari seviyeyi aştığı için ya da adayın kaybetmesi nedeniyle adayın seçilmesine katkıda bulunmayan oylardır. Gücü elinde bulunduran iktidar partisi, seçim bölgesi sınırlarını değiştirerek ve muhalefet seçmenlerini kazanacakları birkaç bölgeye sıkıştırarak rakip partinin ya da adayın oylarını ziyana uğratmıştır. Diğer bölgelerin seçim sınırları muhalefet partisinin küçük bir azınlık sayılmasına sebep olacak şekilde siyasi kurnazlıkla ve siyasi hilekârlıkla dikkatlice belirlenmekte ve böylece kaybeden adayın tüm

¹⁴ Ziyana uğrayan oylar kavramı konusunda bkz. Honner, 2017; Tunç vd.2014.

azınlık oyları boşa gitmektedir. Gerrymanderingin etkisinin nicel bir ölçüsü olan “*etkinlik açığı*” (efficiency gap) iki farklı siyasi partinin boşa giden oylarının tüm bölgeler genelindeki toplamının farkından hesaplanır. Seçmen tercihlerine yanıt vermeyecek şekilde bir partiyi zirvede tutacak şekilde düzenlenmiş seçim bölgeleri haritalarını tespit etmek için etkinlik açığı adı verilen basit sayısal hesaplamalardan faydalanılmaktadır.¹⁵

Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı: Örnek (2)

Şimdi hileli seçim bölgesi taksimatını bir başka örnek üzerinden analiz edelim.

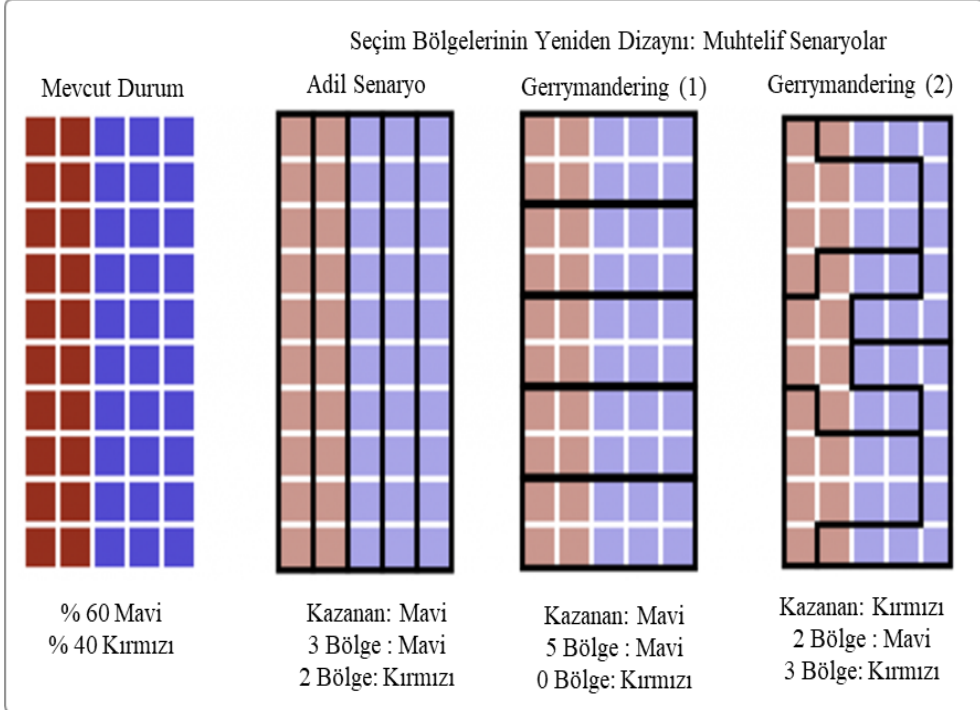
Şekil-3 üzerinde 50 seçmenden oluşan bir seçimde oy dağılımının yüzde 60 Mavi ve yüzde 40 Kırmızı olarak gerçekleştiğini varsayan bir başlangıç durumu ile analizimize başlayalım. Seçim bölgelerinin yeniden dizaynı konusunda üç ayrı senaryo düşünelim. İlk senaryonun sonucunda başlangıçtaki durumla çatışmayan ya da tezat oluşturmayan adil bir dağılım gerçekleşmiştir. Sonuç 3:2 olarak gerçekleşmiştir. Toplam 5 sandalyenin 3’ünü Mavi Parti ; 2 sandalyeyi ise Kırmızı Parti kazanmıştır. Bir sonraki senaryoda seçim bölgeleri yatay olarak 5 ayrı alana ayrılmıştır. Bu durumda Mavi Parti yine kazanan olmakla birlikte Kırmızı Parti meclise hiçbir milletvekili taşıyamamıştır. Sonuç 5:0 Mavi Parti’nin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. En sondaki senaryoda ise seçim bölgelerindeki ayırım oldukça karmaşık çizilmiştir. Sonuç 2:3 olarak gerçekleşmiştir; Mavi Parti 2 sandalye, Kırmızı Parti ise 3 sandalye sahibi olmuştur.

En son iki senaryo hileli seçim bölgesi taksimatını göstermektedir. Gerrymandering (1) senaryosu aslında yüzde 40 oy potansiyeli olan Kırmızı Parti’ye tek bir sandalye bile sağlamayacak bir siyasi hilekârlık örneğidir. Gerrymandering (2) senaryosu da aynı şekilde adil olmayan hileli bir seçim bölgesi taksimatıdır. Bu son örnekte ilginç bir şekilde yüzde 60 oy potansiyeli olan Mavi Parti’nin ancak 2 milletvekili ile mecliste temsil edilme imkânına sahip olmuştur. Kırmızı Parti ise siyasi kurnazlık ve düzenbazlıkla toplam nüfusun sadece yüzde 40’ı kendisine oy vermesine karşın Meclis’e 3 milletvekili göndermeyi başarmıştır.

¹⁵ Etkinlik açığı Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Nicholas Stephanopoulos ve California Kamu Politikası Enstitüsü Araştırmacılarından Eric McGhee tarafından geliştirilen bir kavramdır. Bkz. Stephanopoulos & McGhee, 2014. Ayrıca bkz. Chambers & Miller and Sobel J. 2017.

Tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere hileli seçim bölgesi taksimatında esas amaç, iktidarın oylarını en üst düzeye çıkarmak ve muhaliflerin oylarının etkisini en aza indirmektir.

Şekil-3 : Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı (Gerrymandering)

Kaynak: (1) Stephen Nas, “How to Steal and Election”, League of Women Voters of Georgia <https://my.lwv.org/georgia/redistricting>
(2) Christopher Ingraham, “This is The Best Explanation Of Gerrymandering You Will Ever See: How To Steal An Election: A Visual Guide”, Washington Post, March 1, 2015
<https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/03/01/this-is-the-best-explanation-of-gerrymandering-you-will-ever-see/>

VI. SONUÇ

Kamu tercihi perspektifi siyasetin ne denli entrikalar ve hilekârlıklarla dolu bir oyun olduğunu anlamamız için bize geniş ufuklar sunmuş olan bir araştırma programıdır. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplinlerinden farklı olarak

siyaseti menfaate dayalı bir “*politik mübadele*” (political catallaxy) olarak ele alan kamu tercihi araştırma programı hileli seçim bölgesi taksimatı (gerrymandering), yalan, kandırma, aşırı vaatte bulunma, seçim rüşvetleri, ittifak (log-rolling), gündem değiştirme, hizmet kayırmacılığı ve daha pek çok politik yozlaşma ve politik manipülasyonları yakından görmemize ve anlamamıza imkân sağlamıştır.

Hileli seçim bölgesi taksimatının en önemli olumsuz etkisi meclisteki sandalye dağılımı ve dolayısıyla seçim sonuçları üzerinedir. Gerrymandering siyasi rekabeti azaltan ve bazı durumlarda tamamen ortadan kaldıran bir uygulamadır. Gerrymandering aynı zamanda seçmen tercihlerini manipüle etmekte, çoğunluğun tercihi ile orantılı ve gerçekçi bir temsili engellemektedir. Seçim bölgelerinin yeniden çizilmesi neticesinde bazı siyasi partiler daha az koltuğa sahip olurken; diğerleri daha fazla koltuk kazanır ve bu durum sonuçta temsilde adaletsizlik sorununu ortaya çıkarır. Hileli seçim bölgesi taksimatı uygulamalarının yaygınlaşması seçmenin siyasetçilere ve siyasal partilere olan güvenini ortadan kaldırarak siyasal katılım oranının düşmesine neden olur. Hileli seçim bölgesi taksimatı nihayetinde bir politik hiledir; bu yüzden siyasi ahlak yönünden ciddi olarak sorgulanması gereken bir konudur. Öte yandan siyasi partiler arasında adil yarış hakkının ortadan kalkması partizan gruplar arasında çatışmayı ve siyasal kutuplaşmayı da artırır.¹⁶

Peki, seçim çevrelerinin yeniden çizilmesi sayesinde iktidar partisinin seçimlerden daha az oy oranına sahip olmasına karşın mecliste daha yüksek sandalye sayısı ile temsil edilmesine imkân sağlayan bu siyasi hilekârlık nasıl ortadan kaldırılabilir?

Öncelikle Aydınlanma çağının filozoflarından David Hume’un (1711-1776) asırlar öncesinde yaptığı bir tespiti çok iyi anlamamız gerektiği kanaatindeyim. David Hume devlet yönetiminde görev alacak olan kişilerin kendi menfaatlerinin peşinde koşan “*düzenbaz*” ya da “*hilekâr*” olabileceklerinin düşünülerek buna yönelik tedbirlerin alınmasının önemini ifade etmiştir. Hume’un aşağıdaki fevkalade değerli sözlerinin anlamını ve önemini anlamalıyız:

“Siyasi yazarlar, herhangi bir hükümet sistemi tasarlarken ve anayasa içerisinde muhtelif denge ve denetleme mekanizmalarını oluştururken her insanın bir düzenbaz olabileceğinin ve tüm eylemlerinde özel çıkarından

¹⁶ Gerrymandering girişiminin siyasi kutuplaşma McCarty, Poole K.T. and Rosenthal, 2009.

başka bir amacının olmayabileceğinin varsayılması gerektiğini bir düstur olarak belirlemişlerdir. Politikacıların doymak bilmeyen açgözlülüğüne ve hırsını bu şekilde kontrol ederek onların kamu yararına hizmet etmelerini sağlayabiliriz.”¹⁷

David Hume siyasetçilerin “düzenbaz” ya da “hilekâr” olabileceklerinin varsayılmasını ifade ederken siyasetin ne denli sahtekarlıklar ve hilekârlıklarla dolu bir siyasi manüpülasyon sanatı olduğunun farkındadır. Hume’un siyaset felsefesini kamu tercihi ve anayasal politik iktisat alanına taşıyan Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan siyasetin kirliliklerden ve manipülasyonlardan arındırılmasının ana çözümünü Leviathan’ın sınırlarının çizilmesine bağlamıştır. Dolayısıyla seçim sınırları üzerinde manipülasyon yapan siyasilerin “hilekârlık” yapmalarını önleyecek ana çözüm Leviathan’ın sınırlarının ve aynı zamanda oyunun kurallarının önceden belirlenmesidir. Kamu tercihi, büyümüş ve kontrol edilmez boyutlara ulaşmış Leviathan’ı siyasi yozlaşmaların ana kaynağı olarak görür. Kamu tercihi disiplininin doğan anayasal politik iktisat ise Leviathan’a gem vurulması ya da başka bir ifadeyle Leviathan’ın zincire bağlanması gerektiğini savunur. Thomas Jefferson’un aşağıdaki anıtsal sözü bugün anayasacılık felsefesinin ve anayasal politik iktisadın önemini harikulade anlatan kısa ve öz bir ifadedir:

“Güç söz konusu olduğunda, insanlara fazla güvenme ve onları anayasanın zincirlerine bağla”¹⁸

¹⁷ Orijinal metin: “Political writers have established it as a maxim, that, in contriving any system of government, and fixing the several checks and controuls of the constitution, every man ought to be supposed a knave, and to have no other end, in all his actions, than private interest. By this interest we must govern him, and, by means of it, make him, notwithstanding his insatiable avarice and ambition, co-operate to public good. Without this, say they, we shall in vain boast of the advantages of any constitution, and shall find, in the end, that we have no security for our liberties or possessions, except the good-will of our rulers; that is, we shall have no security at all.” Bkz. Hume, D. 1963. “Of the Independency of Parliament,” in: Essays, Moral, Political and Literary, Vol. 1 London: Oxford University Press, 1963 ; Hume D. 1889. Essays Moral, Political, Literary, edited and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (Indianapolis: Liberty Fund 1987). <https://oll.libertyfund.org/quotes/427>

¹⁸ Orijinal metin: “In questions of powers, then, let no more be heard of confidence in man, but bind him down from mischief by the chains of the constitution” bkz. Jefferson, T. 1798. Draft of the Kentucky Resolutions: October. 1798 <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/jeffken.htm> ; The Papers of Thomas Jefferson, Volume 30: 1 January 1798 to 31 January 1799 (Princeton University

Bu söz ve alıntılardan hareketle gerrymandering adı verilen siyasi hilekârlığın önlenmesinin ana çözümü anayasal çerçevede kurallar oluşturmak suretiyle sözkonusu eylemin yasaklanması ve cezalandırılması olarak düşünülebilir. Bu çözüm önerisi genel anlamda doğru ve yarar sağlayacak bir öneri olmakla birlikte anayasal kuralın ne şekilde oluşturulacağı o kadar kolay formüle edilecek bir mesele değildir. Seçim bölgelerinin sınırlarını ve seçim sistemlerini anayasa içerisinde önceden belirlemeye dair kuralları detaylı olarak belirlemek mantık olarak doğru, fakat uygulanabilir olmak yönünden çok da güçlü bir çözüm önerisi değildir.

Modern temsili demokrasiye inanmayan bir “*demarşi*” taraftarı olarak demokrasinin ortaya çıkardığı patolojilerden kurtulabilmenin ana çözümünün “*partisiz demokrasi*” olduğu kanaatindeyim. Siyasi hilekârlık ve manipülasyonlardan uzak bir partili siyaset düşünmek neredeyse imkânsızdır. Demarşi bu anlamda fazlasıyla radikal bir siyasi rejim önerisidir. Demarşi adı verilen siyasi rejimde seçim ve oylama, sandık, politikacılar, seçim kampanyaları gibi uygulamaların hiç birisi sözkonusu değildir. Zira demarşi sisteminde “siyasi partiler” adı verilen siyasi organizasyonlar sözkonusu değildir. Siyasi liderler, temsilciler ve yöneticilerin seçimi ve atanmasında sortisyon (kura ile ratsgele seçim usulü) ve rotasyon (görev süresi sınırlaması) uygulaması demarşi adı verilen siyasi rejimin iki ana ayağıdır. Gerrymandering ve diğer her türlü siyasi yozlaşmalardan ve manipülasyonlardan kurtulmanın ve daha iyi bir kamu yönetimi oluşturmanın çözüm yolunu demarşide görüyorum. Demarşiyi belki henüz zamanı gelmemiş bir fikir olarak değerlendiren görüşleri anlayışla ve saygıyla karşılarım; fakat bu görüşe itiraz edecek olanların demokrasinin imkânsızlığı ve başarısızlığı ve aynı zamanda anayasal ve sortisyonel demarşi üzerine daha fazla okuma yapmaları ve bilgilenmeleri gerektiğine inanıyorum.¹⁹

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Press, 2003), 536-543, <https://jeffersonpapers.princeton.edu/selected-documents/jefferson%E2%80%99s-draft>.

¹⁹ Demarşi konusunda giriş niteliğindeki temel bilgiler için bkz. Aktan, 2017, 2021.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aktan, C.C. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Ankara: Orion.

Aktan, C.C. (2021). “Demokrasi’ye Alternatif: Demarşi (İki Farklı Demarşi Önerisi: Anayasal Demarşi ve Sortisyonel Demarşi)”
https://www.researchgate.net/publication/348834971_DEMOKRASI'YE_ALTERNATIF_DEMARSISI_Iki_Farkli_Demarsi_Onerisi_Anayasal_Demarsi_ve_Sortisyonel_Demarsi

Anderson, A. & Dahlstrom, W. (1990). “Technological Gerrymandering: How Computers Can Be Used in the Redistricting Process to Comply with Judicial Criteria”. The Urban Lawyer, 22 (1): 59-77.

Ansolabehere S. & Palmer M. (2016). “A Two-hundred Year Statistical History of the Gerrymander”. Ohio State Law Journal. 77 (4): 741-762.

Boston Gazette, (1812) “The Gerrymander: a New Species of Monster” Boston Gazette, March 26, 1812, page 2, Library of Congress Newspaper, Serials and Government Publications Division.

Caughey D, Tausanovitch C, Warshaw C. (2017). “Partisan Gerrymandering And The Political Process: Effects On Roll-Call Voting And State Policies”. Election Law Journal. 16:453–69

Chambers C.P. & Miller A.D, Sobel J. (2017). “Flaws in The Efficiency Gap”. Journal of Law and Politics, Vol. 33, No. 1, 1, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3046797>

Cox G.W. & Katz J.N. (2002). Elbridge Gerry’s Salamander: The Electoral Consequences of the Reapportionment Revolution. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Cox, A. B. & Holden, R. T. (2011). "Reconsidering Racial and Partisan Gerrymandering". *The University of Chicago Law Review*. 78 (2011): 553-604.

Dawkins, W. (2014). "In America, Voters Don't Pick Their Politicians. Politicians Pick Their Voters". *The Guardian*. (9 October 2014).

Duignan, B. (2021). "Gerrymandering". *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/gerrymandering>.

Engstrom E.J. (2013). *Partisan Gerrymandering and the Construction of American Democracy*. Ann Arbor: University Michigan Press.

Fuentes-Rohwer, L. (2003). "Doing Our Politics in Court: Gerrymandering, 'Fair Representation' and an Exegesis into the Judicial Role". *Notre Dame Law Review*. 78 (2): 527-594.

Gilligan, T. W. & Matsusaka, J. G. (2006). "Public Choice Principals of Redistricting. *Public Choice*". 129 (3-4): 381-398.

Griffith, E. (1907). *The Rise and Development of the Gerrymander*. Chicago: Scott, Foresman and Co.

Grofman, B. & Brunell, T. L. (2005). "The Art of The Dummymander: The Impact of Recent Redistrictings on The Partisan Make up of Southern House Seats". in: P. Galderisi (ed.). *Redistricting in the New Millennium*. Lanham, MD: Lexington Books. ss. 183-200.

Hamilton, J. G. (1994). "Deeper into the Political Thicket: Racial and Political Gerrymandering and the Supreme Court". *Emory Law Journal*. 43: 1519-1553.

Honner, P. (2017). *The Math Behind Gerrymandering and Wasted Votes*.
<https://www.quantamagazine.org/the-math-behind-gerrymandering-and-wasted-votes-20171012/#>.

Hume, D. (1963). "Of the Independency of Parliament," in: *Essays, Moral, Political and Literary*, Vol. 1 London: Oxford University Press, 1963.

Hume D. (1889). *Essays Moral, Political, Literary*, edited and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (Indianapolis: Liberty Fund 1987). <https://oll.libertyfund.org/quotes/427>

Hunter, T. (2011). “The First Gerrymander? Patrick Henry, James Madison, James Monroe and Virginia's 1788 Congressional Districting”. *Early American Studies*. 9 (3): 781-820.

Ingraham, C. (2015). “This is The Best Explanation Of Gerrymandering You Will Ever See: How To Steal An Election: A Visual Guide”, *Washington Post*, March 1, 2015

<https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/03/01/this-is-the-best-explanation-of-gerrymandering-you-will-ever-see/>

Jefferson, T. 1798. Draft of the Kentucky Resolutions: October. 1798 <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/jeffken.htm> ; *The Papers of Thomas Jefferson, Volume 30: 1 January 1798 to 31 January 1799* (Princeton University Press, 2003), 536-543, <https://jeffersonpapers.princeton.edu/selected-documents/jefferson%E2%80%99s-draft>.

Kırıt, E. (2010). “Gerrymandering ve Demokratik Seçimler Üzerine”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 16 (1-2): 15-38.

Mackenzie, J. (2020). “*Gerrymandering And Legislator Efficiency*”. <https://www1.udel.edu/johnmack/research/gerrymandering.pdf> (Online erişim: 14.5.2020.)

<https://slideplayer.com/slide/5240470/> (Online erişim: 04.06.2021.)

Mann, T. E. (2006). “Polarizing the House of Representatives: How Much Does Gerrymandering Matter?”. in: P. S. Nivola & D. Brady (ed.). *Red and Blue Nation? Characteristics and Causes of America's Polarized Politics*. Washington, D. C.: Brookings University Press. ss. 263-283.

McCarty N.M. & Poole K.T. & Rosenthal H. (2009). “Does Gerrymandering Cause Polarization?”, *American Journal of Political Science*. 53:666–80.

McGann, A. J., Smith, C. A., Latner, M. & Keena, A. (ed.). (2016). *Gerrymandering in America: The House of Representatives, the Supreme Court, and the Future of Popular Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nas, S. (Tarihsiz). “How to Steal and Election”,
League of Women Voters of Georgia <https://my.lwv.org/georgia/redistricting>

Niemi R.G, Deegan J Jr. (1978). “A Theory Of Political Districting”. *American Political Science Review*. 72:1304–23.

Pierce, O., Larson, J. & Beckett, L. (2011). *Redistricting, a Devil's Dictionary*. <https://www.propublica.org/article/redistricting-a-devils-dictionary>.

Ruiz, M. P. (2019). *The Erosion of Democracy: Gerrymandering in the United States*. Dissertations and Theses. UNI. 954. <https://scholarworks.uni.edu/etd/954>

Safi, İ. & Kurşuncu, T. (2019). Siyasal Partizanlığın Bir Göstergesi Olarak Seçim Hileleri ve Türkiye'deki Bazı Uygulamaları. *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*. 4 (8): 46-71.

Sartori, G. (1997) *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir Deneme*, (çev. Ergun Özbudun), Ankara: Yetkin Yayınları.

Stephanopoulos N.O. & McGhee E. (2015). “Partisan Gerrymandering And The Efficiency Gap”. *University Chicago Law Review*. 82:831–900.

Tunç, H., Erdoğan, M., Yurtlu, F., Ölmez, G. & Çıtak, H. A. (2014). *Seçim Sistemleri ve Türkiye'de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*. Ankara: Adalet Yayınevi.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YAYLI TANBURUN TÜRK MAKAM MÜZİĞİ'NDE DIŞLANMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Mücahit Yalçın ÖZTÜFEKÇİ¹

Öğr. Gör. Dr.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

E-mail: myalcin.oztufekci@ikc.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6097-8738

Öz

Bu araştırma, yaylı tanbur çalgısının Türk Makam Müziği (TMM) ile olan etkileşimi içerisinde yaşanan 'dışlanma' olgusunun nedenleri üzerine odaklanmaktadır. Söz konusu dışlanma olgusunun sadece geleneği yaşatma iddiasındaki resmî kurumlarda gerçekleşmesi, problemin aynı zamanda bir gelenek meselesi olduğunu ortaya koyar. Bu yüzden araştırma alanını, devlet destekli eğitim kurumları ve icra toplulukları oluşturur. Araştırma, mızraplı tanbur ve yaylı tanburun dikotomik ilişkisini sosyolojik ve organolojik boyutları ile ele alır. Dışlanma olgusunun fark edilmesi ancak ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmaması, araştırmanın desenini 'olgubilim' olarak belirler. Dışlamaya dair söylemlerin gizli ya da dolaylı şekilde ifade ediliyor olması, doğrudan veri

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma, "Gelenekten Dışlama Olgusunun Yaylı Tanbur Enstrümanı Üzerinden Sosyolojik ve Organolojik Analizi" adlı doktora tez çalışmamın güncel bilgi ve bulgular doğrultusunda tarafımdan tekrar gözden geçirilip makale haline indirgenmiş halidir.

¹ **Sorumlu Yazar:** myalcin.oztufekci@ikc.edu.tr

Atıf (APA): Öztüfekçi, M. Y., (2022), Yaylı Tanburun Türk Makam Müziği'nde Dışlanması Üzerine Bir Araştırma, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (1): 21-36., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.974687>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

toplama araçlarını işlevsiz kılmış, açık uçlu duyarlaştırıcı görüşme tekniği ile gömülü içeriğin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Yapılan literatür taraması, dışlanma olgusunun yalnızca varlığını pekiştirmiş, sonuca götüren bulgulara ilgili sahada yapılan derinlemesine görüşme tekniği ile ulaşılmıştır. Kültürün bazı unsurlarının değişime kapalı sert bir yapı gösterdiği gerçeğinden hareketle araştırma, mızraplı tanburun güçlü bir kültürel simge oluşturduğunu ve bu yüzden de bir dönüşüm ürünü olarak yaylı tanburun dışlandığını ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: *Yaylı Tanbur, Gelenek, Organoloji, Sosyoloji*

Alan Tanımı: *Müzik*

A RESEARCH ON THE EXCLUSION OF YAYLI TANBUR

Abstract

This research focuses on the reasons for the 'exclusion' phenomenon experienced in the interaction of the yaylı tanbur instrument with the Turkish makam music tradition. The fact that this exclusion phenomenon takes place only in official institutions that claim to keep tradition alive reveals that the problem is also a matter of tradition. Therefore, the research field consists of state-supported educational institutions and executive societies. Noticing the exclusion phenomenon but not having a detailed understanding determines the pattern of the research as 'phenomenology'. The fact that the discourses about exclusion were expressed in a secret or indirect way rendered the direct data collection tools dysfunctional, and it was aimed to reveal the embedded content with the open-ended sensitizing interview technique. The literature review carried out only reinforced the existence of the exclusion phenomenon, and the findings that led to conclusions were reached with the in-depth interview technique performed in the relevant field. Based on the fact that some elements of culture show a rigid structure that is closed to change, the research reveals that the mızraplı tanbur constitutes a strong cultural symbol and therefore the yaylı tanbur is excluded as a product of transformation.

Key Words: *Yaylı Tanbur, Tradition, Organology, Sociology*

JEL Codes: *Z*

1. GİRİŞ²

Her çalgının bir gelişim tarihçesi vardır. Organolojik olarak doğuşu geçirdiği evrimler, kültürel temaslar sonucu oluşan istemli veya istemsiz değişimler bütün çalgıları bugüne taşıyan başlıca etmenlerdir. TMM çalgıları da bütün çalgılar gibi değişim ve gelişim seyri izleyerek ya günümüze kadar gelmiş ya da yok olmuştur. Ancak ne var ki, bazı çalgılar nihai formlarına ulaşmış, bazıları ise radikal değişimlerine devam etmiş ve etmektedir.

Bütün değişimler sadece organolojik olarak değil, sebepleri ne olursa olsun, genel bir bakışla kültürel değişim dinamikleri ile birlikte ele alındığında anlam kazanacak ve bir bütün oluşturacaktır. Tüm müzik unsurlarının aynı zamanda birer kültürel anlam taşıması, bu alanda yapılan araştırmaları sosyal ve beşeri bilimler çatısında disiplinler arası yaklaşım ile ele almayı kaçınılmaz kılar. Bu nedenle yaylı tanbur çalgısının var olduğu gelenek içinde kurduğu tüm uyum veya uyumsuzluk örüntüleri öncelikle sosyolojinin sunduğu kuram ve kavramlar sonucunda açıklık kazanabilecektir.

Tanbur çalgısının varoluşu belli kültürler içerisinde kazandığı anlamlar ve tarihsel süreci araştırmanın asıl maksadını oluşturmasa da bugüne değin gelişimi gözlemlemek için ihtiyaç duyduğumuz bilgilerdir. Bunun için, tarihsel sürecinden ve etimolojisinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Orta Asya'dan göç eden Mezopotamya'da M.Ö. 4000 yıllarında yerleşmiş olan Sümerler, tanbura *pantur* demişlerdir. “Pan” Sümerce “yay³”, “tur” ise “küçük” anlamı taşımaktadır. Bu duruma göre tanbur, Sümercede “küçük yay” anlamı taşımaktadır (Açın, 1994, s. 119). Tanbur çalgısı için kullanılmış en yaygın sözcük *pantur* olmuştur. Ancak farklı kültürlerde bu ismi çağrıştıran *pantir*, *panturi*, *pandura* gibi benzer isimlere de rastlıyoruz.

Farmer, tanbur çalgısının ve birçok benzeri telli çalgının atası olarak kabul edilebilecek bir prototipin tarifini yapar. Aktardığı bilgilere göre Sodom ve Gamorrah'ın sefa ehli olan halklarının ilk defa *tan-bur* kelimesini kullandığını,

² Mucahit Yalçın Öztüfekci, “Gelenekten dışlama olgusunun yaylı tanbur enstrümanı üzerinden sosyolojik ve organolojik analizi”, (Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021) s. 1-30.

³ Tanbur çalgısının etimolojisinde, pan (yay) kelimesinin var olması akıllara bu çalgının o zamanlar yay ile çalınıp çalınmadığı sorusunu da getirmiyor değildir.

Al-Mesudi'den öğreniyoruz. Bu kelime içindeki *tann*, uyumlu ve ahenkli ses, *bur* ise kaybolup biteceği belli olan anlamlarını taşımaktadır. Bir diğer bilgiye göre, tanbur çalgısının bulucusu, *Muzavvir* veya *Mavzur* adı ile anılan bir kişidir. Farmer'ın aktardığı bilgiler arasında tanbur kelimesinin *güvercin göğsü* anlamına da geldiğini öğreniyoruz. Bu adlandırma, tanburun ses kutusunun formuna tasvir niteliğinde bir gönderme yapıldığını akla getirmektedir. Farmer'dan aktarılan bir bilgiye göre tanburun bilinen en ilkel şekli kabul edilen formuna mısırca kelimenin “n-b-r” harflerini içeren *günibri* adı verilmiştir. Tanbur çalgısında “n-b-r” sessizlerinin kullanımı ile ilgili bir diğer görüş ise arapçada bir fiil kökü olan *nabara* kelimesinden türemiş olduğudur. *Nabara* sesi yükseltmek anlamı taşır (Sarı, 2012, s. 55-56). Tanbur çalgısının farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde birbirine yakın formları, Horasan tanburu, Bağdat tanburu, tanbur-i Türki, vb. şeklinde ayrılarak isimlendirilmiştir.

Yazma eserler incelendiğinde tanbur çalgısının ilk defa VII. yüzyılda kullanıldığını görüyoruz. *Abdul-farac Ali İbn Al'Hossein, Kitabü-l Agani* (X.yüzyıl) sinde, altı yüzlü yıllara ait bir halk söylentisinden bahsederken kullanır. Daha sonra VIII. yüzyıla ait müellifi *Mahmud b. Abd-al Aziz* (Nuriosmaniye/ MS 3649) olan *Dar İlm-i Musiki* adlı eserde üç çift tele sahip bir çeşit tanburdan bahsedildiğini görüyoruz (Uzun&Elinç, 2015, s. 41). Tanbur çalgısının yine ilk örneklerine ait bilgiler X. yüzyılda Farabi'nin *Kitabü-l Musiki* isimli eserinde bulunmaktadır. Yazma eserler tarandığında tanbur çalgısına ait ulaşılan en eski ve en kapsamlı bilgiler ünlü Türk musiki nazariyatçısı, bestekar ve icracı Abdulkadir-i Meragi'ye (1350-1435) aittir. Meragi'nin, musiki konusunda yazılmış altı eseri bulunmaktadır. Türkçe olan *Kitabu-l Edvar* dışında dönemin bilim dili olan Farsça yazılan kitaplar sadece organolojik açıdan değil, genel anlamda Türk müziğine dair en önemli kaynaklar arasındadır. Meragi, eserlerinde değişik formlardaki tanburlardan ölçülerini de vererek bahsetmiştir. *Camiu'l-Elhan* (1405), *Makasidu'l-Elhan* (1418) ve *Kitab-ı Lahniyye* (1418) adlı eserler bu bilgilerin aktarıldığı çok önemli kaynaklardır.

Tanburun bugünkü formuna en yakın şeklinin bundan yaklaşık 600 yıl önce görülür. XV. yüzyılda sadece Anadolu'da değil Türkistan'da da görülmüştür. Türkistan'da görülmüş olmasına en büyük delil Hüseyin Baykara fasıllarına katılan Tanburi Küçük Ali'dir. XVI. yüzyılda ise şair Revani'nin *İşretname* adlı eserinde, Gelibolulu Ali'nin *Surname*'sinde, tanbur çalgısına⁴ rastlıyoruz. XVI.

⁴ Bu çalgının kopyalanmış bir örneği South Kensington Museum' da sergilenmektedir.

yüzyıl minyatürlerinde tanbur ile benzerlik gösteren bazı çalgıların Gazimihal tarafından kopuz olarak da tanımlandığını görüyoruz (Uzun&Elinç, 2015, s. 41). XVII. yüzyılda ise Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde kaydettiği *Sazendegan-ı Tanburciyan* olarak bilinen 300 tanburunun varlığını öğreniyoruz. Bu yüzyıl sonlarında tanburun günümüzdeki formuna yaklaştığı söylenebilir. XVIII. yüzyılda ise ünlü ressam Levni'nin minyatürlerinde resmettiği tanbur resmî yaklaşık 250 yıl önceki tanbur formu hakkında bilgi edinmemizi sağlar (Üngör'den aktaran Okan, 1996, s. 197). XVIII. yüzyılda Dimitri Kantemir'in (1673-1723) *Kitabu İlmi'l Musiki Ala Vechi'l Hurufat* adlı eserinde Türk Müziği perdelerini gösterdiği tanbur, bugünkü tanbur formuna en yakın bir başka örnektir. XIX. yüzyılda ise tanbur icracılarının çoğaldığı görülür. Bu yüzyıl için, artık tanbur çalgısının form olarak da bugüne taşınan örneklerinin standartlaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tarihi kaynaklarda yaylı tanbur çalgısına ait olduğu düşünülen en eski bulgular, Meragalı Abdulkadir (1360- 1435) dönemine aittir. Meragalı Abdülkadir'in, *Camiu'l-Elhan (1405)*, *Makasidu'l-Elhan (1418)* ve *Kitab-ı Lahniyye (1418)* adlı eserlerinde bahsettiği *nay-i tanbur* isimli çalgının yaylı tanbur olduğuna dair görüşler mevcuttur. Bardakçı'ya göre “nay-ı tanbur, tanbur-i şirvaniyan veya tanbure-i Türkinin yayla icra edilenidir, iki veya daha fazla tel takılır.” (Bardakçı, 1986, s. 106). Uslu ise; Meragalı, *Kitab-ı Lahniyye*'sinin on ikinci faslında çalgı isimlerinden bahsederken *nay-ı tanbur mecrur* tabirini kullandığını ve bu çalgının yaylı tanbura işaret ettiğini belirtir (Uslu, 2015, s.39). Meragalı'ya ait eserler dışında XV. yüzyıl ve daha sonra geçen üç yüzyıl boyunca tarihi kaynaklarda yaylı tanbura ait bir bilgi tespit edilmemiştir. Ancak daha sonraları, “XVIII. yüzyılda Villoteau, İskenderiye'de bulunduğu sıralarda yazdığı izlenimlerinde; Venedik konsolosunun evindeki İtalyan hizmetçiden dinleyip araştırdığı çalgının tanbura tipli olduğunu, beşli aralıkla akordlandığını, tek farkının yayla çalınması olduğunu ve uşağın bu çalgının İtalya'da Avrupa yapısı olarak bulunduğunu söylediğini belirtmiştir. Ditmeli (mızraplı) çalgıları gerek duyulduğunda yayla çalma olgusu Asya Türklerinde eskiden beri vardır” (Çöl, 2017, s. 25). XX. yüzyılın başları, yaylı tanbur çalgısının Tanburi Cemil Bey eliyle ortaya çıkarılmasının gerçekleştiği zaman dilimidir. Daha önceleri yazılı kaynaklarda geçen bilgiler, yaylı tanbur çalgısının geçmişe dair uzanımları görüntüsü verse de, ilk belgelenebilir veriler Tanburi Cemil Bey zamanına aittir. “İlk kez Tanburi Cemil Bey (1873-1916), XX. yüzyıl başlarında tanburu yayla çalma çığırını açmıştır” (Sarı, 2012, s. 68).

Cemil Bey'in katı bir gelenekçi kimliği olmadığı gibi geleneksel zihniyete sahip bir yenilikçi olduğu söylenebilir. Modernlik anlayışı, yeniye değil, daha önce görülmemiş olan yenilikleri ortaya koyması bakımından farklılık gösterir. Ona ithaf edilen “mübdî” ve “müceddid” sıfatları da bu özelliğinin bir sonucudur. “Cemil Bey geleneğin içindedir ama bu, geleneğin tahakkümü altında olduğu anlamına gelmez.” (Ayas, 2012, s. 119). Tanburi Cemil Bey, geleneği olduğu gibi korunması gereken bir yapı olarak algılamaz. Aksine, geleneği referans noktası alan, yenilikçi bir tavra sahiptir. Onu farklı kılan, geleneğin içinden konuşan ve geleneğin temsilcisi sıfatını da üzerinde taşıyan kimliği ile ortaya koyduğu yeniliklerdir. Tanbur çalgısına getirdiği yeni tavır ve bu tavrın geleneğe entegre olması bir bakıma bu anlayışının sonucudur. Tanbura yay çekmesi konusu da hem değişim rüzgarlarının estiği XIX. yüzyıla ait bir aksiyon hem de Cemil Bey'in TMM'ne yeni bir katkısı olarak algılanabilir. Ancak ne var ki, gelenekçiliğin değişime kapalı yanı, hem yeni tavrı hem de yeni çalgıyı (yaylı tanbur) kolay kabullenmeyecektir. Ayrıca Gelenekçiler, Cemil Bey'in geleneksel müziğe ve eğlence müziğine karşı eşit mesafedeki duruşunu da hoş görmeyecektir. Cemil Bey'den bu yana yaylı tanbur çalgısının çeşitli sebeplerle bazı mecralarda kabul görmesi/görmemesi sebepleri açıklanması gereken eylemlerdir. Devlet kurumlarının edindiği ortak misyon, yaylı tanbur çalgısına dair ortak bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Bu dışlama eğilimi öylesine güçlü bir hal almıştır ki, çoğu zaman nedenini bilmeden refleks gösteren bir grubun günlük eylemi haline gelmiştir.

Problem, yaylı tanbur çalgısının yaşadığı bir nevi kimlik problemi ve resmî kurumlardan “dışlanması” eğilimidir. Bu araştırma, yaylı tanbur çalgısının, Türk müziği geleneğinin muhafızlığını üstlenme iddiasındaki resmî kurumlardan dışlanması eğiliminin, sosyolojik ve organolojik nedenlerini ve sonuçlarını, nitel araştırma yöntem ve teknikleri ile ortaya çıkarmayı hedefler.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE⁵

Yaylı tanbur çalgısının resmî kurumlardan dışlanması eğilimi anlamlandırılması gereken bir davranış modeli olarak ele alındığında toplum bilimin bize sunduğu kavram ve kuramlara başvurulması kaçınılmaz bir hal alır. Bu kuram ve kavramlar bulguların açıklanmasına yardımcı olacak başlıca çözüm kaynaklarıdır.

⁵ Öztüfekçi, a.g.e, s.64-103.

Bu kavramlardan ilki “sembolik etkileşimcilik” tir. Kaynağı “sembolik etkileşimcilik” e dayanan “İçselleştirilmiş diyalog kavramı” na göre davranışlar aksiyona geçerken, toplumsal sembollerle iletişim kurulur. Sembollerin anlamları yorumlanır ve tepkiler ona göre şekillenir. Belli bir gruba ait üyeler karşıt grupların üyeleri ile empati kurarak sağlaması yapılan davranışlar sergilerler. Bir başka deyişle davranışlar bir ayna ile nasıl görüldüğünün sorgulanması sonrası eyleme geçirilir (Becker’ dan akt. Ayas, 2019).

Gelenekten dışlama olgusunu kavramsallaştırmak için gerekli sistematik bilgiyi Bourdieu’nün *alan teorisi* nde bulmaktayız. Bourdieu, toplumsal olguları açıklamak için *oyun metaforu* nu kullanır. Oyun metaforuna göre oyunun ya da mücadelenin sürdüğü yer *alan* olarak tanımlanır. Alana katılan aktörlerin oyunun temel kurallarını sorgulamadan kabul etmesi beklenir ki, bu kurallara *doxa* denir. Bireylerin ellerinde bulundurdukları değerler manzumesi *sermaye* dir. Oyunun sonunda elde edilecek tüm çıkarlar ve kazanımlar ise *illusio* dur. Sonuca gitmek için sergilenen bütün davranışlar zamanla kalıplaşır ve birey için bir yol haritası oluşturur. Zamanla oluşan bu yatkınlıklar bütününe ise *habitus* denir (Bourdieu&Wacquant’dan akt. Ayas, 2019). Devlet destekli bir kurumda belli bir maaş için çalışan sanatçılar, hayatlarını idame ettirdikleri yegane işlerine, oynanmaya değer bir oyun olarak değişmez bir inanç beslerler ki, bu *illusio* dur. Oyunun oynandığı saha daha önceden tanımlanmış ve yerleşik bir düzen halini almıştır. Dönemin koro şefi, müdür ve sanat danışmanının benimsediği düzen ve kurallar zaman içinde kabul görmüştür. Estetik olarak farklı topluluklarda nüanslar bulunsa da, her topluluk kendi düzenini kurmuş, tüm topluluk üyeleri de bu düzeni ve kuralları benimsemiştir. Tüm bu kurallar bütünü *doxa* dır. Topluluk üyeleri, başarılı olmak için belli yönlerini ön plana çıkarırlar. Hangi davranışların başarı ölçütü olacağı, her *alan*⁶ için farklı tanımlanabilir. Dolayısıyla, başarıyı belirleyecek olan *sermaye* (burada kültürel sermaye) farklılık gösterebilir.

Araştırmamız içinde dışlama olgusunu analiz ederken doğal olarak dışlayan ve dışlanan iki gruptan bahsetmiş oluruz. Bu gruplar kabaca gelenekçiler ve diğerleri olarak adlandırılabilir. Ancak bu grupların açık bir şekilde kuramsal çerçeveye oturduğu Becker’ın *haricilik* kavramsallaştırması ile mümkün olmuştur. Howard S. Becker, hakim grupların, kendileri gibi düşünmeyen ve hareket etmeyen her görüşe ve davranışa karşı olma durumundan bahseder. Kolektif eylemin

⁶ Burada geleneksel TMM camiası bir *alan* olarak kabul edilse de içindeki her resmî kurum ve içlerindeki her topluluk için ayrı alan tanımlamaları gerekli olabilir. Çünkü tanımlanan her topluluğun *doxası* farklı içerik taşıyabilir.

mevzubahis olduğu her yerde insanların bir şeyleri “yanlış”, yani yapılmaması gereken şeyler olarak tanımladıklarına işaret ederken genellikle diğerlerini bu şeyleri yapmaktan men etmek için adımlar attıklarından söz eder (Becker, 2017, s. 13). Becker’ın bir caz müzisyeninin yaşadıklarından yola çıkarak kavramsallaştırdığı olgular, çalışmamızın gelenekçilik ve piyasa gibi kavramlarına gönderme yaparak açıklayıcı bir kuramsal yapı oluşturmuştur. Ayrıca dışlama olgusunun hem sebebi hem de sonucu olarak karşımıza çıkan yapıların⁷ *ortodoksi* ve *heterodoksi* kavramlarıyla açıklanması gelenek ve gelenekçilik ile ilgili tanımlamaları anlaşılır kılmıştır.

Kültürün bazı unsurlarının değişime kapalı sert bir yapı gösterdiği gerçeğinden hareketle “dışlama” olgusunu bağdaştırdığımız ve bulguların analizinde başvurduğumuz en güçlü kuramsal yapılardan birini *kültürün sert ve yumuşak unsurları* oluşturmaktadır. Kültürün içinde mitleşmiş unsurların değişimi diğerlerine göre daha zordur. Fayda temini, uyumluluk, itibar kazanma, yenilik arzusu, v.b. faktörlerin etkisiyle kültür değişmelerinin farklı seyirler izlediği gözlemlenmiştir. Araştırmamız içerisinde alıntı veya empoze sonucu oluşan değişimlerin bu kuramsal bağlamda ele alınması, dışlama olgusunu açıklamak için çok önemli bir zemin oluştururken sonuca götüren en önemli bakışlardan birini sunmuştur (Turhan, 1951).

Araştırmamızın tamamı bir gelenek meselesi başlığı altında tartışılır. Aslında dışlama eğilimini oluşturan ve ilk hareketi veren dinamik yapının *gelenekçilik* olduğunu söylemek mümkündür. Geleneği koruma refleksi ile hareket eden ve bu misyon ile kendini ayrıcalıklı gören sosyal grubu *gelenekçi* olarak tanımlayabiliriz. Bu davranış modeline ise *gelenekçilik* denir. Gelenekçilik, yaşayan ve kendi içinde doğal devinimleri ile geleceğe uzanma doğasına sahip olan *gelenek* kavramını, bir zaman diliminde sabitlemek eğiliminin sonucu olarak karşımıza çıkar. Resmî devlet kurumlarında (icra ve eğitim) misyon olarak benimsenmiş ve ortak kabulüyle uzlaşmaya varılmış bir politika olarak “geleneği korumak” düsturu, aynı zamanda yeniliklere karşı seçici ve geçirgen bir yapıyla benzer refleksler gösterebilir. Geleneğin bekçisi olarak kendini tanımlayan kurumlar ve içerisindeki hiyerarşik yapılar, yukarıda tanımlanan “içselleştirilmiş diyalog” kavramı ile birbirlerini denetleyen kollektif bir faaliyet içindedirler. Bu gruplar, kendilerine aykırı geleni dışlama eğilimi gösterirler. Bu dışlama eylemini

⁷ Bu yapılar, geleneksel TMM camiasında resmî kurumlar içerisinde yaylı tanbur çalgısına karşı gelişen dışlama eğiliminin ortaya çıkardığı karşıt oluşumlardır. Her ne kadar bu yapıları ayıran derin çizgiler olmasa da bir kutuplaşmadan açıkça bahsedilebilir.

çoğu zaman sorgulamadan hayata geçiren üyeler bu yolla aidiyetlerini pekiştirirler. Bu bakışla, analiz etmeye çalıştığımız birçok ifade apaçık şekilde dışlama olgusunu göstermese de zımnen böyle bir eğilim içinde olduğunu vurgular.

3. YÖNTEM

Tarihsel ve yarı etnografik yöntemli bu çalışmada, doküman analizi ve konuyla ilgili 10 kişiyle yapılan derinlemesine görüşme tekniğiyle veriler toplanmış, ilgili veriler betimsel veri analizi tekniğiyle çözümlenip araştırma problemine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

Geleneksel TMM atmosferinde kurumsal yapıya sahip oluşumlar olan; Devlet Türk Müziği Konservatuvarları, Kültür Bakanlığı Devlet Koroları ve TRT bünyesinde bulunan akademisyenler, icracılar, şefler ve lutiyeer çalışma grubunu oluşturur. Araştırma belli başlı icracılar üzerinde yoğunlaşır. Çünkü, araştırılan olgu icracılardan da öte, mantalitede tanımlıdır. Görüşme yapılan kişiler; lutiyeer, icracı, akademisyen, şef ve idareci sıfatlarının birini veya birkaçını aynı anda taşıyabilmektedirler.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kişiler.

	İCRACI	ŞEF	LUTİYE	AKADEMİSYEN	YÖNETİCİ
C. COŞKUN	X		X	X	
F. ÇİMENLİ	X				
A. R. SABUNCUOĞLU	X	X			X
H. CEVHER	X	X		X	X
H. İ. YÜKSEL	X	X		X	
S. AKSÜT	X	X		X	X
K. PAYASLI	X	X		X	X
M. ALASKAN	X	X	X	X	X
H. ÖNEL	X	X			
E. GÜMÜŞEL	X				

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırma verilerinin çözümlenmesiyle belirlenen bulgular değerlendirilerek yorumlanmış ve iki alt başlıkta sunulmuştur.

4.1. Sosyolojik Bulgular⁸

Gerek alan yazında gerekse görüşme tekniği ile elde edilen bulgular sınıflandırıldığında yüzde 70'e varan ölçüde birleşilen fikir, *yaylı tanburun TMM geleneğine ait olmadığı* yönündedir. Bunun gibi gelenekten dışlama olgusunu ifade eden veriler, farklı kişilerce farklı söylemlerle dile getirilmiştir.

Görüşmeler sırasında Coşkun⁹ ve Gümüşel¹⁰, yaylı tanbura *cüzzamlı bir çalgı* gibi bakıldığını ifade etmişlerdir. Bu ve benzeri ifadeler yaylı tanburun gelenekten (geleneğin bekçisi misyonunu üstlenen resmî kurumlardan) dışlandığını vurgulayan söylemlerdir. Cüzzamlı çalgı söylemiyle bir kesimin yaylı tanbur çalgısını ötekileştirdiğini ve *damgaladığını* görüyoruz. Bu yargıya bizi götüren en güçlü ifadelerden biri Yaşar'ın¹¹ *bizim çizgimizin dışındadır* söylemidir. *Bizim çizgimiz* söylemi bireyin ait olduğu gruba dair takındığı tavrı, diğerlerine bakarak oluşturması sonucu ortaya çıkar ki, bu *içselleştirilmiş diyalog* kavramının neticesidir. Bu örnekler gelenekçilerin resmî kurumlar içerisinde yeniliğe karşı katı bir duruş sergilemelerinin sözel ifadeleri olarak karşımıza çıkar. Başka bir deyişle bu tip Ortodoks söylemler gelenekçi görüşün yeni bir unsura karşı takındığı katı tavrın sonucudur. Bu yapının karşısında yer alan, geleneğin kabul etmediği tüm söylemler ise heterodoks alanı oluşturur. Bu grupları karşıt kutuplar olarak analiz etmek her ne kadar anlaşılabilirliği arttırsa da, arada kalan söylem ve görüşleri de yok saymamak gerekir. Geleneğin yekpare bir yapıdan oluşmaması ve kendi içinde (resmî kurumlar da dahil olmak üzere) dallanıp budaklanması, yaylı tanbura yönelik yaklaşımları da çeşitlendirmiştir. Örneğin Payaslı¹², *yeniliklere açık olmalıyız* diyerek ve kendi icralarında yaylı tanbura yer vererek TRT kurumu içindeki farklı yaklaşımların varlığını somutlaştırmıştır. Ancak

⁸ Öztüfekçi, a.g.e, s.105-118.

⁹ Cengiz Coşkun, Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuarı Çalgı Yapım Bölümü Öğretim Görevlisi, İracı.

¹⁰ERCÜMENT GÜMÜŞEL, KÜLTÜR BAKANLIĞI İZMİR KLASİK DEVLET KOROSU TANBUR SANATÇISI.

¹¹ Necdet Yaşar (1930-2017), TRT İstanbul Radyosu ve İstanbul Devlet Türk Müziği Topluluğu Tanbur Sanatçısı.

¹² Kutlu Payaslı, TRT İzmir Radyosu Ses Sanatçısı, Eğitimci, Yönetici ve Koro Şefi.

burada net olan yegane husus, tüm devlet kurumlarının yaylı tanbur çalgısına ortak yaklaşımıdır. Görüşme yaptığımız kişilerden hiçbirisi yaylı tanbur çalgısına ait bir kadronun varlığından bahsetmemiştir. Bu çalgıyı icra edenler kurumların asli kadrolarına alınırken başka çalgılarla sınava alınmış, daha sonraları yaylı tanbur ile faaliyet göstermişlerdir. Örneğin Payaslı, bir ney icracısı olan Sabuncuoğlu'na¹³ kurum dışı konserlerinde yaylı tanbur çaldırılmış daha sonra özel bir resmî izinle kurum içerisinde de icra heyetinde bulunmasına imkan tanımıştır. Bu örnek her ne kadar gelenekçi katı yapının kırıldığı izlenimi verse de bu anlayış daha sonraları da devam etmiştir. Son dönem icracılarından Önel, TRT sınavına yaylı tanbur ile girdiğinde jürinin bu *bizim çalgımız değildir* şeklindeki ifadesi ve Önel'in mızraplı tanbur ile kuruma girişi bu sürekliliğin göstergesidir.

Mızraplı tanbur çalgısının kültürel sermayede tanımlı kılınması, yaylı tanburu dolaylı bir şekilde geleneksel kabulün dışına itmiştir. Yaşar'ın Sabuncuoğlu'na *bizim çizgimizden ayrılma* demesi tamamen mızraplı tanburun kültürel sermaye ile olan ilişkisini pekiştirirken yaylı tanburu dışı itmenin sözel ifadesidir. Resmî kurumlarda cereyan eden bu vakalar kültürel sermayenin ne olduğunu aktaran göstergelerdir. Mızraplı tanburun gelenekçilere göre kıymetli algılanması, yaylı tanburun ise bu kıymete haiz olmaması kültürel sermayenin çizgilerini belirler. Bu hükmü ezberlemişçesine uygulayan gelenekçiler, oyunun temel kurallarını kabul ederek sürdürme eğilimi gösterirler. Resmî kurumların tamamında gelişen bu ortak tavır ise *doxa* nın araştırma alanımız içindeki yansıması olmaktadır. Görüşmecilerin ifade ettiği *kadim sazımız* in ne olduğu zaman içinde değişkenlik gösterebileceği gibi, *kültürel sermaye* de zaman içinde değişebilir. Türk müziği geleneği içerisinde çalgı hiyerarşilerinin tarih boyunca değişim göstermesi de kültürel sermaye değişiminin sonucu olarak karşımıza çıkar. Çalgılar ile beraber icrayı ve üslubu da içine alan alışkanlıklar bütünü Bourdieu'nün *habitus* kavramı ile açıklanmaktadır. Görüşmecilerin belli bir alışkanlığın benimsenmesi ifadeleri olan *bizim çizgimiz* veya *bizim sazımız* diye nitelediği tüm söylemler de böylece birtakım icrasal alışkanlıkları içinde barındıran *habitus* kavramı ile ilişkilendirilmiş olur. Görüşmecilerden bazıları yaylı tanburun piyasa çalgısı olduğu için dışlandığını ifade etmişlerdir. Neyin piyasa neyin gerçek sanat olduğu algısı değişkenlik gösterebilir. Örneğin, geleneğin temsilcisi olarak gösterilen TRT, yüksek kültür muhitlerince piyasa olarak tanımlanabilir. Bu gerçeği göz ardı etmeden girmiş olduğumuz analiz çalışmasında Becker'ın haricilik kavramı gömülü içeriği ortaya çıkarır niteliktedir. Klasik Türk müziğini caz müziği ile aynı

¹³ Ahmet Rasim Sabuncuoğlu (1950-2019) TRT İzmir Radyosu Saz Sanatçısı ve Şefi.

kefeye koyduğumuzda piyasa olgusu daha net görülebilir. Caz müziği gibi klasik Türk müziği de ticari değildir. İkisi de toplum özel bir kesimine hitap ederken, piyasa müziği popüler kültürün tamamını kapsayabilir. Bir konservatuvar hocası olarak mızraplı tanbur ile özdeşleşen Özkan'ın¹⁴, kurum dışı bazı etkinliklerde yaylı tanbur çalması ve yaylı tanburu hiçbir zaman okula getirmemesi *piyasa-gelenek* çizgisini ortaya çıkarır. Bu durumun aynı zamanda geleneksel müziğe ait olan kültürel sermayeyi koruma eğilimi olarak örneklenmesi de mümkündür. Mızraplı tanbur çalgısı geleneğin simgeleşmiş hatta mitletmiş bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Yüksel¹⁵, dışlanma olgusunu tanımlarken mızraplı tanburun dokunulmazlığını vurgulamıştır. *Piyanoya yay sürün bakalım ne oluyor?* derken ise klasik batı müziği için piyanonun dokunulmazlığına gönderme yapmıştır. Yüksel, yaylı tanburun bir simge olarak kabul gören mızraplı tanburdan evrilmesinin dışlanmasındaki en önemli faktör olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeler görüşüğümüz diğer mızraplı tanbur icracılarının da belirttiği ve hem fikir oldukları konuların özünü oluşturmuştur. Kültür değişmelerinin yumuşak unsurlardan sert unsurlara doğru gittikçe zorlaştığı kuramı ile simgeleşen mızraplı tanburun değişmezliği açıklanabilir. Sert unsurdan öte mitleşmiş bir unsur olarak mızraplı tanbur, değişime kapalı bir kültür ögesidir. Bu çalgıya yay sürülerek elde edilen yeni çalgının dışlanması ise bu korumacı eğilimin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Araştırmamız için bu evrilme hipotezi, dışlanma olgusunu açıklayan en güçlü argümanlardan birini oluşturmaktadır.

4.2. Organolojik Bulgular¹⁶

Yaylı tanbur çalgısının resmî kurumlardan dışlanması eğiliminin nedenleri araştırılırken elde edilen bazı bulguların organolojik kökenli oldukları görüldü. Toplanan bulgular, dışlanma olgusunun sadece sosyolojik sebepler yüzünden değil, uygulamalı organolojinin sahası içinde bulunan morfolojik özellikler ve tını gibi etkenlerin de önemli rol oynadığını gösterdi.

Araştırmamız sırasında toplanan veriler, yaylı tanbur çalgısının dışlanmasındaki en büyük organolojik sebebin cümbüş teknesinin (metal teknenin) kullanımından kaynaklandığını gösterdi. Sadece çalgı yapımcılar değil, icracı, şef ve

¹⁴ Akın Özkan (1934-2007), Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı, TRT İzmir Radyosu Tanbur Sanatçısı ve Şefi.

¹⁵ Halil İbrahim Yüksel, Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Öğretim Görevlisi, TRT İzmir Radyosu Tanbur Sanatçısı, İcra Toplulukları Şefi.

¹⁶ Öztüfekci, a.g.e, s.155-163.

akademisyenler de en büyük dışlama etkeninin cümbüş teknesinin (metal teknenin) oluşturduğu tını kaynaklı ortaya çıktığını gösterdi. Aydemir¹⁷, yaylı tanbura karşı alerjisinin *metal tekne ile çıkan tınının meyhane edasıyla çalınmasının birleşimi* kaynaklı olduğunu ifade etmektedir (Yedig, Hürriyet Gazetesi, 2008). Aydemir, bu söylemiyle geleneksel Türk müziği için tanımlanan bir tını anlayışının varlığına dikkat çeker. Bu genel anlayış daha çok ağaç ve organik malzeme kaynaklı bir tınıdır. Gelenekçi yapı bunun dışındaki metal tınıları dışlamıştır. Örneğin, abanoz gövdeli klarinet TRT’de kullanılırken zaman içinde metal gövdeli klarinet yasaklanmıştır. İcra heyetinde kullanılan darbukalarda ise daha çok hayvan derisi tercih edilmiştir. Geleneksel tını anlayışını tarif eden söylemlerin yeni olmadığını Atatürk’ten aktarılan bir anekdot sayesinde anlıyoruz. Atatürk, duyduğu ve beğendiği bir bestenin Selahaddin Pınar’a ait olduğunu öğrendiği zaman kendisini köşküne davet eder. Eseri Pınar’dan dinlediğinde çok müsterih olur ve tebriklerini iletir. Ancak, Atatürk, Pınar’ın eser icrasında kullandığı çalgıyı beğenmez ve şu ifadeleri sarf eder: “Bu madeni sazı değiştirin. Bunda bizim ananevî tanburumuzun hassasiyeti yoktur.” Dikkat edilirse Atatürk’ün bu ifadesi, esere, yoruma ya da icraya yönelik değildir. Eleştirisi, cümbüş tekneli tanbur içindir. Atatürk’ün burada “ananevi tanburumuz” diye bahsettiği çalgı, ağaç gövdeli mızraplı tanburdur. Bu çalgı, geleneksel bir değere sahiptir ve sembolik kültür özelliği bulunur. Atatürk’ün metal tekneli tanburu, ağaç gövdeli mızraplı tanbura eş değer görmemesi de bu yüzdendir. Ağaç tanburu tınısıyla ve görüntüsüyle dokunulmaz yapan kültürel bir simge ve hatta kültür miti olmasıdır. Pınar bu olaydan sonra, madeni gövdeli çalgıya veda ettiğini aktarır (İmik&Haşhaş, 2019, s. 49-50).

Yaylı tanburun tınısını büyük ölçüde değiştiren *can direği*¹⁸ faktörü de araştırma bulgularının başında yer alır. Görüşmecilerin bazılarının ifade ettiği gibi yaylı tanbur yüksek rezonansı yüzünden icra heyetlerinde tercih edilmemiştir. Can direği kullanımı ile rezonans kontrol edilmiş, tını daha kayıt edilebilir bir hal almıştır. Metal teknenin ekstra rezonansını önleyen can direği, ağaç gövde ile kullanıldığı zaman ideal bir hal almış, gelenekçiler arasında bu şekliyle kabul görmüştür. Ancak yukarıda belirtilen sosyolojik faktörler yüzünden bu kabul gören tınısal sonuç, yaylı tanbur çalgısının dışlanmasını engelleyememiştir.

¹⁷ Murat Aydemir, İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korusu (mızraplı) Tanbur Sanatçısı.

¹⁸ Keman, viyola, viyolonsel ve kontrbas gibi çalgılarda, teldeki rezonansı (titreşim) rezonans kutusuna yani enstrümanın gövdesine ileten parçadır. Yaylı tanbur çalgısında deriyle tekne arasında kurşun kalem koyarak ilk deneyen Fahrettin Çimenli’dir (1934-2018 TRT İstanbul Radyosu ve Kültür Bakanlığı Tanbur Sanatçısı).

Nitekim Coşkun, “metal tekne yüzünden dışlanan yaylı tanburu ağaç gövdeli imal ettiğimizde kabul göreceğini düşünmüştük ancak yanılmıyız” diyerek bu yargıyı pekiştirmiştir. Görüşmeler sırasında bazı mızraplı tanbur icracıları, işaret parmağında oluşan çift tel çizgisinin (tren yolu) ideal tonu elde etmek için gerekli olduğunu, tek tel üzerinde çalınan yaylı tanbur çalgısının bu izleri bozabileceğini ifade ettiler. Bu faktörün doğruluğunu sorgulamak bir yana, usta-çırak eğitimindeki hocaya tabi olma ve onun gibi olma tavrı yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple, hocaların tren yolunu bozabileceği için yaylı tanbur çalmayı önermemesi bir nevi dışlama faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. SONUÇ¹⁹

Yapılan interaktif gözlemler ve idiografik modellenmiş görüşmeler neticesinde, gözlemlenen ve görüşülen kişilerin tamamına yakını, yaylı tanbur çalgısının TMM geleneğini yaşatma ve koruma iddiasındaki “gelenekçi” görüş tarafından dışlandığını açıkça ya da zımnen ifade etmiştir. Dışlama olgusunun yaygın tespitine rağmen, bu çalgının gelenekçi gruba mensup bireyler arasında az da olsa kabul gördüğüne dair bulgulara da ulaşılmıştır.

Yaylı tanbur çalgısının, Türk müziği geleneği ile özdeşleşmiş ve sembolik bir ifade biçimi haline gelmiş ve hatta mitleşmiş mızraplı tanbur çalgısından evrildiği için dışlandığı, toplanan veriler ve kuramsal analizleri neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Mızraplı tanbur çalgısının kültürel sermaye olarak değer taşıdığı, kültür değişimleri içerisinde “sert unsur” olarak tanımlandığı, sert unsurların ise değişime kapalı olduğu ve bu yüzden de gösterilen toplumsal reflekslerin dışlanma olarak algılandığı verilerin kuramsal analizi neticesinde ortaya konan en önemli sonuçlardan biridir.

Gelenekçi grubun piyasa damgası vurarak dışladığı yaylı tanbur çalgısı sembolik etkileşim aracı haline gelmiş ve gelenekçiler, içselleştirilmiş diyalog kavramı ile itibar ettikleri hocaları gibi davranmayı seçerek yaylı tanburu dışlama eğilimi göstermişlerdir. Becker’in haricilik kavramında olduğu gibi, gerçek sanat yapma iddiasında bulunan grup nasıl piyasaya dair ne varsa dışlamış ise, gelenekçiler ve resmî kurumlar da piyasa damgası yemiş olan yaylı tanbur çalgısını dışlama eğilimi içine girmişlerdir.

¹⁹ Öztüfekci, a.g.e, s.169-176.

Geleneksel Türk müziği icrasında kullanılan çalgılar yoğunlukla ağaç ve organik malzemeden üretilmiş, bu durumun bir sonucu olarak da bahsi geçen türe ait bir tını kimliği oluşmuştur. Zaman içerisinde geleneği koruma misyonunu üstlenen devlet kurumlarında metal klarinet, cam derili darbukada olduğu gibi cümbüş teknesinden üretilen tanbura karşı da dışlama tavrı gelişmiştir. Yaylı tanbura karşı gelişen dışlamacı tavrın bir yönüyle metal gövdeden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra tınıyı icra topluluklarında kabul edilebilir kılan can direği kullanımının yaygınlaşmasıyla yaylı tanburun kabul edilirliliği de büyük ölçüde artmıştır.

Yaylı tanbur çalgısının yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde vuku bulan TMM geleneği ile etkileşimine odaklanan bu çalışma geleneğin dallanıp budaklanan her uzantısında farklı algılanabileceği sonucuna ulaşmıştır. Ancak yaylı tanbura karşı resmî kurumlar içinde gelişen ortak bir dışlama tavrının varlığını ortaya konmuştur. Organolojik faktörler dışlanma olgusunda etkili olsa da asıl dışlanma sebeplerinin sosyolojik kökenli geliştiği anlaşılmıştır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Açın, C. (1994). *Enstrüman Bilimi:Organoloji*. Yenidoğan Basım Evi.

Ayas, O. G. (2018). *Müziği Boğan Gürültü: İdeolojinin Kıskaçındaki “Musiki”*. İthaki Yayınları.

Bardakçı, M. (1986). *Maragalı Abdülkadir*. Pan Yayıncılık.

Becker, H. (2013). *Sanat Dünyaları*, Çev. Yılmaz, E. Ayrıntı Yayınları.

Becker, H. S. (2017). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. Çev. Geniş, Ş. & Ünsaldı, L. Heretik Yayınları.

Bordieu, P. & Wacquant L. J. D. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar*, Çev. Nazlı Ökten. İletişim Yayınları. Akt. Ayas, G. (2019). *Müzik Sosyolojisi: Kuramsal Bir Giriş*. İthaki Yayınları.

Çöl, C. (2017). *Yaylı Tanburun Türk Müziğindeki Yeri Önemi ve Kullanımı*, Yayınlanmamış sanatta yeterlilik tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İmik, Ü. & Haşhaş, S. (2019). *Türk Müziğinde İz Bırakanlar*. Akademisyen Kitabevi.

Mümtaz, T. (1951). *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Öztüfekci, M.Y. “Gelenekten dışlama olgusunun yaylı tanbur enstrümanı üzerinden sosyolojik ve organolojik analizi”. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.

Sarı, A. (2012). *Türk Müziği Çalgıları*. İstanbul Nota Yayıncılık.

Uslu, R. (2015). Ünlü müzisyen Abdülkadir Meragi hakkında yeni bulgular. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 1, 32-41.

Uzun, M. Ö. & Elinç, E. (2015). Klasik Türk müziği enstrümanı olan tanburun yapımında kullanılan ağaçların çalgının tınısına etkisinin belirlenmesi. *Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5, 41-61.

Üngör E. R. Tanbur, *Musiki Mecmuası*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1951, akt. Okan, A. *Sürelî Yayınlarında Çalgılar*, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Ödevi, Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, İzmir, 1996, s.197.

Yedig, S. Hürriyet Gazetesi, 17 şubat 2008.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

EMPATİK DİNLEME TEKNİĞİ*

Mustafa Şeref AKIN¹

Prof.Dr.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-posta: mustafa.akin@erzincan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1850-9118

Öz

Makalede sosyal bilimlerde kullanılan mülakat, anket, odak grubu yerine empatik dinleme tekniği önerilmektedir. Bu yöntemler yanıltıcı neticeler üretebilmektedir. Mülakat soru-cevap şeklinde ilerlerken, empatik dinleme tekniği konuşmacıyla güven ilişkisi oluşturmayı hedeflemektedir. Güven ile birlikte derin bilgiler elde edilebilecektir. Güven unsuru ancak dinleyicinin karşı tarafa ön yargısız dinlemeye hazır olduğunun mesajını vererek gerçekleşir. Mülakatta soruların sorulması ön plandayken, empatik dinlemede önceden soru hazırlanmamakta, konuşmacının anlatımlarıyla ilerlenmektedir. İçsel düşünce, duygusal tepkiler ve rehber prensipler derindeki bilgileri oluşturur. Mülakatta soru soran araştırmacı kimliği ile bulunurken, empatik dinlemede sadece dinleyicidir. Anket gibi kısıtlanmış cevaplar yerine, konuşmacıyı rehber kabul eder, müdahale etmemekte ve yönlendirmesini takip etmektedir. Dinleme esnasında derinlere inilmesine destek sağlayacak 6 yöntem gösterilmiştir: Mikro-yansıtma, kökü bulma, yer/zaman sabitleme, pasiflikten aktifliğe geçiş, sessizlik ve akış. Not yazmak, sorulara bakmak, saate göz atmak gibi tüm dikkat dağıtıcılar ortadan kaldırılır.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** mustafa.akin@erzincan.edu.tr

Atf (APA): Akın, M. Ş., (2022), Empatik Dinleme Tekniği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (1): 37-58., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.999411>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Görüşme her zaman bire bir gerçekleştirilir. Grup dinamizminin etkin olduğu odak grubu toplantılarından kaçınılır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilim, Nitel Yöntem, Empati, Dinleme

Alan Tanımı: Sosyal Bilimlerde Araştırma

THE EMPATHETIC LISTENING METHOD

Abstract

In the article, empathic listening technique is suggested instead of interview, survey and focus group used in social sciences. While the interview proceeds in the form of questions and answers, the empathic listening technique aims to create a relationship of trust with the speaker. With trust, deep knowledge can be obtained. The element of trust can only be realized by giving the message that the listener is ready to listen without prejudice. While asking questions is at the forefront in the interview, no questions are prepared beforehand in empathetic listening, Inner thinking, emotional reactions, and guiding principles form deep knowledge. While the questioner in the interview is found as a researcher, in empathetic listening it is just the listener. The speaker is accepted as a guide and the listener does not interfere with him and just follows his directions rather than restricted answers at surveys. 6 methods are shown to support deepening during listening: Micro-reflection, find the root, place/time pinpoint, from passive to active, silence and flow. All distractions such as writing notes, looking at questions, checking the clock are eliminated. The interview is always one-on-one. Focus group meetings with active group dynamism are avoided.

Key Words: Social Sciences, Qualitative Method, Empathy, Listening

Jel Code: M13

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin temel araştırma metodolojilerinden biri mülakattır (Seidman, 2019). Mülakat görünüşte çok kolay bir metottur; katılımcıya konuyla ilgili sorular sorup cevaplarını not etmek gibi. Ancak sadece soru-cevap ile ilerleyen bu yaklaşımla konuşmacıyla derinden ve empatik ilişki kurulması mümkün değildir

(Young, 2015: 30-35). Bu makalede soru-cevap yaklaşımı mülakat yerine empatik yaklaşımı kuvvetlendirecek dinlemeye yönelik görüşme önerilmektedir. Aradaki farklar ortaya konmaktadır. Örneklerle açıklanmaktadır.

Mülakat yerine dinleme, konuşmacının hedeflerini ortaya çıkaracak yoldur. Hedef bir kişinin başarmak veya ilerlemek istediği konuda ne düşündüğü ve planladığıdır. Görüşmede arzu edilen araştırmanın sorularını sormak yerine konuşmacının konuyla ilgili hedeflerini ortaya çıkarmaktır.

Bu makalede ayrıntılı şekilde dinlemenin nasıl yapılacağı gösterilecektir. Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan niteliksel yöntem olan mülakattan elde edilen çıkarımların yanıltıcı olduğu düşünülebilir. Çünkü mülakatta amaç konuşmacının sorulara cevap vermesi iken, empatik dinlemede güven ortamı kurmaktır. Böylece derindeki bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır. Sözele dayalı ama niceliksel olan anket yöntemiyle ise konuşmacının bağlamından, geçmişinden, düşüncelerinden, duygularından ve prensiplerinden kopuk robotik insan cevapları alınabilir (Christensen vd., 2016: 55).

Mülakat dahil bilimsel araştırmalar bir didaktif test metodudur. Araştırmacılar ellerindeki birtakım varsayımları (teoriler) vardır ve soru-cevap şeklinde katılımcılarla test ederler. Halbuki, empatik görüşme hiçbir varsayımı kabul etmemektedir. Soru-cevap şeklinde ilerlememektedir. Konuşmacının götürdüğü yönde ve rehberliğinde varsayımlar oluşturulur ve modeller kurulur. Hatta empatik dinlemede tahmine dayalı olduğu için gelecekle ilgili olası senaryolarda konuşmacının ne yapacakları da sorulmamaktadır.

Dinleme hemen araştırmanın ilk safhasında ve konuyla ilgili hedefleri olan kişilerle yapılır. Araştırmanın başında ve araştırmayla ilgili herhangi bir varsayım konmadığından, dinleme sorunları keşfetme alanıdır. Eğer araştırmacı, organizasyon veya girişimci bir çözüm modeli için görüşüyorsa o vakit kullanıcının bir sorunu belirlenmiş ve ihtiyacı karşılandığı varsayımının testi yapılmaktadır.

Sorun alanında yapılan görüşmeler sonucunda birçok fikirler üretilir. Aksi takdirde dinleme, organizasyonun istediğine göre hareket edilen çözüm alanının parçası olunur. Burada ana gaye kişilerin hedefe ulaşmak için düşünme tarzının anlaşılmasıdır. Organizasyon çözümüne odaklanmak yerine kişilerin hedefine odaklanılmaktadır. Halbuki, organizasyon kullanıcının gerçek hedeflerini

öğrenmeden, kullanıcı hakkında birçok varsayım taşımaktadır. Bu varsayımların doğruluğundan hareketle çıkan çözümler/modeller/ürünler başarısız kalmaktadır (Zaltman, 2003: 10-20).

2.YANLIŞ DİNLEME

Doğru dinlemenin anlayabilmek için yanlış dinlemenin ne olduğunu kavramak gerekmektedir. Yanlış dinleme özünde dinleme yerine görüşmeyi yapanın konuşmacı gibi davranmasıdır (Gordon ve Edwards, 1997: 23-34).

Cevap verme: Dinleyicinin cevap vermesi yanlış dinlemedir. Konuşmacıyı dinlemek yerine cevap vermenin on iki yolu sıralanmıştır.

1. Emirler veya komutlar ile yön verme
2. Risk veya tehlike uyarısı yapma
3. Ne yapılması gerektiği konusunda tavsiye verme
4. Birini ikna etme
5. Ahlaki olarak yapılmasını gerekeni bildirme
6. Yargılama, suçlama, eleştirme, aynı fikirde olmama
7. Kabul etme, onaylama, övme
8. Birini veya fikirlerini utandırma
9. Kelimelerin, eylemlerin anlamlarını açıklamak için analiz etme
10. Daha fazla bilgi için üstüne gitme
11. Güven verici, sempatik, teselli edici davranma
12. Birini duygularından uzaklaştırma (Gordon ve Edwards, 1997).

Bu uyarılar üç ana gruplanırsa: konuşmacının dediklerini desteklemeğe, karşı gelmeğe ve konuşmacıya akıl vermeyi içermektedir. Burada karşılıklı cevaplama üzerine bir görüşme yapılmaktadır. Empatik dinlemenin öncülerinden kullanıcı deneyimi uzmanı Castillo'nun benzer uyarıları vardır: Tavsiye ederek düzeltme, aynı fikirde olmayarak tartışma, konuşmadan bir çıkış stratejisi planlama, daha fazla bilgi almak için sıkıştırma ve konuşmada boşluk bırakma yapılan görüşmedeki genel hataları oluşturmaktadır (Castillo, 2018: 1).

Buna karşın konuşmama veya tam sessizlikte etkin bir çözüm değildir. Çünkü konuşmacıyla konunun derinine inildikçe duraksamalar başlayacaktır. Ancak daha da önemlisi derine inebilmek için güven ortamını yaratmaktır. Bundan dolayı,

sessizliğin gerektiği anlar olabilir ama tümüyle sessizlik konuşmacının açılmasını sağlamayacaktır.

Sosyal hedefler: Konuşmacıyı rahatlatmaya yönelik şakalar yapma, güldürme, ortak noktaları bulma, konuşmacıyla bağlantı kurmaya çalışmaktır. Görüşmede konuşmacının anlattıklarına şahit olmak için bulunmaktadır. Ön planda konuşmacı vardır.

Literatür taraması: Görüşmeden öncesi literatür taraması yapmamak daha iyidir. Çünkü mümkün olduğunca konuyu bilmemek ve konuşmacının anlattıklarıyla aydınlanmak tercih edilir. Özellikle saflığı ve merakı ayakta tutar (Young, 2015: 45-50).

Nasıl sorusu: Konuşmacıyla işiyle ilgili nasıl yapılır tarzında soru sorulmamaktadır. Zaten bunlarla ilgili birçok kitap ve görsel malzemeler vardır. Bu işi yaparken aklından geçenleri öğrenme anahtar bilgidir (Chrstensen vd., 2016: 55).

Araştırmacı olmak: Araştırmada yapılırsa da dinleyici araştırmacı rolünü üstlenmemelidir. Çünkü araştırmacı kimliği otorite ve cevap alabilmek için sorularla sıkıştırmaya sebep olabilir. Dinleyici olarak konuşmacıya tanık olmak, ona duyulduğunu hissettirmek için vardır.

Analiz yapma: Görüşme esnasında konuşmacı anlaşılmaya çalışılmamaktadır. Çünkü analiz edip örüntü bulma çözüm safhasının parçasıdır. Dinlerken anlam bulma dinleyiciyi önyargılı kılar.

Soru hazırlama ve takip sorusu: Baskın olup yoğun takip sorusu sorulmamalıdır. Çünkü dinlemede hedef katılımcının güvenini kazanmaktır. Güven kazandıkça birey daha fazla açılacaktır. Derinlemesine dinlemede soru listesi yoktur. Soru hazırlanmadığında konuşmacı olarak gayret verilmediğini ve dinleyici olarak yetersizlik duygusu taşıdığı akla gelebilir. Ancak empatik dinleme soru-cevap mülakatı değildir. Araştırılan konuyla ilgili konuşmacı nereye götürüyorsa dinleyici takip eder. Soru listesi ve dinleyiciyi takiple aradaki en temel fark bu anlayışta yatmaktadır. Konuşmacı için en önemli konular buysa o vakit dinleyici bunları kabul eder. Anlattığı konular üzerinden ilerlenir. Ayrıca soru listesi bir sonraki soruyu düşünmeye ve dikkat dağılımına sebep olur.

Halbuki amaç konuşmacıya ‘canı gönülden dinlemeye hazırım’ mesajı vermektir. Bir sonraki soru düşünülmemelidir.

Kesintiye uğratma: Akıcılığı kesme güven ortamını sarsar. Görüşmede akıcılık için konuşmacının ritmine uyum sağlamak gerekir. Güven kurma dinleme de 7 ila 15 dakikayı alır (Young, 2015). Ancak kazara görüşme durursa, tekrar sohbe devam etme güven açısından süreci baştan almaya sebep olur. Eğer görüşmede hatalı bir soru sorulursa (örneğin yönlendirici bir soru), konuşmacının cevaplama beklenir aksi takdirde görüşmenin akıcılığını kesmiş olunur.

Terminoloji üzerine durma: Görüşmede terminoloji ve tanımlar yapılmamaktadır. Konuşmacın seçtiği kelimeler üzerinden ilerlenir. Konuşmacı rehberdir. O takip edilir. Sadece konuşmacının teknik bir konudaki sözlerini anlamak için kullanabileceği olası terminolojiye dinleyicinin hâkim olması gerekir.

Not alma: Görüşmede not alınmamaktadır çünkü konuşmanın akıcılığı kesilir, yazarken dikkat dağılır. Bundan dolayı kayıt cihazlarını kullanmak gerekir. Eğer kayıt imkânı yoksa anahtar kelimeler dışında not alınmamalı ama konuşmadan hemen sonra görüşme notlara dökülür.

Grup toplantısı yapma: Grup dinlemeleri empatik dinleme değildir. Empatik dinleme bire bir yapılıır. Çünkü grup içinde bazı konular konuşmaktan kaçınılabılır (Young, 2005: 8-10).

Süre belirleme: Konuşmacının aksi durumu yoksa saat sınırlaması konmamalıdır. Saate bakılmaması gereklidir. Bu dikkati dağıtır.

Tablo 1.’de görüşme öncesi, sosyal hedefler, cevaplar, yöntemlerde ve dikkat hususlarında yapılabilecek ana hatalar sıralanmıştır. En temelde sorun mülakatı yapanın iyi niyetinden kaynaklanmaktadır. Ortamdaki gerginliğin azaltma için güldürme, şakalaşma (sosyal hedefler), destekleyici cevaplar sağlama, fikir verme (cevaplama) ve konunun ana sorununu anlamak için sürekli didiklenme ve soru sormaktır.

Tablo 1. Örnek Çalışma Görüşmelerdeki Hatalar

<i>Hatalar</i>	<i>Görüşmeden Notlar</i>
<i>Görüşme öncesi</i>	
<i>Grup toplantısı</i>	
<i>Süre belirleme</i>	
<i>Terminoloji üzerinde durma</i>	
<i>Mevcut bilgi (literatürü) tartışma</i>	
<i>Sosyal hedefler</i>	
<i>Gerilimi azaltmak için sosyal şakalar</i>	
<i>Güldürmek</i>	
<i>Cevaplama</i>	
<i>Desteklemek, cesaretlendirmek, övmek</i>	
<i>Karşı gelmek, doğruyu göstermek, utandırmak</i>	
<i>Fikir vermek, analiz etmek</i>	
<i>Yöntem</i>	
<i>Sıkıştırma, üsteleme, çok soru sormak</i>	
<i>Yüzeysel soru (Açıklama, Beyan, Görüşe, Tercih</i>	
<i>Genelleme, Varsayım)</i>	
<i>Analiz yapma</i>	
<i>Dikkat dağıtıcı</i>	
<i>Soru hazırlama</i>	
<i>Not alma</i>	
<i>Saate bakma</i>	
<i>Ara vermek, kesmek, akışkanlığı engelleme</i>	

Halbuki yapılması gereken sadece konuşmacının o konuyla ilgili hedeflerini anlamaya doğru empatik dinlemedir. Bir sonraki adımda sosyal bilimlerde araştırmada çok karıştırılan empati kavramını açmak gerekmektedir.

3.EMPATİ

Empati kavramı dillendirildiğinde karşımızdakinin ayakta durmasıyla yürümek, gözlerine bakma, anlama, derin düşünme, köklere inme gibi birtakım yaklaşımlar olmaktadır. Çeşitli araştırmacıların empatileri sınıflandırmışlardır. Bunların arasında en çok karıştırılan ve sosyal bilimlerde araştırmada üzerinde durulması gereken duygusal ve bilişsel empatilerdir (Batson, 2009: 28-38; Brown, 2007: 35-65)

Bilişsel empati (içsel düşünme, tepkiler): Kişinin olay esnasında aklından geçenleri öğrenmektir.

Duygusal bulaşma (duygusal empati): Bir kişiden bir duygu yakalamak veya birinin tepki hissetmesine neden olmak, acısını ve sevincini hissetmektir.

Mülakat esnasında empati sağlama, acılarını hissetme kavramı duygusal empatidir. Bu bilimsel bir yaklaşım değildir. İstikrarlı olarak gerçekleşmesi çok zordur çünkü her mülakatta her katılımcının yaşadıkları süreçteki duygularını içselleştirmeye çalışmak yorucudur.

Bunun yerine istikrarlı olarak gerçekleştirebilecek olan bilişsel empatidir. Bir olay karşısında kişinin geçirmiş olduğu düşüncelerini, duygularını ve prensiplerini anlamaktır. Onları anlamak için yaşadıklarını yaşamasına ve aynı acıları hissetmesi gerekmektedir.

4. KONUŞMA METODU: YÜZEYSEL VE DERİN

4.1.Yüzeysel Bilgi

Konuşmanın amacı yüzeysel bilgilerden derinlemesine bilgiye geçişle olur (Gray, 2017: 9-29). Yüzeysel konuşma günlük hayatta karşılaşılan tipik bir konuşmadır. Konuşmacının genelleştirerek yaptığı açıklamalardır.

Tablo 2. Yüzeydeki Görüşme

<i>Yüzey</i>	<i>Sosyal Amaçlar</i>	<i>Cevap verme</i>	<i>Eğilim</i>
<i>Açıklama</i>	<i>Gerilimi azaltmak için şaka yapmak</i>	<i>Yön gösterme</i>	<i>Kişiyi düzeltmek</i>
<i>Beyan</i>	<i>Birbirimizi anlamaya çalışmak</i>	<i>Uyarı</i>	<i>Bir çıkış stratejisi planlamak</i>
<i>Görüş</i>	<i>Birbirimizi anlamaya çalışmak</i>	<i>Tavsiye</i>	<i>Boşluk bırakmak</i>
<i>Tercih</i>	<i>Konuşmacıyı etkilemek</i>	<i>İkna etme</i>	<i>Soruşturmak</i>
<i>Genelleme</i>		<i>Moral verici</i>	
<i>Varsayım</i>		<i>Yargılama</i>	
		<i>a</i>	
		<i>Anlaşmak</i>	
		<i>Analiz</i>	

Kaynakça: Gray, 2017

Yüzeysel görüşmenin nasıl gerçekleşebileceğine lünapark özelinden örnek sorular sıralanmıştır:

Açıklama: Lünaparka kiminle gidersin?

Beyan: Ne sıklıkla lünaparka gidersin?

Görüş: Kendi şehrinde gittiğin lünaparkla diğer şehirlerdeki lünaparkları karşılaştırır mısın?

Tercih: Gördüğün en iyi lünapark hangisidir?

Genelleme: Sizce insanlar neden lünaparaka gitmiyorlar?

Varsayım: Daha büyük bir lünapark açılırdı, gelen sayısı artar mıydı?

Yüzeysel sorular yüzeysel cevapları getirir: Oğlumla gittim. Ayda bir kez. Diğer şehirlerde lunaparka gitmedim. Şehrimizde tek lünapark var. Şehrin dışında olduğu için gitmiyorlar. Tabii, daha büyük lünapark olsaydı daha hareketli olurdu.

4.2.Derin Bilgi

Dinleme dinleyicinin kendisinin veya organizasyonun ürünü veya çözümü açısından değil sadece konuşmacının hedeflerini öğrenme amacını taşır.

Derin konuşmada güven unsuru oluşturarak konuşmacının içsel düşünme, duygusal tepki ve rehber prensiplerini anlamaktır:

İçsel düşünme – belirli bir olay ve zaman esnasında aklından geçen düşünceler, nedenler, karar ve kararsızlık sebepleridir.

Duygusal tepki –karara veya düşünce sürecine neden olan duygulardır.

Rehber prensipler (Yol gösterici) – karar verme de takip edilen kural veya temellerdir. Yol gösteren prensipler bir genelleştirme değildir. Çünkü genelleştirme bir kararın verilmesi ve aksiyona geçilmesinde sebep değildir.

Tablo 2. Empatik Derinlik

	<i>Sosyal Amaç</i>	<i>Dinleme</i>	<i>Eğilim</i>
<i>Düşünme</i>	<i>Güven</i>	<i>-Mikro</i>	<i>Hedeflerin</i>
<i>Duygusal</i>	<i>kurma</i>	<i>yansıtma</i>	<i>i dinlemeye</i>
<i>Prensipler</i>		<i>-Kökü</i>	<i>hazırım</i>
		<i>bulma</i>	
		<i>-Yer ve</i>	
		<i>zaman</i>	
		<i>sabitleme</i>	
		<i>-Pasiften</i>	
		<i>aktive geçiş</i>	
		<i>-Sessizlik</i>	
		<i>-Akıcılık</i>	

Kaynakça: Gray,2017

4.3.Yüzeysel ve Derinlemesine Örnek İfadeler

Dağcılık üzerine yapılan bir çalışmada kişilerin verdiği cevaplardan yüzeysel veya derinlemesine cevapların analizi yapılmaktadır.

Tablo 3. Yüzeysel ve Derinlemesine İfadeleri Ayırt Etme

<i>İfade</i>	<i>Yüzeysel</i>	<i>Derinlemesine</i>
<u><i>Küçük yaşlardan itibaren omuzlarına mücadelecı ruhu ve derin düşünmevi kendine yol olarak belirlediğim için açıkçası hiç zorlanmadım. Aksine tek başına ayakta durmanın bu spor dalı için ne kadar önemli olduğunu yaptığım yarışlardan ve kazandığım madalyalardan bunu anladım.</i></u>		<i>Rehber prensip ve İçsel Düşünce</i>
<u><i>Dağcılık kulübünde arkadaşlarımla uzun ve yorucu geçen bir yolculuğun ardından zirveye tırmandığımı hissettiğim an ben ve arkadaşlarımla yüzündeki kırmızı lekeler ve soğuktan çatlamış ellerimiz ve yaşanan gözlerimizle çok trajik komik bir şekilde güldüğümüz o günü unutamam hiç . O anıyı torunlarıma anlatmak için gün sayıyorum diyebilirim</i></u>		<i>Duygusal tepki</i>
<i>Özellikle son zamanlarda ortaya çıkan ve değişik kamp yemekleri yapan instagram hesaplarında taşınması ve kullanılması çok da pratik olmayan bazı malzemeler kullanıldığını görebilirsiniz.</i>	<i>Yüzeysel çünkü bununla ilgili düşüncesini açıklamıyor</i>	
<u><i>Yemek pişirmek için doğru malzemeleriniz olduğu sürece gittiğiniz her yerde ve her koşulda yemek hazırlayabilirsiniz.</i></u>		<i>Rehber prensip</i>
<i>Öğrencilerimle birlikte orada konaklama şansımız olmuştı.</i>	<i>Yüzeysel. Ardında düşünce, duygu ve prensip paylaşımı yok.</i>	
<i>Açıkçası dünyada belki de birçok yere gitme fırsatı buldum ama Maşukiye ilçesine ekibim ve ben gitmiştik orada tam bir doğa harikası var diyebilirim</i>	<i>Yüzeysel. Bir ön giriş. Tespit. Sonrasında bir hikâyeye hazırlık olabilir.</i>	

5. GÜVEN KURMA

Görüşmenin amacı cevaplar almak değil güven sağlamaktır. Sonrasında konuşmacı derinden iç görüleri sunacaktır. Konuşmacı düşüncelerine saygı

gösterildiği anladığında güven başlar. Söylediklerinden dolayı yargılanmayacaklarına, benlik duygularına zarar gelmeyeceğine göstererek güven kazanma olur.

Güven ortamı sağlamanın yollarından biri empatik dinlemedir. Empatik dinleme, başka bir kişinin yaşadığı duyguyla bağlantı kurmanın bir yoludur. Empatik dinlemede amaç konuşmacının açılabilmesini sağlamak içinde arada güven ortamı kurmaktır. Güven içinde bir kişinin duyulduğunu hissetmesine yardımcı olmaktır (Brown, 2007). Konuşmacının varlığını, gerçeklerini kabul etmekten geçmektedir. Bilinçli olarak kişinin iç sesini anlamaya gayret göstermektir. Buna karşın yansıtılmalı empatide amaç konuşulan kişi gibi düşünmeye dönüşmektedir. Daha önce vurgulandığı gibi her görüşülen kişiyi anlamak yükü ile onun gibi düşünmenin yükü farklıdır. Yansıtılmalı empati çok yorucu olur.

Empatik dinleme sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. Bir kişinin hayatında birtakım gelişmeler oluyor.
2. Dinleyici olarkten bu kişinin kendi düşünce modeli olduğu kabul edilir.
3. Dinlemeye hazır olduğu belirtilir.
4. Dinleme esnasında kişi duyulduğunu hisseder (Brown, 2007: 40-60).

Empatik dinlemede hassas olan nokta dinlenen kişinin değerlerinin, düşünce modelinin, inançlarının olduğunun kabul edilmesidir. Tavsiye verme, yol gösterme olmaksızın sadece dinlemeye hazır olduğunu hissettirmektir. Bundan dolayı dinlemede yakın akraba ve arkadaş ile gerçekleşmesi çok zordur (Young, 2015: 5-25). Yakınlarıyla dinleme yapılması zor olmasının sebebi kişiler arasındaki otorite ilişkisidir. Geçmişte yaşanan birçok olaylar takip edilerek görüşme yapılır. Özellikle ikinci ve dördüncü kural ihlalleri sıklıkla yaşanır. Kişiyi olduğu gibi kabul etmek ve yönlendirmemek konularında sabır gösterilmemektedir. Konuşmacıya saygı konuşmacının derdini kabul etmektir. Dinleyici aksine düşünse bile, konuşmacının kendi açısından sıkıntı gördüğü konular sorun olarak kabul edilmelidir.

6. DERİNLERE İNMEDE 6 YÖNTEM

Derine inmede en temel amaç güven kurmaktır. Konuşmacıyla sorularla, araştırmacı kimliğiyle, şirinlikle, gülümsemeyle güven oluşturulmaz. Güven karşındakinin ön yargısız dinlendiğinde ortaya çıkar. Yargılamaktan

kaçınılmalıdır. Derine inme konuşmacının dinlendiğini hissettirmektir. Aşağıda kullanılan 6 yöntem tanıtılmaktadır (Young, 2015: 26-56). Bunlar konuşmacının konuşmasını teşvik etmek için geliştirilmiştir.

6.1. Mikro-Yansıtma

Mikro-yansıtma konuşmacının son kullanıldığı cümleler arasındaki tekrar edilmesidir. Mekanik bir tekrar değildir. Tam cümlede kurmak şart değildir. Kendisinin dinlediğini hissettirmek içindir. Yanlış anlamaları düzeltir. Varsayımları kontrol edilmesini sağlar. Dinlendiğini hissetmesi güveni getirir. Bazı mikro yansıtma (Lünapark örneğinden)

Lünapark...

Dönme dolapta kendinizi rahatsız hissettiniz.

Çok sıra vardı.

Size gülümsedi...

Sıkıldınız

Bu kısa yansıtma ikiye ayırmak mümkündür.

Basit yansıtma: Dinleyicinin doğru anladığından emin olmak için söylenenleri yeniden ifade etmek ve bu yolla konuşmacının katılımcının sizi düzeltmesini sağlar.

Karmaşık yansıtma: Söylenenler hakkında küçük, tarafsız bir tahminde bulunarak paragrafın devam etmesine yardımcı olmaktır (Miller, 2018: 8-21)

Mikro yansıtma olmayan cevap şekilleri otoriter, empatik dinlemekten uzakta, mekanik, samimiyetten uzaktır. Bazı örnek tekrarlar verilirse:

Anlıyorum

Evet (mekanik şekilde tekrarlayıcı olduğunda)

Bunun için teşekkür ederim

Bunu bilmek ilginç/faydalı

Garip ve mekanik, boş, soğuk sesler yerine dinleyici kendi kişiliğini ortaya koymalıdır.

Bunun yanında mikro yansıtıcılara benzeyen bağlayıcılar vardır. Konuşmasında cesaretlendirme amacıyla onun geçirdiği süreçleri ve duygularını paylaşarak “inanılmaz, mmmm” gibi. Ortak amaç konuşmacının dinlediğini göstermektir.

6.2. Kökü bulma

Kökü bulma konuşmacı için olayın başladığı zamana geri gitmektir. Yüzeydeki tercihlerin ve görüşlerin altında yatan sebeplere gidilir.

Bazı örnek cümleler sıraladığında:

Bu nereden çıktı?

Bunun geçmişi/tarihi nedir?

İlk kez ne zaman oldu...?

Başlangıçta aklınızdan ne geçti?

6.3. Yer ve Zamanı Sabitleme

Bir yeri ve zamanı sabitleme, bir konuşmacının aklından geçenleri dile getirmesini kolaylaştırır.

Akıl yürütmeye, duygusal tepkilere, yol gösterici ilkelere ulaşmada yardımcı olur. Zaman ve yerdeki bir nokta hakkında sabitleme örnekleri:

Aklından neler geçiyordu?

Orada ne düşünüyordun?

Ne için endişelendin?

İç sesin ne diyordu...?

Tepkiniz ne oldu?

Yani geçen sefer...

Belirli bir zamandan bahset...

Bana içsel düşünceni anlatacak kadar canlı hatırladığın bir zaman var mı...

Geçen alışverişinde aklından neler geçti...

6.4. Pasiften Aktife Geçiş

Pasif cümleleri aktif hale getirilmesidir. Pasif cümlelerin durağan yapısından, konuşmacının kendisi üzerindeki etkisini öğrenilmesi gerekmektedir. Örneğin

mektup geldi cümlesi pasiftir. Kimden geldi? Neden geldi? Okuduğunda ne düşündü? Burada amaç konuşmacının üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır.

Pasiften aktife geçişe örnekler:

Nasıl tepki verdiniz?

Bundan sonra ne düşündünüz/yaptınız?

6.5.Sessizlik

O kişinin söyleyeceklerini görmek için fazladan beklemedir. Konuşmacı için düşünme alanı sağlar. Konuşmacıyı devam etmeye teşvik eder ve konuşmacının kontrolünü sağlar. Konuşmacı saygıdan veya karışık duygular nedeniyle duraklıyor olabilir. Gerekliği anda ve miktarda sessizlik bunun önüne geçer.

Sessizlik yöntemi dinleyicinin bir ifadesi/sorusu öncesi ve sonrasında kullanılabilir. Böylece mevcut konuşmasına eklemeler yapabilir veya konuşmacıya düşünmesi için fırsat tanıyabilir.

Ayrıca bu yöntem sayesinde, daha önce konuşmamış birinin tarzı ve ritmi anlaşılabilir. Yavaşça onun konuşma ve düşünme ritmi öğrenilir.

6.6. Akıcılık

Görüşmede cevaplar üzerinden sorular sorulur. Konuşmacı rehberdir. Onun yolu takip edilirken görüşmede bir akıcılık ve bütünlük hakimdir. Son söylediği paragraftan soru ve mikro yansıtma üretilir. Konuşmacının ifadelerinde birbirleriyle bağlatıdır.

7.DERİNE İNME YÖNTEMLERİ ÖRNEKLERİ

En son lunaparka gidiş hikayenizi anlatır mısınız (yer ve zaman)? Giderken aklınızda ne vardı? (yer ve zaman)

-Oğlumla geçen Eylül'de gittim. Oğlumla eğlenceli bir şeyler yapmak istiyordum. Bundan dolayı.

Oğlunuzla...(mikro yansıtma)

-Evet onunla kaliteli zaman geçirmek isterim. Kendi çocukluğumda babamla yapamadık.

Nasıl bir baba-oğul ilişkisi yaşadınız (kökü bulma)

-Babam beni çok severdi. Ama ben babamı 15 yaşına kadar tanıyamadım. Beni lünapark, sinema vs. götürmezdi.

Götürmezdi? (mikro yansıtma)

-Yoğun işinde çalışırdı. Götürmezdi.

Bu götürmemesinin sizdeki etkisi ne oldu? (Pasiften aktife geçiş)

-Bir baba neden çocuk sahibi olur anlayamam. Onunla oynamaz. Beraber zaman geçirmez. Eksikliğini hissettim.

Sessizlik (Burada artık konuşmada derinden gelen düşünce ve duygular yakalandı: Oğluyla kaliteli zaman geçirme ve yaşayamadığı baba-oğul ilişkisi. Analiz yapılmadan bunların üzerinden sorular sorulacak).

-Ben de bu açığı kendi oğlumla kapatmaya çalışıyorum.

Şimdi Lünaparkta oğlunuzla yaptığınız aktiviteleri anlatır mısınız? (yer ve zaman)

-.....Bunları yaptık.....Dönme dolapta heyecanlandım.

Heyecanlandınız? (Mikro-yansıtma, duygusal tepkiyi öğrenme)

.....Çok keyif aldım.....

8.BAŞLANGIÇ, BİTİŞ VE OLABİLECEK TERS HUSUSLAR

Dinlemede konuşmacıyla tanışık olunmadığı için başlama ve bitiş zorlu olmaktadır. Dinleme esnasında kontrolün konuşmacıya verilmesinden dolayı ortaya çıkacak bazı aksilikler olabilir. Bunlar arasında konudan sapma, ifadelerin dinleyiciye ters gelmesi gibi. Bu durumda ne yapılabileceği yönünde bazı yöntemler gösterilecektir.

Dinlemeye başlangıç: Safhasında hedefleriyle (konuyla) ilgili olaraktan bu “geçmiş hadise/toplantı/proje/yıl aklınızdan neler geçti (yer ve zaman sabitleme)...” diye sorularak başlanabilir (Chin, 2020: 1).

Dinlemenin bitirilmesi: Elde soru listesi olmadığı için konuşmanın süresini konuşmanın akıcılığı belirler. Konuşmacının yorulması, sessizliğin artması artık dinlemenin bitirilmesi gerekliliğini gösterir. “İşlemediğimiz bir şey var mı?” diye sorulması atlanan bir hususu öğrenmek açısından doğrudur.

Dinlemede konudan sapıldığında: Kural olaraktan konuşmacının rehberliğinin esastır. Fakat zaman zaman konuşmacı konudan tamamen sapıp, çok farklı hikayeleri anlatmaya başlayabilir. Buradan kesilmeden (ara vermeme kuralı) yine konuya çekmek gereklidir.

Konudan sapıldığında veya konu değiştirilmek istendiğinde tekrar dönme için kullanılacak mikro yansıtma veya yer/zaman ifadeleri kullanılabilir.

Önceden söylediğin...

Daha önce bahsettiğin...

Üzerinde konuştuğun...

Aynı hedefe giden diğer olaylar: Konudan her sapma gibi görünen ifadeler esasında bazen konuşmanın bir parçasıdır. Konuşmada esas önemli olan konuyla ilgili olarak konuşmacının hedeflerini öğrenmektir. Bazen konunun dışında da olsa hedef aynıysa, bunun üzerinden de sorulması doğrudur. Hedefler öğrenildikçe organizasyonun çözüm önerileri de iyileşecektir.

Lünapark örneğinden hareket edilirse: *Lünapark dışında oğlunla zaman geçirmekten keyif aldığın aktiviteler nelerdir?*

Konuşmasına destek olma fikre destek değildir: Konuşmacıya itiraz etmemek fikirlerini kabul edildiğini göstermemektedir. Dinlemede mikro yansıtma desteklemek amacıyla değil dinlendiğini göstermek ve derine inmek için yapılır. Fikirler ne kadar sınırlı olursa olsunlar sözlerin hedefi çok nadiren dinleyiciye doğru yönelmiştir. Burada kritik nokta ifadelerin hedefinin dinleyici olmamasıdır. Aksi halde konuşma bitirilir.

9. SONUÇ

Sosyal bilimlerde nitel ve nicel iki ana yöntemlerdir. Nitel yöntemde ağırlıklı olarak yapılandırılmış veya yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılır.

Mülakat yöntemlerinin kullanılması araştırmada yüzeysel bilgilerin alınmasına ve sonuçlarının yanıltıcı olmasının sonucunu doğuracaktır.

Dinlemenin, mülakat yöntemine göre farkı yapılandırılmamış olarak dinleyici ile güven ilişkisini kurmaya çalışarak derin bilgi edinmeye çalışmasıdır. Bunun için önceden soru hazırlanmaksızın bilişsel empati ve empatik dinleme esastır. Konuşmacının ihtiyacı olan; duyulduğunun hissetmesidir.

Mülakata dayalı nicel yöntemlerden anketteki konu ve cevap sınırlamaları empatik görüşmede uygulanmamaktadır. Araştırmanın başındaki düşünülen sorunsallığın empati görüşmeler sonucunda varılan sorun tanımlarının tamamen farklı olduğu görülecektir.

Empati görüşmesinde mülakattaki odak grup çalışmalarından kaçınılır. Grup dinamizmin getirdiği konuşmacıların birinin konuşmaya çekinmesi, grubun onaylayacağı şekilde kendisini ifade etmesi gibi araştırma sonuçlarını yanıltıcı hiçbir dış müdahale izin verilmemektedir.

Varsayımsal soru veya durum kurgulanarak görüşme yapılmamaktadır. Hedef kitle sadece başından konuyla ilgili deneyim geçirmiş insanlardır. Bireyin sahip olduğu herhangi bir demografik, sosyo-ekonomik ön yargı oluşturulmamaktadır. Örneğin pazarlamada kullanılan A,B,C,D gibi sosyo-ekonomik gruplamalar yerine makaledeki baba-oğul ilişkisi gibi davranma kalıpları oluşturur. Mesela bu kategori içinde çok varlıklı bir baba oğluyula ilişkisini kuvvetlendirmek için zincir (standart menülü hesaplı) hamburgercilerden birinde yemek yiyebilir. Pazarlama açısından sorun artık hamburger ürününün tanıtımı veya daha kaliteli bir hamburger değil ama baba-oğul ilişkisini geliştirmek için daha zengin deneyim üretmektir.

Konuşmacıların ifadelerinde yüzeysel ve derin olarak iki ayrı düşünce biçimi ortaya çıkar. Yüzeysel olanlar beyan, genelleme, yorum ve açıklama şekillerinde olur. Bunlar yüzeyde kaldıklarından dolayı iç görü sağlamamaktadır. Derinden olan içsel düşünce, duygusal tepkiler ve rehber prensiplerdir.

Dinleyicinin görevi konuşmacının yüzeyi geçmesine yardım etmektir. Bunu pekiştirmek için 6 yöntem gösterilmiştir: Mikro-yansımalar, kökü bulma, yer ve zaman sabitleme, pasiften aktifliğe geçiş, sessizlik ve akış.

Dinlemede dinleyicinin duruşu konuşmacının ne dediğine çok dikkat etmektir. Bütün dikkat dağıtıcıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Soru listesi, saat, not alma ve analiz yapma gibi. Bunlar beyinde düşünmek, analiz etmek, endişelenmek gibi bilişin gerçekleşmesine izin vermekteler. Sadece konuşmacının sözlerini takip etme ve derine inilmesinin -içsel sese ulaşmak- ana gayedir.

Derine inmede kullanılacak söz kalıplarının dinleyici de içselleştirilmesi önemlidir. Örnek ifade kalıpları ana metinde gösterildi. Bunları içselleştirmek iyi bir dinleyici olunmasına destek verecektir (Price, 2020). Örnek kalıplardan biri: “Bu olay/toplantı/gün esnasında aklından ne geçiyordu?”

Dinlemede en sık karşılaşılan sorun genellemedir. Konuşmacı genel-geçer cevaplar vererek yüzeyde hatta kendisinin esasında davranışlarıyla desteklemediği toplumun doğru kabul ettiklerini ifade eder. Bu faydasız cevapların engellemek için, konuşmacıyı somut bir zaman ve mekânda bir noktaya çekmek gereklidir. Konuşmacının konuyla ilgili başından geçen bir hikâyesi çok öğreticidir. Ancak burada esas gaye süreci öğrenmek yerine konuşmacın yaşadığı olaylardaki içsel bilgileri anlamaktır.

Empati görüşme tekniği toplumsal hayatta karşılaşılan birçok problemi temelini anlama ve bu yönde çözüm önerileri sunma fırsatı sağlıyor. Ayrıca anket gibi mülakata dayalı nicel yöntemler ve diğer nitel yöntemlerle yapılmış araştırmaları tekrar empati görüşme ile tekrarlayıp çok farklı bulgular edinilmesini sağlama fırsatı vermektedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Batson, C. D., (2009), These Things Called Empathy: Eight Related but Distinct Phenomena. The Social Neuroscience of Empathy. Cambridge: MIT.

Brown, B., (2007), Making the Journey from "What Will People Think?" to "I Am Enough". New York: Penguin Group

Castillo V. (2018). Ethics & Power: Understanding the Role of Shame in UX Research. <https://uxdesign.cc/ethics-power-understanding-the-role-of-shame-in-ux-research-dafc08bd1d66>

Chin, P. (2020). How I apply Indi Young's problem space research approach in coaching my mentees <https://peilingchin.medium.com/how-i-use-indi-youngs-problem-space-research-approach-to-coach-my-mentees-55b31dc2c183> (İndirme tarihi: 20.09.2021).

Christensen, C. M. Hall, T. Dillon, K. & Duncan, D. S., (2016), "Know Your Customers' "Jobs to Be Done." Harvard Business Review, Eylül, 54-62.

Gordon T. & Edwards, W. S., (1997), Making the Patient Your Partner: Communication Skills for Doctors and Other Caregivers. New York: Praeger

Gray, D., (2017), Liminal Thinking. New York: Blackstone Audio

Miller W. R., (2018), Listening Well: The Art of Empathic Understanding. New York: Wipf and Stock

Price, R. A., (2020), Lessons from a Jazz Musician: Improvising in User Research, IA Conf.

Portugal S.,(2013), Interviewing Users: How to Uncover Compelling Insights. Chicago: Rosenfeld Media.

Seidman I., (2019), Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences. New York: Teachers College Press.

Young, I., (2015), Practical Empathy: For Collaboration and Creativity in Your Work, New York: Rosenfeld Media.

Zaltman, G., (2003), How Customers Think: Essential Insights into the Mind of the Markets, Boston: Harvard Business School Press.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BAŞLANGICIDAN GÜNÜMÜZE İKLİM HAREKETİ: SORUNLAR, SINIRLAR VE FIRSATLAR*

Burak KESGİN¹

Dr.Öğr.Üyesi

Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

E-mail: burakkesgin@beykent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4783-8225

Öz

Bu makalede küresel iklim hareketinin öyküsü, başlangıcından günümüze kadar dört dönem çerçevesinde ele alınmış, hareketin mevcut durumu ve geleceği son dönemde öne çıkmış yeni aktörlere odaklanılarak incelenmiştir. Greta Thunberg öncülüğündeki gençlik aktivizmi, Yokoluş İsyanı ve Gündoğumu Hareketi bu yeni aktörlere örnek olarak seçilmiştir. Makalede, bu yeni aktörlerin katılımı sayesinde hareketin başarı şansını eskiye göre anlamlı biçimde arttırıp arttırmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Yeni aktörlerin harekete olumlu katkıları reddedilemez, ancak bu aktörler, hareketin önemli bir değişim gerçekleştirmek konusunda eskiden beri sahip olduğu zorlukların üstesinden gelmek için bir paradigma değişikliği yaratmadıkları gibi bazı görüşlerin aksine bu yeni dalga 1960'ların veya 70'lerin büyük toplumsal hareketleriyle kıyaslanabilecek yaygın bir toplumsal seferberlik yaratma potansiyeline de sahip değildir. İklim hareketi yeni aktörlerle kayda değer bir ivme yakalamış olsa da eskiden olduğu gibi bugün de taleplerinin karşılanması noktasında halen başarıya yakın değildir. Öte

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** burakkesgin@beykent.edu.tr

Atf (APA): Kesgin, B., (2022), Başlangıcından Günümüze İklim Hareketi: Sorunlar, Sınırlar ve Fırsatlar, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (1): 59-107., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.910047>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

yandan hareketin başarısı, yalnızca aktörlerin sayısı veya politika üzerindeki etkileri değil, yarattıkları rezonans açısından da değerlendirilebilir. İklim hareketinin yeni dalgası başlangıçta bu şekilde güçlü bir kamusal yankı uyandırmışsa da artık limitlerine ulaşmış, pandeminin etkileri, yinelenen dahili sorunlar ile birleşerek bu dalganın seferber edici kapasitesinin tükenmeye başlamasına neden olmuştur. Hareketin toplumsal tabanını genişletmek için ikna etmenin rasyonel (ve duygusal) temeli olarak iklim bilimine olan münhasır güvenini yeniden değerlendirmesi, anlatılarını potansiyel katılımcıların sosyal ve ekonomik gerçeklerine doğru genişletmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Aktivizmi, Toplumsal Hareketler, Greta Thunberg, Yokoluş İsyanı, Yeni Yeşil Mutabakat.

Alan Tanımı: Toplumsal Hareketler, İklim Değişikliği

THE CLIMATE MOVEMENT FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT: PROBLEMS, LIMITS AND OPPORTUNITIES

Abstract

The story of the global climate movement has been told within the framework of four periods from its beginning to the present; studies of the current situation and future of the movement focus on the new actors that have come to the fore in recent years. Greta Thunberg-led youth activism, Extinction Rebellion, and Sunrise Movement have been chosen as the new actors. The paper seeks to answer the core question of whether the movement has significantly increased its chances of success, as compared to the past, given the participation of new actors. The positive contribution of new actors to the movement cannot be denied, but I argue that they have not created a paradigm change in overcoming the difficulties that the movement has always had in effecting significant change, and, contrary to some views, this new wave does not have the potential for widespread social mobilization on a par with the great social movements of the 1960s or 70s. Although the climate movement has gained significant momentum with new actors, it remains as far from reaching its goals in the present as it has historically. On the other hand movements' success can also be evaluated regarding the resonance they create, not merely the numbers of actors or effects on policy. The new wave of the climate movement initially had powerful public resonance, but it has reached its limits; the effects of the pandemic, coupled with recurrent internal issues, has begun to exhaust the capacity for mobilization. I argue that order to expand the social base of the movement, it is necessary to re-evaluate its exclusive reliance on climate science as the rational (and emotive)

basis of persuasion, extending its narratives to the social and economic realities of prospective participants.

Keywords: *Climate Activism, Social Movements, Greta Thunberg, Extinction Rebellion, Green New Deal.*

JEL Codes: *D70, D71, D72, Q54*

1. GİRİŞ

İklim hareketi dünyanın karşı karşıya olduğu iklim krizinin etkilerinden olabildiğince az zarar görmesi için gerekli önlem, tedbirlerin alınmasını ve uyum politikalarının hayata geçirilmesi için bağlayıcılığı olan yasal düzenlemeler yapılmasını talep eden bir toplumsal harekettir. Bu makalede küresel iklim hareketini başlangıcından itibaren dört dönem halinde (ortaya çıkış, oluşum, yeniden biçimlenme ve yeni dalga) ele alarak toplumsal hareket kuramları merceğinden analiz etmiş, bu çerçevede hareketin son yıllarda kazandığı yeni ivmenin geçmişin etkili toplumsal hareket dalgalarına benzer bir niteliğe ya da etkiye sahip olup olmadığı, yarattığı öne sürülen güçlü etkinin doğru değerlendirilip değerlendirilmediği tartışılmıştır. Bu çerçeveden de anlaşılacağı üzere 2018 sonrasında çıkan iklim hareketinin yeni dalgasıyla 1960'ların güçlü toplumsal hareketleri arasında benzerlikler bulan ya da bu yeni dalğanın güçlü bir etki, kitleselleşme ve baskı yaratma potansiyeli taşıdığını öne süren görüşlerin nesnel bakış açısı geliştirme sorunu olduğu varsayımı makalenin çıkış noktasıdır. Makale iklim hareketinin yeni dalgasına yönelik toplumsal hareket kuramlarından yararlanarak nesnel bir değerlendirme çerçevesi ortaya koyma girişimidir. Bu amaçla öncelikle iklim hareketinin tarihsel gelişimine hareketin ortaya çıktığı ve geliştiği Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa üzerinden kronolojik biçimde bütünsel olarak bakılmış, dönemler içinde öne çıkan aktörlere, örgütlenmelere, stratejilere, farklı kamplara odaklanılmış ardından yeni dalga Greta Thunberg/İklim için Okul Grevleri (SS4C), Extinction Rebellion (Yokoluş İsyanı) ve Sunrise Movement (Gündoğumu Hareketi) ekseninde değerlendirilmiştir. Bu yeni dalğanın iklim hareketine ciddi bir görünürlük kazandırdığı, toplumsal farkındalık ve aktivizme kayda değer katkı sunduğu açık olmakla birlikte iklim hareketini geniş bir kitle hareketine dönüştürmeye başladığı konusunda ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. Buna ek olarak bu yeni dalğanın benimsediği dil, anlatı ve stratejilerin oldukça sorunlu noktaları olduğunu ifade etmek gereklidir. İklim hareketi kamuoyunda olumsuz algılanma riski taşıyan yöntem ve söylemleri içeren bir strateji benimseyerek daha güçlü, tehditkar görünmek isterken tabanını genişletmek, onaylanmak konusunda kendini

sınırlayan seçimler yapıyor olması ihtimaline göz ardı etmemek gerekir. İklim hareketinin kırk yıla yaklaşan eski bir hareket olarak çokça taktik ve strateji denemiş olmasına karşın bir türlü arzu ettiği güce kavuşamamış olmasının nedenlerini de anlamak bu bağlamda önemlidir. Makalenin hareketi tarihsel bütünlük içinde ele alması bu boyutu anlayabilmek, eski sorunların neler olduğu, nerelerde kilitlenme yaşandığını, fırsat pencerelerinin neden aralanmadığını anlamak adına önemli olduğu düşünülmektedir. İklim değişikliği konusunda doğa bilimleri, mühendislik, ekonomi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, şehircilik ve bölge planlama alanları başta olmak üzere 2000'lerin ortasından başlayarak son yıllarda ciddi bir artış gösteren çok sayıda yüksek lisans ve bir miktar doktora çalışması yapılmışsa da konuyu toplumsal hareketler açısından ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Buna ek olarak iklim değişikliği konusu yapılan yüksek lisans/doktora tezlerine bakıldığında sosyoloji alanında ise neredeyse hiç çalışılmamıştır. Akademik yazına bakıldığında yine benzeri bir durum gözlenmektedir. Sosyal bilimler alanında iklim hareketiyle ilgili kısıtlı sayıda çalışma bulunmakta, iklim hareketi kimi çalışmalara konu olmuşsa da doğrudan konuya eğilen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Konuya ilişkin belirli bir külliyat bulunan yarı akademik ve akademi dışı literatürde ise konunun ağırlıkla iklim hareketine destek olma ve tutundurma amaçları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Aktivizme katkı sunma amacı bu yazındaki değerlendirmelere önemli oranda yansımaktadır. Bu bağlamda bu makalenin içeriğiyle ilgili özellikle dikkat edilmiş bazı noktaları da belirtmek gerekir. Makale boyunca iklim değişikliği olgusunun bilimsel boyutuna ya da iklim değişikliğinin kapitalizm gibi kök nedenlerine sınırlı ölçüde yer verilmiş, konuya toplumsal hareket çalışmaları bakış açısından odaklanılmıştır. Makalede edilirken bu çalışma alanındaki araştırmacıların kimi zaman değerlendirmelerinde nesnellik sorununa yol açan pozitif önyargılardan ve olumlayıcı çerçevelemeden olabildiğince uzak kalınmaya, temel amaç doğrultusunda iklim hareketinin nesnel bir değerlendirmesi yapılmasına çaba gösterilmiştir. Bu makalenin Türkçe yazına, küresel iklim hareketinin bütünsel bir öyküsünü ve çok az sayıda çalışmaya konu olmuş yeni dalgasının değerlendirmesini bir arada ortaya koyarak katkı sağlaması umulmaktadır.

2. İKLİM HAREKETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI (1980-2000)

İklim hareketi her ne kadar 2000'li ortasından itibaren kitlesel bir hareket haline gelmişse de hareketin tarihi 1980'lerin başına uzanır. Küresel ısınmanın bir sorun olduğu daha önceleri bilinse de, konu 1970'lerden itibaren bilim çevreleri tarafından gündeme alınmış, 1980'lerde ilk aktivistlerin çabaları sonucunda

kamuoyunda gündem olmayı başarmıştır. Bu ilk dönemde konuyu gündeme getirmeye çalışanlar ağırlıklı bilim çevreleri ve onlarla birlikte çalışan çevre aktivistleridir. Hareket başlangıcından itibaren bilim çevrelerinin hamiliğinde gelişmiş, bu çevreler tarafından destek görmüş, bu durum halen değişmemiştir. O zamanki yaygın kullanımıyla küresel ısınma konusunda çalışan az sayıdaki aktivist, bu bilim çevrelerinin desteğiyle lobicilik ve savunuculuk faaliyetleriyle sonuç almaya çalışmıştır. Hareketin önünde halen bulunan engellerin, sınırlılıkların ve olanakların o zamandan belli olduğu bu dönem son yıllarda kaçırılan fırsat dönemi olarak yeniden gündeme gelmiştir. İklim hareketi bu erken döneminde sınırlı bir kadro tarafından yürütülen lobicilik ve savunuculuk faaliyetleriyle önemli bir mesafe kat edebilmiş, kamuoyunun konu üzerindeki farkındalığının bulunmadığı, tabanın ve kaynakların çok sınırlı olduğu bir dönemde ABD’de özgül bir ağırlık kazanmayı başarabilmiştir. Hareket bu sınırlı gücüne karşın o dönemde taleplerini kabul ettirmeye oldukça yaklaşmış, gerekli dönüşümün maliyeti ortaya çıktıkça, baskı ve çıkar grupları devreye daha fazla girdikçe girişim başarıya ulaşamamıştır. Söz konusu baskı ve çıkar grupları bu girişimin kendileri için yarattığı tehdidin farkına varmamakta gecikmezken, gelecekte olası benzer girişimlerin önünü kesmek için kendi savunmalarını kurmaya başlamıştır. İklim değişikliğine yönelik şüphe, inkar ve dezenformasyon tekniklerini kullanacak, sorunun bilimsel kesinliğini gölgelemeye, konuyu siyasi/ideolojik bir zemine çekmeye çalışacak karşı hareket, fosil yakıt endüstrisi, muhafazakar düşünce kuruluşları ve vakıfların işbirliğinde yaratılmaya başlanmıştır (Dunlap ve Jacques, 2013). Bu bölümde iklim hareketinin 1980-2000 arasındaki, henüz tam anlamıyla bir toplumsal hareket haline gelmediği, ancak kayda değer bir aktivizmin ve savunuculuk faaliyetinin yürütüldüğü, kurumların halen soruna er ya da geç yanıt vermek için adımlar atacağına olan inancın korunduğu döneme bakılacaktır. Henüz yeni yeni duyulan küresel ısınma konusu ciddi bir tehdit olarak karar alıcıların ve kamuoyunun gündemine getirmeyi başaran ilk ülke olan ABD’de yaşananlar bu kısmın ağırlığını oluşturacaktır.

1962 yılında Rachel Carson’un *Sessiz Bahar*’ı yayınlaması üzerinden on yıl geçmeden örgütlenmeye başlayacak olan çevre hareketi, yine aynı dönemlerde hızla gelişecek olan nükleer karşıtlığı gibi insan kaynaklı çevresel tehditlere karşı gelişen toplumsal hareketler 1970’lerde ABD’de hızla destekçi toplamış ve örgütlenmeyi başarmıştır. Küresel ısınma konusu 1970’li yılların sonunda itibaren bilim çevreleri, devlet kurumları, siyasetçiler, sivil toplum ve iş çevrelerinin belirli kesimlerince yüksek önem düzeyinde tartışılmaya başlanmış, 1980’lerde çevre hareketinin temsilcileri konunun kamuoyunun gündemine gelmesine öncülük etmişlerdir. İklim hareketinin unutulmuş bu erken dönemini araştırmış

olan Nathaniel Rich'e göre 1979-1989 arasında yaşanan gelişmelere yakından bakıldığında tarihi bir fırsatın kaçmış olduğu görülür. Rich, bugün iklim değişikliği üzerine bildiğimiz neredeyse her şeyin o günlerde zaten bilindiğini ve devletin, siyasetin üst kademelerinde tehdidin ciddiyeti konusunda bilimi dinlediği, yeterli bir farkındalık düzeyine ulaşıldığını söylerken, gezegeni korumak üzere gerekli önlemlerin alınması için karar alıcıların istekli olduğunu, hatta birbirleriyle yarıştıklarını, sonraları farklı bir tutum takınacak olan Cumhuriyetçi Parti'nin bile siyasi getirisini düşünerek bu yarışta öne çıkmaya çalıştığını aktarır. Rich'e göre henüz petrol şirketlerinin bile iklim değişikliğini önlemeye yönelik politikalara karşı savunmaya geçmediği, yanlış bilgi, inkar makinesini çalıştırmadığı bu dönemde ABD'de böyle gelişmeler yaşanırken, uluslararası bir mutabakatın da zemini oluşmuş, 1979 yılında Cenova'da toplanan iklim konferansı hemen ardından en zengin yedi ülkenin katılımıyla Tokyo'da bir toplantı daha gerçekleşmiş karbon emisyonlarının azaltılması adına ortak bir bildiriye imza atılmıştır. Buna karşın 1989 yılına gelindiğinde ABD'nin öncülük yapması beklenen uluslararası bir anlaşma imzalanmamış bu yılla birlikte iklim değişikliğinin seyrini değiştirebilecek bir dönem kapanmıştır (2019). Rich'in bu döneme ilişkin araştırması oldukça ses getirmiş öte yandan kimi değerlendirmeleri, dönemi yorumlama biçimi ve vardığı sonuç sorunlu bulunmuştur. Örneğin metin üzerine geniş ve detaylı bir yazı alan Naomi Klein, Rich'in çalışmasında ulaştığı sonucu, ilgili dönemde iklim değişikliğine karşı başarı sağlanamamasının nedenini insan doğasına, insanların uzun vadeli düşünmemesine bağlamasına karşı çıkarak neoliberalizmin etkisini göz ardı ettiğini öne sürmüştür (Klein, 2018). Robinson Meyer ise trajedi olarak sunulan bu büyük öykünün, Cumhuriyetçilerin ve fosil yakıt endüstrisinin süreci baltalamalarını yansıtmadığını savunurken, bu dönemde gerçekten köklü değişiklikler yapıp yapılabileceği konusundaki şüphelerini de dile getirir (Meyer, 2018). Hem Klein'in hem de Meyer'in dikkat çektiği noktalar kayda değerdir. Bu tespitler, sorun açıkça bilinmesine rağmen iklim değişikliği konusunda neden zamanında adım atılmadığına ilişkin bir çok yorumda ifade edilen öne çıkan etkenleri yansıtır. Bugün artık Jimmy Carter tarafından 1979 yılında temiz enerji için Beyaz Saray'a kurulan güneş panellerinin basit bir gerekçeyle Ronald Reagan tarafından 1986 yılında söktürmesi gibi sembolik olaylara bile dönemi incelerken, ABD'nin enerji politikasındaki fosil yakıtları önceleyen değişim açısından önem atfedilmektedir (Grossman, 2013). Reagan yönetimiyle iklim değişikliği çalışmalarına verilen destek de ortadan kalkmış, konu gündemden düşürülmüştür. Carter'ın başkanlığı döneminde küresel ısınma konusundaki çalışmalara destek bulunduğu gibi, 1980'lerin başında yayınlanan resmi bir rapor emisyonların

azaltılması konusunda dünyanın en büyük enerji tüketicisi olması nedeniyle ABD'nin sorumluluğun altını çizmiş ve ülkenin iklim değişikliğiyle mücadelede liderlik yapması gerektiğini ifade etmiştir. Raporun yayınlanmasından kısa süre sonra Carter'ın yerini Reagan'a bırakmasıyla ise yeni yönetim iklim değişikliği konusuna ilgi göstermeyi bırakmıştır (Bolin, 2007). Siyasi iklim bir yana bırakılarak iklim hareketinin içinden çıktığı örgütlere, öncülerine ve neler yaptıklarına bakıldığında hareketin kimliğinin kökenleri daha iyi anlaşılabilir. Hareketin öncüsü Rafe Pomerance'ın hikayesi bu çerçevede iyi bir örnektir. Pomerance, bilim insanı James Hansen ya da siyasetçi Al Gore gibi iklim değişikliği denilince akla gelen ilk isimlerden biri olmamasına karşın iklim hareketinin kurucusu olarak görülebilecek bir isimdir.

Kimilerince iklim aktivizminin adı duyulmamış kahramanı olarak anılan Pomerance o dönemde çevre hareketinin içinde lobicilik faaliyetleri yürüten bir sivil toplumdur. Bir süre sonra bu örgütle yollarını ayıracak olsa da iklim konusunda ilk çalışmaya başladığında Washington'da çalışan bir Friends of the Earth (FoE) yöneticisidir. Bu noktada eklemek gerekir ki çalıştığı bu kuruluş çevre hareketi özel bir yere sahiptir. Yukarıda da değinildiği üzere 1970'ler, dönemin ruhuna da koşturucu olarak Sierra Club gibi geleneksel çevre örgütlerinden farklı, taban hareketi olma iddiasında, daha fazla eylem odaklı, eylem repertuarları çok daha geniş daha isyankar olarak tanımlanabilecek çevre örgütlerinin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Aynı dönemde kurulan Greenpeace gibi FoE de işte bu trend doğrultusunda kurulmuş bir örgüttür. Eski bir Sierra Club yöneticisi tarafından kurulmuş olan örgüt radikal olarak tanımlanamasa bile Sierra Club gibi müesses nizamla barışık olmak yerine çatışmacı taktikleri benimseyen, daha meydan okumacı bir çevreci örgüt olmak iddiasıyla yola çıkmıştır (Martinez, 2013). Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere bu örgütün İngiltere kolu yıllar sonra iklim değişikliği konusundaki ilk kapsamlı kampanyalardan birini de düzenleyecektir. Pomerance küresel ısınma konusunun farkına vardığında işte bu örgütün bir çalışanıdır. Sorunun önemini, büyüklüğünü kavrar kavramaz harekete geçmiş, sonrasındaki hayatını tamamen bu meseleye adanmıştır. Konunun farkına varır varmaz başarılı bir savunuculuk stratejisi sayesinde konuyu siyasetin gündemine ve kamuoyuna taşımak adına önemli adımlar atmıştır. Rich'in ifadesiyle 1980'lerin ortasına gelindiğinde ABD'nin ilk ve tek tam zamanlı küresel ısınma karşıtı lobicisidir. FoE sonrasında iklim hareketinin öncülerinden sayılabilecek STK'lardan World Resources Institute'da (WRI) çalışmaya başlayan Pomerance bu örgütte oldukça başarılı çalışmalar yürütmüştür. WRI, FOE'de farklı şekilde çalışan, taban aktivizminden ziyade lobiciliğe odaklanmış bir bir STK'dır. Siyaset, diplomasi, enerji politikası

alanlarında eski şirket yöneticilerinin de yer aldığı bu kuruluş ona küresel ısınma konusunda çalışma imkanı tanımıştır. Lobicilik ve savunuculuk, kamuoyunda farkındalık yaratma çabaları bu dönemde iklim aktivizminin temel yöntemleridir. Bilim insanları bir süredir basında konuyla ilgili farkındalık yaratmak için çabalar gösterebilir de James Hansen'in sahneye çıkışı asıl önemli etkiyi yaratacaktır. Hansen'i keşfederek onu kamuoyu çıkmaya ikna eden Pomerance, onun ABD kongresinde ifade vermesiyle sonuçlanacak tarihi olayın da mimarıdır. Bu olay bağlamında 1988 yılı bu sürecin tepe noktası, hareketin erken döneminin başarıya en çok yaklaştığı yıl olarak görülebilir. The New York Times gazetesi 24 Haziran 1988 tarihinde ilk sayfadan verdiği haberde senatoda verilen bir ifadeye dayanarak küresel ısınmanın ısınmanın başlamış olduğunu duyurur. Haber, bir gün önce NASA Goddard Uzay Enstitüsü direktörü Hansen'in ABD Senatosu Enerji ve Doğal Kaynaklar Komitesi'ne küresel ısınmayla ilgili bulgulara ilişkin verdiği ifadeye dayanmaktadır. Küresel ısınma konusunda başlatılan siyasal bir araştırma çerçevesinde verilen bu ifade bugün konunun kamuoyunun gündemine daha önce olmadığı biçimde getirilmesine yol açtığı için bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere bu ifadenin verilmesine giden süreç Pomerance'ın öncülüğünde yürüyen bir çabanın sonucudur. Hansen'in kendisini kongrede tanıklık yapmak için 1981 yılına ziyaret edenin Pomerance belirtmekte, konuyu kamuoyuna taşıma sürecinin o zamanlara kadar gittiğini söylemektedir. Öte yandan Hansen, 1988 yılında konu senatoya gelene kadar kongrede bir kaç kez konuştuğunu ancak bunun fazla etki yaratmadığını da belirtir. Ona göre ABD'de 1988 yılında yaşanan aşırı sıcaklar küresel ısınmanın senatoya taşınmasını, kamuoyu ilgisini olanaklı kılmıştır. Hansen 1988'de senato ifadesinin gördüğü ilgi o zamana kadar arzu edileni karşılayabilmiştir (World Watch, 2008). Öte yandan bu milat sayılan ifade küresel ısınma olgusuna yönelik olarak çok daha fazla insanın farkındalık kazanmasına yol açmış olmasına karşın örgütlü bir toplumsal hareket ortaya çıkarmamıştır. Bunun nedenini henüz yeni gündeme gelen bu soruna yönelik kurumların çözüm üreteceğine olan inançta ya da öngörülen tehdidin o zamanlar halen çok uzakta olmasıyla açıklamak mümkün olduğu gibi dönemin siyasal atmosferini de göz önünde bulundurmak gerekir. Söz konusu siyasal atmosferde, savunuculuk ve lobicilik çabalarıyla kat edilen mesafe aslında az değildir ve daha fazlasının mesafe kat edilemeyeceğine yönelik bir karamsarlık için henüz neden yoktur. Bu bağlamda ilk iklim aktivistleri geniş bir taban örgütlenmesine giderek sokakları, meydanları doldurmayı amaçlayan bir toplumsal harekete dönüşme gibi daha zorlu, maliyetli bir strateji yerine baskı grubu olarak güçlenmeyi, lobicilik ve savunuculuk faaliyetleriyle sonuç almayı hedeflemiş görünmektedirler. Siyasal fırsatların bol olduğu bir ortamda toplumsal

hareketlerin ortaya çıkma gerekliliği azalmaktadır. Karar alıcılarla doğrudan irtibat haline geçmek gibi daha kurumsal taktiklere başvurmak, siyasi açıklığın ve siyasete erişimin bulunduğu koşullarda bir konuya taraf olanlar tarafından tercih edilmektedir (Peoples, 2019). İlk iklim aktivistlerinin de tercihini bu yönde kullandıkları görülür. 1990'lara gelindiğinde ise benzer konularda çalışan STK'ların lobicilikten çok kamuoyu yaratmaya yönelik öncü çalışmalarını da hatırlamadan geçmemek gerekir. Örneğin Greenpeace, hem kendi bilimsel çalışmaları ve bilgi üretimi-paylaşımı hem de iletişim alanlarında harekete erken katkılar sunmuştur. Greenpeace 1990'ların başından itibaren konuyu gündemine ve farkındalık çalışmalarına başlamıştır. Bilimsel bilginin geniş kitlelerin anlayabileceği biçime dönüştürülmesi için görselliği ve sloganları başarılı biçimde kullanan kampanyalar yürütmüştür (Doyle, 2007). Yine Greenpeace ozon tabakasının korunması için buzdolaplarında ozona zararlı gazların kullanımına karşı 1986 yılında başlattığı bir çok tekniğin bir arada başarıyla kullanıldığı, 1990'lar boyunca da devam geniş etki yaratan, yeni bir teknolojinin de örgüt tarafından tanıtılması sonucunda büyük başarı elde ettiği kampanya muazzam bir başarı elde etmiştir². Öte yandan yine bu dönemde iklim değişikliğiyle mücadele eden örgütler bir çatı altında da toplanmaya başlamıştır.

Çevre kuruluşları 1970'lerden itibaren uluslararası müzakerelerde kendilerine bir yer açmış, oluşturulan geniş koalisyonlar hükümetlerarası konferanslara dahil olmuş, bu toplantıları izlemiş ve eleştirmiştir. Climate Action Network (CAN) bu yolu izleyerek iklim değişikliğine odaklanmış örgütleri bir araya getiren önde gelen bir ağ olarak 1989 yılında Avrupa ve ABD'de gelişmiş bir çatı yapısıdır. İlerleyen dönemde tüm kıtaları kapsayacak kolları oluşmuş olan CAN, resmi olmayan, yazılı kuralları bulunmayan ortak hareket etme ilkesine dayalı uluslararası bir koalisyondur. Bu ağa üye olabilmek için bazı kriterleri sağlamak ve belirli rehberlik ilkelerine uyulacağını benimsemek zorunludur. Ağ içinde oluşturulmuş özel iletişim kanalları vardır ve üyelerin çalışma odakları da araştırmadan, lobiciliğe farklılık taşır, büyük çevre STK'ları da bu ağın içindedir (Duwe, 2001). İklim hareketi bu gibi çatı örgütlerin de desteğiyle 1990'larda gelişmeye devam etmiş Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen Rio

² Günümüzde de ozon tabakasını korumaya yönelik bu başarının iklim değişikliği için tekrarlanabileceğine yönelik yorumlara rastlanmaktadır. Bu görüşü paylaşanlardan ünlü iklim bilimci Susan Solomon, ozonu koruma hareketinin uygulaması kolay dönüşümlerle sağlanabildiğini bu açıdan zorlu iklim değişikliği dönüşümüne benzemediğini de ayrıca vurgularken, aynı dönemde iklim değişikliği konusunda kaçırılan fırsatın da tekil olaylara bağlanamayacağını belirtir (Waxman, 2019).

Zirvesi (1992) gibi toplantılar harekete ümit vermiştir. 1990'lar iklim değişikliğiyle ilgili gerekli adımların karar alıcılar tarafından uluslararası bir mutabakatla atılabileceği yönündeki ümitlerin halen canlı olduğu bir dönemken 2000'li yıllarla birlikte durum değişecek, iklim hareketi yapısal engellerin farkına vararak farklı bir yönde hareket etmeye başlayacaktır. BM'nin 1992 Rio Zirvesi'yle 2002 yılındaki Johannesburg Zirvesi'ni karşılaştıran John Bellamy Foster iki zirve arasında küresel ısınma ve yaşamsal çevre sorunlarında kritik eşiklerin aşıldığını, ikinci zirve döneminde kafalardaki sorunun artık krizlerin dünyayı bekleyip beklemediği değil, ne büyüklükte olacağı sorunu olduğunu belirtirken Rio'daki umudun yerini Johannesburg'da karamsarlığa bıraktığını ifade eder (Foster, 2012: 112-113). Foster'ın bu karşılaştırması iklim hareketinin erken ümitli döneminin 2000'lerin başında nasıl sona erdiğini oldukça iyi özetlemektedir. 2000'lerde taleplerine sonuç almak üzere lobcilik ve savunuculuk faaliyetlerinin fazlasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkacak, gösterilen gelişimle birlikte ümitler bir kez daha yeşerecek ancak 2009 yılıyla birlikte çok daha büyük bir hayal kırıklığı hareketin yönünü oldukça değiştirecek, günümüze dek devam edecek bir dönüşüm başlayacaktır.

3. OLUŞUM SÜRECİ (2000-2009)

İklim hareketi 2000'li yıllar itibariyle karar alıcıların baskı altında tutularak eninde sonunda iklim değişikliğiyle ilgili zorunlu adımları atacağı varsayımdan vazgeçerek, siyasi fırsat pencerelerini ancak geniş bir tabana sahip, protestoyu kullanan toplumsal bir harekete dönüşerek açabileceğini anlamıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) kurulması, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) ve Kyoto Protokolü'nün kabulü gibi olumlu gelişmelerin ne kadar etkisiz ve kırılgan olduğu kısa zamanda ortaya çıkacaktır. ABD'nin Kyoto protokolünden George W. Bush yönetiminin başa geçer geçmez 2001 yılında çekildiğini açıklaması gibi gelişmeler bu durumu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu çekilme kararı anlaşmayı tam olarak bozmamış olsa da artık ABD taahhütünün olmaması iklim değişikliğinin risklerini azaltmak üzere ortaya konulacak çabaların etkililiğine zarar vermiştir. Bush yönetimi ulusal ekonomik çıkarları neden göstererek protokolden çekildikten sonra ABD'nin sorunla ilgili sorumluluğunu ve liderlik rolünü kağıt üzerinde yinelemiş ancak ara sıra ortaya atılan sloganlar haricinde kayda değer hiç bir şey yapmamıştır (Cohen & Egelston, 2003). Kyoto protokolü etkililiği tartışmalı bir anlaşma olsa da ABD'nin tavrındaki değişim ve yeni yönetimin tutumu iklim hareketinin kitleleşme, yeni yöntemler arayışına girme sürecini hızlandırmıştır. İklim aktivistleri artık istikametini kitlelere çevirmeye başlamış,

farkındalık yaratma yoluyla harekete kaynak temin etmek ve destekçi sayısını artırmak için girişimlere hız vermiştir. Eskisinden farklı olarak doğrudan eylem, gösteriler ve protestolar bu dönemde iklim hareketin eylem repertuarının ayrılmaz parçası haline gelmiş, farklı ve yeni gruplar iklim değişikliği mücadelesi için kendi koalisyonları içinde bir araya gelmiştir. Hareket içindeki ayrılmalar da bu dönemde meydana gelmiş pazar ekonomisiyle uyumlu çözümler üretenler ile iklim adaleti etrafında birleşenler birbirlerinden ayrılmaya başlamışlardır. Düşünsel kökenleri çevre adaleti fikrine giden iklim adaleti, günümüze kadar güçlü biçimde gelebilmiş, iklim hareketin bugünkü genel anlatısını ve karakteristiğini önemli ölçüde etkileyebilmiş önemli bir çerçevedir.

İklim değişikliği sorununu daha adil bir dünya talebiyle birleştiren bu çerçeve 1990'ların sonunda kullanıma girmiştir. Bu terime ilk kez bağımsız araştırmacı gazetecilik oluşumu olan Corporate Watch'ın (CW) petrol şirketlerin siyasal gücünü sorgulayan "Sera Gazı Çetecileri İklim Adaletine Karşı" adlı raporda rastlanır. Bu rapora dayanarak iklim aktivistleri dünyanın farklı yerlerinde petrol şirketlerini protesto etmek üzere eylemler düzenlemeye başlamıştır. Rapor, küresel ısınmanın kök nedenlerine, petrol şirketlerinin sorumluluğuna, küresel ısınmadan zarar görecektiklerinin durumundan bahsederken, fosil yakıtların kullanılmadığı bir dünyaya geçişe yönelik bir rehber niteliği de taşır. Raporu hazırlayan aktivistlerin, ABD'de geçmiş 1980'lere dayanan yoksullar, azınlıklar, yerliler gibi dezavantajlı toplumsal grupların çevre kirliliğinden etkilerinden korumaya yönelik hareketten geldiklerine dikkat çekilmektedir (Tokar, 2012). Kavramın çevresel adalet kavramının dönüşüme uğramış olduğu genel kabul gören bir görüştür ve ABD'de ırk ayrımcılığıyla çevrenin bir arada düşünüldüğü girişimlerin önemine dikkat çekilir. Ezgi Tatgın'ında ortaya koyduğu üzere iklim adaleti çevre adaleti, sosyal adalet teorisi ve kalkınma adaleti başta olmak üzere bir çok bileşene sahip biçimde kavramsallaştırılmış, dezavantajlı grup odaklılık farklı toplumsal kesimlere doğru sürekli genişletilmiştir (2019). İklim adaleti, dezavantajlılıklarla mücadeleye odaklanan içinde çok farklı eşitsizliklere karşı duran oldukça heterojen çatı bir hareket olarak, kökenleri iklim değişikliğinin öncesine ve ötesine uzanan bir hareket olarak iklim hareketi içindeki ana iki kamptan biri olmayı başarabilmiş, sloganları, argümanları ve eylem repertuarları iklim hareketinin geneli üzerinde ve entelektüel çevreler üzerinde etkili olmayı başarmış, iklim değişikliğini ortaya koymada adalet, eşitsizliklerin odak noktasına alınabileceği fikrinin kabul görmesine de yol açmıştır. İklim adaletinin önemli bir araştırma gündemi haline de geldiğini belirtmek gerekir. Kavram ahlaki, yasal çerçeveler sunduğu gibi taban hareketleri için de rehber niteliği taşır. İklim adaleti çerçevesi çok geniş, entelektüellerin, akademisyenlerin ve aktivistlerin bir arada

katkı sunduğu halen devam eden bir proje olarak görülebilir. Kimi görüşlere göre hareketin çerçevesinin ve vizyonunun genişliği, yatay örgütlenen ağ tipi yapısı onun potansiyelini güçlü kılmaktadır. İklim adaletine ileride yeniden dönülecek, İklim Adaleti Şimdi! (Climate Justice Now!) koalisyonu örneği üzerinde 2000'lerin ikinci yarısından Kopenhag'a giden süreçteki gelişmelere bakılacaktır. Ancak bu noktada 2000'li yıllardaki diğer gelişmelere FoE gibi yerleşik çevreci STK'lar ve 1980'lerden beri konuyu ABD siyasetinin gündemine sokmaya çalışan Al Gore'un ve gazeteci Bill McKibben'in çabalarına değinmek gereklidir.

2000'li yılların ortasına doğru BM gibi kurumlara ve ülke hükümetlerine yönelik ümitlerin ve beklentilerin iyice azalmasıyla çevre hareketinin yerleşik aktörleri iklim hareketini gündemlerinin üst sıralarına almaya başlar. Greenpeace gibi örgütler yukarıda da değinildiği üzere çeşitli farkındalık kampanyalar yürütmüştür. Buna karşın çok geniş çaplı bir kampanyalara ise rastlanmaz. Bu tip kampanyaların ilk örneklerinde biri FoE tarafından 2004 yılında İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. FoE petrol şirketlerinin logoları bulunan bir şişme karbon dinozoru Londra'nın meydanlarından birine yerleştirilmesi gibi sembolik eylemlerle başlayan kampanya hem farkındalık yaratmayı hem de başlangıçta İngiliz hükümeti, sonrasında da Avrupa Birliği üye ülkelerinden CO2 emisyonlarını düşürmek üzere yasal düzenlemeler talep edecektir. 2005 yılında başlayacak Radiohead solisti Thom Yorke'un sözcüsü olduğu "The Big Ask" (Büyük İyilik) kampanyası, kampanya sürecinde Stop Climate Chaos (İklim Kaosuna Dur) adlı STK'ların oluşturduğu bir koalisyonun ortaya çıkmasına da sahne olmuş, farklı teknikleri kullanan geniş çaplı savunuculuk kampanyası yürütmüştür. 2005-2008 arası süren kampanya online lobicilikten, rock konserlerine bir çok farklı tekniği geleneksel savunuculuk teknikleriyle harmanlayarak kayda değer bir başarı elde etmeyi başarmıştır (FoE, 2018). Kampanya İngiliz siyasetinde muhafazakarlar da dahil olmak üzere farklı tarafların iklim değişikliğini politika yapma süreçlerine dahil etmelerine ve yasal düzenlemelere yol açmıştır. Bu oldukça başarılı kampanyanın tek bir amaca, bir iklim yasasının güvence altına alınması talebe odaklanması, bu talebin bireylere hemen ek bir maliyet yüklemeyecek olması ve parlamentodaki potansiyel destekçilerini yabancılaştıracak talep ve iddialardan arındırılmış olmasının (yani sadeliği) başarıda etkili olduğu savunulmaktadır (Carter ve Childs, 2018). İngiltere menşeli son derece başarılı, örnek "The Big Ask" kampanyası iklim hareketinin Avrupa ayağında öne çıkarken ABD'de de önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye'de de iklim değişikliği konusunda ilk kez eylem bu dönemde geçilecek, daha sonra bir çok etkinlik düzenleyecek olan ve 350.org'la da koordineli çalışacak Küresel Eylem Grubu "Küresel Isınmaya Karşı Çalışma

Grubu”nu 2005’te kuracaktır (Şahin, 2014). 2000’lerin ortasından itibaren tam anlamıyla küresel bir iklim hareketinden söz etmek olanaklı hale gelecektir. Bu çerçevede Al Gore dönemin en önemli figürlerinden bir tanesidir. Gore, 2006 yılında gösterime giren *Uygunsuz Gerçek* (An Inconvenient Truth) belgeseliyle birlikte tüm dünyanın dikkatini küresel ısınma sorununa çekmiş, milyonlarca insanın sorundan haberdar olmasını sağlamıştır. Yukarıda değinilen “The Big Ask” kampanyası kapsamında da kullanılmış olan belgesel farkındalık yaratma açısından iklim hareketinde bir dönüm noktasıdır. Bu belgesel iklim hareketinin dönüştürücü bir hareket hale gelmesine yol açabilecek bir sürece yönelik ümitleri artırmış, bir çok kesim üzerinde önemli etkiler bırakmış, kamuoyu farkındalığını, hassasiyetini önemli ölçüde artırmıştır. Gore sonraları piyasa ekonomisi ve mevcut siyasal içinde iklim değişikliği sorunun çözülebileceğine yönelik yarattığı algı nedeniyle eleştirilecek de olsa, Gore’un bir çok ünlü ve zengin ismi de hareketin destekçisi olmaya teşvik etmiş olması unutulmamalıdır. Belgesel 2007’de iki Oscar alırken aynı yıl Gore iklim değişikliği konusunda yaratmak istediği farkındalık çabaları nedeniyle Nobel Barış Ödülü’nü IPCC ile paylaşmıştır. Tüm zamanların en fazla hasılat yapan beşinci belgeseli ünvanını kazanan yapım, eğitim amaçlı olarak da kullanılmış, İskoçya, Norveç ve İsveç’te müfredata dahi girmiştir. Öte yandan belgeselin bilgi artırma ve insanları sera gazı emisyonlarını azaltmada endişelendirme, motive etme amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmediği üzerine yapılan bazı araştırmalar girişimin belirli ölçüde başarılı olduğunu, ancak yaratılan farkındalığın bir eyleme dönüşüp dönüşmediğinin muğlak olduğu öne sürülmektedir (Nolan, 2010). Al Gore, kendi başkan yardımcılığı dönemindeki icraatları, önerdiği yeşil kapitalizm, iklim değişikliğine karşı teknolojik çözümleri önermesi, başkan yardımcılığı sonrasında farklı işlerden edindiği servet, lüks ve çevreci olmayan yaşam tarzı sonraları eleştirilecek, aradan yıllar geçmesine rağmen kendisine ve harekete karşı kullanılacaktır (Kaufmann, 2017). Bir çok yorumcu Gore’un yarattığı farkındalıktan ötürü girişiminin hakkını verirken, bir kısım yorum ise onun belgeselde de dile getirdiği yeşil kapitalizme ve ekolojik modernizme dayanan bakış açısını yani sorunun teknolojik çözümlerle aşılabileceğine yönelik çözüm önerilerini muğlak, sorunlu bulunmaktadır. Öte yandan belgesel üzerine yapılan başka bir yorum amaçlanmamış sonuçlar üzerinedir. Dominik Stecula ve Eric Merkley’e göre belgesel iklim değişikliği konusunun kamuoyu nezdinde halen göze çarpmadığı dönemde farkındalık artırma konusunda şüphe götürmez bir katkı sunmuştur. Buna karşın konuyu medyanın ağırlıkla Gore üzerinden görmesi ve onun siyasal kimliği beklenmedik bir sonuca yol açmış, iklim değişikliği denildiğine sürekli demokrat Gore’un sahnede olması onunla karşıt siyasi

görüşteki Cumhuriyetçilerin konuya olumsuz bakmasına yol açmıştır. Gore'un mesajı yetersiz olması bir tarafa bırakıldığında siyasi kimliğinden ötürü bir kutuplaşmaya yol açmış Cumhuriyetçilerin konuya olumsuz bakması sonucunu doğurmuştur (2017). Gore, ortaya koyduğu çözüm önerilerinin sorunlu, muğlak olması ve siyasi kimliği nedeniyle konunun siyasi bir kutuplaşma içine sıkışmasına yol açmış olması gibi nedenlerle halen eleştirilse de ortak görüş iklim değişikliğine yönelik kayda değer bir farkındalık yarattığı yönündedir. Bir diğer taraftan Gore'un bilgilendirici bir belgesel yapmakla kalmadığını, elde edilen başarı ardından kurduğu The Climate Project (TCP) adlı platformla dünyanın dört bir yanında eğitim verecek binlerce aktivist yetiştirmiş olduğunu belirtmek gerekir. Gençlere yönelik özel bir oluşum da ayrıca geliştirilmiş, genç iklim aktivistleri yetiştirilmeye de başlanmıştır. Gore'un öncülüğünü yaptığı diğer önemli girişim olan Alliance for Climate Protection ve TCP birleşerek temel amacı iklim değişikliği eğitimi, çözüm geliştirme ve inkarcılığa karşı koymak üzere The Climate Reality Project'ı ortaya çıkarmışlardır (Baer ve Singer, 2014). Gore son yıllarda ayrıca bir sonraki bölümde değinilecek olan ABD'de iklim hareketinin öne çıkan projelerinden olan "Yeşil Yeni Mutabakat"ın da (Green New Deal) destekçilerinden biri olmuştur. Bu manada kendisine yöneltilen eleştiriler bir tarafa bırakıldığında gerek belgeseli ve ardından başlattığı iklim aktivistleri yetiştirme ve eğitimi projeleri gerekse son dönemde iklim hareketinin yeni projelerine, çabalarına verdiği destekle harekete katkı sunmaya devam etmektedir. Artık ön planda olmayan Gore da hareketin geniş koalisyona dayanan birlik görüntüsü sunma arzusuna paralel hareket etmekte, hareketin yeni aktörlerine desteğini, inancını beyan etmektedir (Gore, 2019).

2000'li yılların ortası, sonrasında iklim hareketinin en önemli isimlerinden biri haline gelecek olan Bill McKibben'in da sahneye çıktığı bir dönemdir. Kurduğu 350.org platformu iklim hareketinin en önemli ve etkin aktörlerinden biri haline gelecektir. McKibben, konu üzerine yazmaya 1980'lerin sonunda başlamış, konuyla ilgili genel okuyucu kitlesini hedefleyen ilk kitaplardan birini yazmıştır. McKibben'in yazılarına bakıldığında onu iklim hareketi içinde yeşil sosyal demokrat kanatta görmek yerinde olur (Baer ve Singer, 2014). 2008 yılında kurulan 350.org'un ismindeki 350 sayısı dünyanın yaşanılır kalması için aşılması gereken CO2 partikül oranına ilişkindir. Kendi kaleminden örgütün kuruluş öyküsünü anlatan McKibben kuruluş döneminde iklim değişikliği konusuna bir ilginin var olduğunu, bir çok yazısını etkili yayınlarda yayınlamayı başardığını ancak bir noktadan sonra yazmanın yeterli gelmediğini görerek eyleme geçmeye ve insanları örgütlemeye karar verdiğini söyler. İnsanların harekete geçmeye aslında ne kadar hazır olduğunu gördüğünde oldukça

şaşırdığını ifade eden McKibben, sadece e-posta zincirleri üzerinden örgütlenmenin ne kadar hızlı biçimde ilerlediğini ve kitleselleştiğini söyler (McKibben, 2010). 2009 yılında yapılan küresel eylemle 350.org iklim hareketi içinde önemli bir aktör olarak artık sahne almaya başlamıştır. Öte yandan belirtmek gerekir ki 350.org, hiyerarşik olmayan, son derece yatay özerk yerel şubelerden oluşan örgütlenme biçimiyle, klasik STK'lara benzemediğini belirtmek gerekir. Örgüt daha ziyade platform görünümünde büyük bir ağ yapılanmasına benzemektedir. 350.org'u bu manada kendi başına bir toplumsal harekete benzetmek mümkündür. ABD'nin neredeyse her kentinde, dünyanın da bir çok yerinde bulunan 350.org ağı içerisinde yer alan şubeler örgütün genel amaçları için çalışan ancak oldukça otonom, kamuya açık toplantılarla kararlar alan, demokratik çok da kurumsal olmayan yapılardır. Merkezle şubeler ilişkisi hiyerarşiden ziyade bir karşılıklılık ilişkisine dayanır. Şubeler 350.org ilkelerine uygun biçimde kendilerinin karar verdiği, tasarlayarak düzenledikleri faaliyetler yürüterek sorumluluklarını yerine getirmiş olurlar. Bu faaliyetlerde kamuoyunda dikkat çekecek yaratıcı sahnelerin ortaya konması, yaratıcı sembollerin kullanılması arzulanmaktadır. Şubeler arasında bu tarz bir rekabetin de teşvik edildiğini de söylemek mümkündür. Bu faaliyetlerin merkezle video, fotoğraf vs. olarak paylaşılması, merkezin de bunları bir araya getirerek sunması yoluyla örgüt kamuoyu yaratma hedefini yerine getirmiş olur. Şubelerin mümkün olduğu kadar insanı açık olan toplantılarına çekmesi, onları kolektife dahil etmesi, olabildiğince fazla şubenin, olabildiğince farklı ve yaratıcı etkinlik yapılması istenmektedir. 350.org kendini yurttaşların bir arada çalıştığı küresel bir hareket olarak tanımlamaktadır. İklim adaleti başta olmak üzere adaleti merkezine alan tüm diğer hareketlerle ittifak içinde olan 350.org kendi ifadesiyle hareketler arası bir harekettir. Örgüt iklim değişikliği konusunu ahlaki bir sorumluluk olarak görmekte, Gandhi ve Martin Luther King Jr.'un ruhundan ilham alan şiddetsiz eylemi benimsemiş, kolektiflerden oluşan hareket olarak kendini tanımlamaktadır (350.org). Söz konusu isimlerin seçilmesi tesadüfi değildir, çünkü bu isimler şiddetsiz eylemin olduğu kadar sivil itaatsizliğin de sembol isimleridir. McKibben'in kendisi sivil itaatsizlik eylemleri nedeniyle defalarca gözaltına altına alınmıştır. Ancak 350.org destekçilerini ileride ele alınacak Yokoluş İsyanı gibi sivil itaatsizlik yönünde eğitime ya da onları bu eyleme teşvik etme gibi bir yol benimsemediğini belirtmek gerekirse de McKibben son dönemde bireysel olarak siyasetin çözüm sunmadığını bu eylem biçiminin en önemli seçenek olduğunu dile getirmektedir (2018). Yokoluş İsyanı'nı destekleyen örgüt 350.org oldukça itibarlı bir örgütlenme olsa da hareketin kurucusu Bill McKibben, yeşil kapitalist olarak adlandırılan çözümler sunduğu gerekçesiyle eleştirilere de

uğramaktadır. McKibben'in son kitabını bu yönden eleştiren Paul Fleckenstein 350.org'a ve McKibben'a iklim hareketine yaptıkları devasa katkılardan ötürü saygılarını, övgülerini sunsa da, McKibben'in iklim kriziyle ilgili mükemmel bir resim ortaya koymasına karşın kapitalizmi sorunun kaynağı olarak açık biçimde ortaya koymadığı, bu bağlamda da halen kapitalizm içi çözümler ürettiğini savunur (2019). İklim hareketi içerisindeki iklim değişikliğiyle mücadelenin kapitalizmle uzlaşarak, onu içinde gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğine yönelik tartışmalardan McKibben da nasibini almaktadır. İklim hareketinin artık güçlü bir hareket haline geldiği 2000'lerin sonu itibariyle hareket içindeki bu kutuplaşmalar, tartışmalar daha da artacaktır. 350.org bu tartışmalarda tavrını iklim adaletinden yöne koyacaktır. 2007 yılında gerçekleşen BM İklim Değişikliği Konferansı (COP13) iklim adaletinin bir blok halinde belirgin hale geldiği bir olaya sahne olmuş, 2005'ten beri daha ziyade piyasa temelli çözümleri benimsemiş STK'ların ağırlığı artan CAN'den bir çok önemli STK ayrılarak, İklim Adaleti Şimdi! (Climate Justice Now! (CJN!)) adındaki daha sistem-eleştirisine odaklı bir program sahip iklim adaleti koalisyonunu kurmuşlardır. 2010'a gelindiğine CJN! ağı taban örgütleri de olmak üzere 750 civarında uluslararası örgütü bir araya gelen güvenilir bir iletişim merkezi haline gelmiştir (Tokar, 2019). 350.org'un, CJN!'nin öncü ve asli unsurlarındandır. BM İklim Değişikliği Konferansı'na ev sahipliği yapan Kopenhag, 2009 yılı itibariyle hareketin yeni aldığı biçimi ve geçirdiği dönüşümü, hareketin farklı unsurlarını bir arada gösteren bir sahne olacaktır. Literatürün dikkat çektiği üzere bu konferans öncesi ve sonrasıyla iklim hareketinin gidişatını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu noktada hareket içindeki yarılmının köklerinin İklim adaletinin diğer önemli şemsiye örgütü ise İklim Adaleti Eylemi'dir (Climate Justice Action (CJA)). CJA Avrupalı bir örgütlenmeyken, CJN! daha uluslararasıdır. CJN!'nin sol ilhamlı, CJA'nın ise daha otonomist, anarşist bir nitelik taşıdığı öne sürülmektedir (Reitan ve Gibson, 2012). Bir sonraki bölümde ele alınacak Kopenhag iklim değişikliği zirvesinin öne çıkan aktörleri bunlar olacaktır.

4. YENİDEN BİÇİMLENME (2009-2017)

İklim değişikliği hareketinin gelişimi üzerine yapılan bir çok değerlendirme Kopenhag'da gerçekleşen 2009 BM İklim Değişikliği Konferansı (COP15) ve sonrasında yaşananların hareket için bir dönüm noktası olarak görülebileceğini ifade eder (bkz. Lipschutz ve McKendry, 2012; Garrelts ve Dietz, 2014; Porta ve Parks, 2014; Tamoudi ve Reder, 2019). COP15 öncesinde IPCC 2007 yılında bir değerlendirme raporu yayımlayarak durumun ciddiyetini tekrar belirtmiş bundan ötürü de konferansın Kyoto protokolünün devamı niteliğinde bir anlaşmayla

bitmesi beklentisi ortaya çıkmış ancak sonuç kargaşa, kafa karışıklığı ve öfke olmuştur. COP15’de yaşananlara bakıldığında bu konferansın iklim hareketi için bir travma olduğu görülür. Daha önceleri iklim görüşmelerinde muhatap kabul edilen sivil toplumun varlığına dahi artık tahammül edilemediğini gözler önüne serilmiştir. Konferans öncesinde çok sayıda aktivist Kopenhag’ta toplanmış, güçlü bir örgütlülük içinde geniş çaplı eylemler planlamış ancak büyük bir baskıyla karşılaşmıştır. Baskı beklenmedik ölçüde serttir. İklim hareketinin aktörleri otoriteler tarafından daha başından itibaren istenmeyen kişiler olarak ilan edildiği gibi, eylemlerine izinsiz ya da yasadışı gösteri protokolü uygulanmıştır. Görüşmelerin başlamasının ardından davetli, resmi bir kimlikle bulunan STK delegeleri kapı dışı edilmiş, STK delegelerinin görüşmelere katılım hakkının iptal edilmesi ardından yüzlerce STK delegesi sokaklardaki protestoculara katılmak için konferanstan ayrılmış, bu delegeler sokakta polis şiddeti ve keyfi gözaltılarla karşı karşıya kalmış, yaşanan kaostan hemen ardından UNFCCC başkanı istifa etmiş, STK delegeleri ve resmi davetli binlerce kişiyi konferanstan men edilmiştir. STK’lar bu şekilde BM çatısı altındaki iklim görüşmelerindeki konumlarını kaybederken alternatif konferans platformu Klimaforum STK’ların bir araya geldiği forum olmuştur. Bu forumda mevcut durum tartışılmış ve BM çatısı altında bir araya gelen liderlerin sivil toplumu yerine uluslararası sermayeyi seçtiği sonucuna varıldığı açıklanmıştır. Protestolara güvenlik müdahalesi de iklim hareketinin o güne kadar karşılaşmadığı düzeydedir. COP15 öncesinde kolluk kuvvetlerine 12 saate kadar sürebilecek önleyici gözaltı yetkisi tanıyan yeni bir yasa kabul edilmiş, polisler daha protestolar daha başlamadan 200 kadar aktivisti kaldıkları yerlerde göz altına almıştır. 100.000 kişilik geniş bir barışçıl gösteride göz altına alınanların sayısı bine yaklaşmıştır. STK’ların ve delegelerinin konferanstan men edilmesi üzerine konferans merkezine doğru gerçekleştirilen 35.000 kişilik başka bir yürüyüşün önüne 9.000 polislik bir barikat kurulmuş, polisler biber gazı, cop ve diğer araçların vasıtasıyla keyfi olarak güç kullanmıştır. (Medalye, 2010). COP15’de bizzat bulunan ve gözlemlerini aktaran Brandon B. Derman resmi görüşmelerin başından itibaren kapalı kapılar ardında ve gizli metinler üzerinden başladığını belirtir. COP15’de taraflar karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik bağlayıcılığı ve kalıcılığı olmayan bir tasarının ortaya konulmasını hedeflerken, bu çerçevede farklı sesleri bastırmaya yönelik ciddi bir çaba da yürütülmüştür. Derman’a göre dünyanın o dönemdeki olumsuz iktisadi ve siyasal makro görünümü hatırlandığında zamanlamanın kötü olması ortaya çıkan olumsuz tabloda etkilidir. Finansal krizinin etkilerinin genişçe hissedildiği bir dönemde yapılan konferansta zamanlama kadar süregiden yapısal sorunlar da etkili olmuştur. Fosil yakıtlara

dayanan ekonomik etkinlik, devletler ve uluslararası sistem üzerinde özel şirketlerin etkisi, ülkelerin kendi ekonomik durumlarına odaklanması, finansal toparlanmanın önceliği gibi bir çok faktör konferansın çerçevesini belirlemiştir. Karbon emisyonlarını kısıtlamanın ülkelere getireceği ekonomik maliyetler kriz ortamıyla birlikte değerlendirilmiştir. Konferansın resmi kısmı kapalı kapılara ardında ve böyle bir konjonktürde gerçekleşirken dışarıda bambaşka bir atmosfer vardır. Şehir genelinde aktivistler canlı bir ortam yaratmış, orada yaşananlar çoğu gözlemci tarafından küresel bir toplumsal hareketin bir araya gelmesi olarak yorumlanmış, forumlarda ve eylemlerde iklim adaletinin yükselişi göze çarpmıştır (2020). COP15, iklim hareketinin resmi iklim görüşmelerinde artık muhatap kabul edilmediği bir dönemi başlatırken, hareket de kurumlara, hükümetlere olan inancını büyük ölçüde yitirmiş, alternatif arayışına girmiş görünmektedir. 2010 yılında Evo Morales'in çağrısıyla COP15'e tepki olarak Bolivya, Cochabamba'da gerçekleştirilen ve 35.000 kişinin katıldığı Dünya Halkların İklim Değişikliği ve Doğa Ananın Hakları Konferansı bunun ilk örneklerinden biridir. Yerli halkların hakları, demokratik süreçlerin önemi gibi temalar öne çıkarken iklim adaletinin bir çerçeve olarak belirleyici olmuş, bu bağlamda uluslararası iklim mahkemesi kurulması gibi öneriler de gündeme gelmiştir. Mevcut uluslararası kurumlarla, hükümetlerarası arenalarda sonuç alınamayacağı fikri iklim hareketinde 2010'ların başı itibariyle benimsenen bir görüş halini almış ve kimi strateji değişikliklerine gidilmiştir. Bu dönemde toplumda farkındalık yaratma ve bilinç yükseltmeye daha fazla odaklanılmış, iklim değişikliği inkarcılığıyla mücadele edilmeye çalışılmış, hem de örgütler kendi ülkelerindeki boru hattı, kömür santrali gibi yeni yatırımları durdurmak için harekete geçmeye başlamışlardır. Bu strateji değişimini ortaya koymaya çalışan Åsa Wettergren ve Linda Soneryd'e göre çevre hareketi örgütleri kendilerini sınırlarının ötesinde görebilen örgütler olsa da COP15 sonrasında ağırlıklı kendi ulusal hükümetlerini hedef almaya başlamış, uluslararası arenadan kısmen çekilmişlerdir. Yakın zamanda bu durum koalisyon oluşturma, uluslararası dayanışma gibi girişimlerle değişmeye başlamışsa da hareketler uzunca bir süre kendi ulusal karar alıcılarını etkilemeye odaklanmışlardır (2017). Ancak eklemek gerekir ki iklim hareketi uluslararası toplantılarda kendini göstermekten tamamen çekilmemiş, COP16'dan itibaren görülmeye başladığı üzere katılıma daha az önem vermeye başlamıştır. Hareket enerjisini uluslararası çabalara değil ağırlıklı yerel mücadelelerde yoğunlaştırmış, uluslararası dayanışma, işbirliği ağları varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İklim hareketi 2009 sonrasında COP15 ölçeğinde olmasa da uluslararası konferanslar sırasında düzenlediği gösterilerle uluslararası platformda faaliyetlerine sınırlı olsa da devam ederken, bir taraftan COP15'in de önemli unsurlarından Avrupa'daki

iklim kampları, diğer taraftan ABD’de petrol boru hatlarına karşı eylemleriyle büyümeye devam etmiştir. Çatı örgütler bağlantılar kurmaya devam ederken, iklim değişikliğinden en çok zarar görecektir yoksul yerli haklarla, gelişmiş ülkelerin örgütleri arasındaki dayanışma, destek ağları da geliştirilmeye çalışılmıştır (Garrelts ve Dietz, 2014). İklim değişikliğinden ciddi zarar görecektir, korunmasız yoksul yerli haklarla dayanışma ve onları hareket içinde görünür kılmak, iklim adaleti çerçevesiyle de bağlantılı önemli bir tema ve Cochabamba’da doğan yeni söyleme de paralel olarak daha da belirgin hale gelmiştir. 350.org hareketin etkili çalışan örgütlerinden olmaya devam etmiş, 2010’larda özel günler saptayarak küresel çapta gösteriler organize etmiş, ABD’de McKibben ve Klein’in seminer turneleriyle farkındalık, örgütlenme ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Gore da benzer biçimde aktivistler yetiştirmek üzere faaliyetlerine ve seminerlerine bu dönemde devam etmektedir. Bu farkındalık yaratma ve eğitim-örgütlenme faaliyetleri hareketin kitleleri mobilize etme kapasitesini artırmış bunun sonucunda yüksek katılımlı yürüyüşler, gösteriler yapılmaya başlanmıştır. 2014 yılında küresel bir eylem olarak gerçekleştirilen ve dünya çapında iki bin eylemin gerçekleştirildiği “Halkın İklim Yürüyüşü”nün (People’s Climate March) New York ayağına 400.000 kişi katılmış, 2015’te Paris Anlaşması’nın görüşüldüğü sırada hükümetin olağanüstü hal ilanına karşın 10.000 gösterici Paris sokaklarını doldurmuş, dünyanın farklı yerlerinde 775.000 kişi de onlara destek vermiştir. Aynı yıl uzun zamandır yürütülen bir mücadelede başarı elde edilmiş ABD Başkanı Barack Obama Keystone XL boru hattı projesini iptal etmiştir. Hareket dünyanın başka yerlerinde de fosil yakıt yatırımlarının iptalini sağlayabilmiştir (350.org). Andrew Cheon ve Johannes Urpelainen’in ifade ettiği gibi, iklim değişikliği belki de dünyanın en büyük kolektif eylem meselesidir fakat hükümetlerin kendi ülkelerinde bir siyasi baskıyla karşılaşmadıkları sürece harekete geçmek için çok az nedeni vardır. Buna karşın insanları kendi hükümetlerinden iklim için eyleme geçmelerini talep etmek için seferber etmenin de zor olduğu kanıtlanmıştır. Tehdit uzak, karmaşık ve çok küreseldir. Yazarlara göre bundan dolayı örneğin ABD’de aktivistler bir dönem strateji değiştirerek daha elle tutulur bir hedef olan fosil yakıt endüstrisini gözlerine kestirmişlerdir (2018). Dolayısıyla bu dönem, söz konusu eylemler düşünüldüğünde iklim hareketinin önündeki engelleri kabul ederek, farklı stratejilere yöneldiği bir dönemdir. Aynı zamanda artan örgütlülük sayesinde daha geniş katılımlı, etkili protesto ve yürüyüşleri yöntem olarak seçilmiş hareket büyümeye devam etmiştir. Örneğin ABD’de ırk ayrımcılığı başta olmak üzere ayrımcılıkla mücadelenin önde gelen STK’ların da bulunduğu İklim Adaleti İttifakı (Climate Justice Alliance) 2013’te kurulmuş, siyah hareketi iklim

değişikliği mücadelesini kendi oluşturduğu bir çatı altından yürütmek konusunda adım atmıştır. Hareket bu dönemde örgütlenerek ve daha çok insanda farkındalık yaratarak, onları harekete geçirirken destekçi sayısını artırmıştır. Bu çabalar karşılığını 2010'ların sonunda bulacak, hareket önemli bir ivme kazanacak, bu durum üzerine en fazla yapan yatırım yapılan toplumsal kesimlerden biri olan çocuklar ve gençlerin seferberliğiyle sağlanabilecektir. Bunun yanında sivil itaatsizlik ve doğrudan eylem gibi tartışmalı yöntemler daha fazla kabul görecektir, iklim hareketi eskisine göre daha öfkeli hatta tehditkar bir dil, tavizsiz bir duruş ortaya koymayı, ciddiyetini ve gücünü göstermeye kararlı olduğu algısı yaratmaya odaklanacaktır. Bu strateji adından daha fazla söz ettirmesine ve tabanını belirli ölçüde genişletmesine yarar sağlayacak olsa da bir takım riskleri beraberinde getirmiş, elverişsiz siyasal iklimin de etkisiyle kitlesel destek alabilen bir taban hareketi olma arzusu ancak kısıtlı bir ölçüde gerçekleştirebilmiştir. Öte yandan yeni aktörler kısa zamanda tartışmalı figürler haline gelirken, hareket onlarla birlikte siyasi kutuplaşmalar alanına ve komplo teorilerinin dünyasına küresel ölçekte eskisinden daha fazla taşınmış, karşı hareketin on yıllardır üzerinde çalıştığı repertuar eskisinden daha işlevsel, yaygın hale gelmiştir.

5. YENİ DALGA (2018-...)

İsveç'te 2018'in Ağustos ayında ülkede genel seçim kampanyaları hızla sürerken, kendisi için zorunlu olan okulda bulunmak yerine parlamentonun dışında oturma eylemine başlayan Greta Thunberg, bu yumuşak sivil itaatsizlik eylemiyle iklim hareketinin en ses getiren kampanyalarından birini başlatır. İklim hareketinin yeni dalgasının en önemli ayaklarından biri olan Gelecek İçin Cumalar (FFF) ve İklim İçin Okul Grevi (SS4C) kampanyaları harekete yeni bir soluk getirecektir. Thunberg'in başlattığı bu protesto, dünyanın her yerinden milyonlarca öğrenciyi ve onları destekleyen yetişkinleri seferber edecek bir dalgaya dönüşecektir. Söz konusu dalga tüm iklim hareketi unsurlarının ve onların destekçilerinin katılımıyla 20-27 Eylül 2019 tarihleri arasında İklim Grevi adında milyonlarca insanın katılacağı küresel bir eylem haftasının gerçekleştirilmesine kadar büyüyecektir. Yavuz Yıldırım'ın belirttiği gibi Thunberg bunu "zamanımız kalmadı" vurgusuyla, konuyu geniş kitlelerin, özellikle yaşlılarının dikkatini çekecek biçimde ve bir hak vurgusuyla yaparak başarmıştır (2020). Bu ivme, daha önce bir çok hayal kırıklığı yaşamış olan iklim hareketinin destekçilerinde büyük bir heyecan yaratacak, hareketin bu kez başarabileceğine yönelik ümitler artacaktır. Ömer Madra ve Ümit Şahin'in ifade ettiği üzere iklim hareketinin destekçileri sokaklardan yükselecek büyük bir hareketi hep beklemiş ve ümit etmiş, sonunda ortaya çıkan bu hareket öngörülemeyen bir kesim olan çocuklar tarafından

gerçekleştirilmiştir (2020). Thunberg'in Bill McKibben, Naomi Klein gibi daha sınırlı kitlelere hitap eden figürler ya da hareketin destekçisi kimi ünlüler bir tarafa bırakıldığında popüler bir sözcüsü olmayan hareketin adım adım yüzü, sözcüsü haline gelmesi yeni dalganın en önemli gelişmelerinden biridir. Thunberg'in anlatısı basit bir plana dayanmaktadır. Yetişkinleri, politikacıları, medyayı, yer altı kaynaklarını çıkarma endüstrilerini kötüler, derinleşen iklim krizi için harekete geçmeyenler, gelecek nesilleri kurban, iklim krizinin yükünü sırtlamak zorunda kalacak olan mağdurlar olarak çerçeveleyen bir anlatıdır bu. Anlatı kötülerin büyük ihmalkarlığı ve eylemsizliğinin mağduru olan kurbanların artık sessiz kalmayacağını söyler. Kahramanlar seferber olarak zarar görmüş yerküreye, biyosfere ve mağdur insanlara adalet sağlayacaktır (Han ve Anh, 2020). Hareket epeyce tutan bu öykü ve öykünün kahramanı Thunberg sayesinde güçlü bir ivme yakalarken onun hikayesine bakıldığında iklim hareketinin kişisel, kurumsal destekçilerinin ya da konunun gündemde kalmasını önemseyenlerin Thunberg'in popülaritesini kazanmasında ellerinden gelen desteği verdikleri görülür. Daha sonra komplo teorilerinde ve dünya görüşü nedeniyle Thunberg'e antipatiyle bakanların onu bir "proje" olarak adlandırmasına yol açacak olan bu destek kayda değerdir. Ancak proje olan Thunberg'in kendisi değil iklim değişikliği konusunda endişeli kurumların, grupların uzunca bir süredir devam eden çocukları, gençleri hareketin unsurlarından biri haline getirme çabasıdır. Bu proje komplo teorilerindeki gibi dünyayı yöneten gizli elit ya da küreselciler denen gruplar tarafından değil, meşru kurumlar tarafından uzunca bir süredir açık biçimde yürütülen çabalar bağlamında değerlendirilebilir. Thunberg'in öncülüğünde çocukların ve gençlerin iklim hareketinin beklenen büyük dalgasını yaratacaklarını önceden kestirmek mümkün değilse de, iklim değişikliğiyle ilgili bu yaş grubuna yönelik programların uzunca bir zamandır sürdürüldüğünü belirtmek gerekir. İklim hareketi içinde gençlerin sahneye çıkmasına yönelik bir strateji yeni değildir. Gore'un başlattığı gibi girişimler genç iklim liderleri yetiştirmek için uzun zamandır çalıştığı gibi, tüm dünyada gençlik örgütleri aslında bir süredir oldukça aktif durumdadır. Bu çabalar BM tarafından da destek görmekte, kurum gençlerin iklim aktivizmin parçası olması için uzun zamandır çalışmaktadır. 2005'de kurulan Genç İklim Hareketi (Youth Climate Movement) bu manada halen aktif durumdadır. UNFCCC iklim değişikliğiyle mücadelede bu hareketin içinde olduğu gençlik programları yürütmekte ve bunu stratejik hedef olarak benimsemektedir. Ancak bu destekler, Thunberg'in başlatmış olduğu harekete kadar kitlesel bir etki yaratamamıştır. Bunun nedeni kimi yorumlara göre kurumlar gençlere görünürde destek olmasına karşın, onları süreçlere dahil etmeyerek aslında olumsuz bir etki dahi yaratmış olmasıdır. Harriet Thew'e göre

UNFCCC gibi yapılar görünürde gençliğin sesini, potansiyelini kullanma amacını gütmesine karşın iç işleyişte onların katılımının aslında önemsenmemekte, onların seslerinin duyulmasını sağlayacak olanakları yaratamamaktadır. Süreçlere katılım arzusu taşıyan gençler de seslerinin dikkate alınmadıklarının farkında varmakta, bu durum olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla bu kurumların yararlılığı ve işlevleri son derece tartışmalıdır (2018). Thew önemli bir noktaya işaret ediyor olsa da Thunberg örneğinde olduğu gibi bu tip bir hareket başladığında destek vermek konusunda elinden gelen desteği sunabilmektedirler. Thunberg'in eylemine başlaması ve BM'nin başında konuyu daha önce hiçbir genel sekreterin yapmadığı kadar önemseyen Antonio Guterres'in bulunması hareket için ayrıca bir şans olmuştur. Thunberg'in uluslararası platformlardaki kendisine yer bulabilmesinin nasıl mümkün olduğuna bakıldığında BM'nin kendisine sesini duyurmak konusunda imkan sağladığı görülür. Thunberg uluslararası platformda yaptığı ilk konuşmalarından birini eylemine yeni başladığı yıl Katowice'de gerçekleştirilen UNFCCC'nin organizasyonu 2018 BM İklim Zirvesi'nde (COP24) yapmış, söylemiyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Thunberg eyleme başlamasının hemen ardından kendisine farklı platformlarda yer açılması sayesinde kamuoyunda gündem yaratma ve kitleleri seferber etme konusunda iklim hareketinin belki de en etkili, başarılı kampanyalarından birini başlatmayı başarmış, açık fırsat pencerelerinden ve aldığı kurumsal desteklerle bunu daha da ileriye götürmüştür. Thunberg yüksel profilli uluslararası platformlardaki ikinci büyük çıkışını Davos'ta yapmıştır. İklim değişikliği konusu Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Davos için yeni bir konu değildir. Kurum tarafından yayınlanan Küresel Risk Raporlarına (Global Risk Report) bakıldığında anlaşılacağı üzere konu uzunca zamandır forum tarafından çevresel risk değerlendirmelerinde en önemli tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda zirveye davet edilen Thunberg burada da dikkatleri üzerine çekmiştir. Küresel elit olarak adlandırılan dünyanın en zengin ve güçlü isimleri ana temalarından biri iklim değişikliği olan zirveye karbon izlerini umursamadan özel jetleriyle geldiği ve bundan dolayı eleştirildiği zirveye konuşmacı olarak davet edilen ve zirvenin yıldızlarından biri olmayı başaran Thunberg toplantıya 32 saatlik bir tren yolculuğunun ardından varmış, delegelerin kaldığı otellerde kalmak yerine dondurucu soğukta bir çadırda konaklamış, söz aldığı bir öğle yemeğinde katılımcılara ait oldukları grubun küresel iklim değişikliğinden en fazla sorumlu olan grup olduğunu yüzlerine söylemiştir. Thunberg hem zirveye katılma şekli hem de konuşmasıyla anlatısıyla tutarlı bir profil, söylem benimsemiş olası eleştiriler karşı ön almış biçimde, hareketin her platformda sözcüsü olabileceğini kanıtlamış, çıkışını sürdürmüştür. Aynı hafta Paris

Anlaşmasının öncülerinden Kosta Rikalı diplomat Christiana Figueres ile bir makalede de imzası bulunan Thunberg, Davos'taki liderlere iklim değişikliği konusunda harekete geçmeleri ve konuyu en önemli öncelik maddesi haline getirmeleri çağrısını bir kez daha dile getirmiştir. Thunberg ardından yine BM'nin ev sahipliği yaptığı İklim Eylemi Zirvesi'nde yaptığı konuşmayla gündeme oturmuştur. Thunberg'in sesini duyurmasında BM'nin ona sağladığı olanakları, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in konuya gösterdiği özel ilgi ve hassasiyeti tekrar vurgulamak gerekir. Hükümetleri her fırsatta iklim değişikliğine yönelik politikalar konusunda eleştiren Guterres'in Thunberg'le simgeleşen gençlik hareketinin arkasında olduğunu ve bu hareketten memnuniyet duymaktadır. Thunberg'in ünlü konuşmalarından birine de sahne olacak 2019 Eylül'ünde gerçekleşen BM Gençlik İklim Zirvesi, hükümetlerarası zirveyle paralel olarak yürütülmüş, dünyanın her yerinden genç aktivistler Guterres'in himayesinde New York'da bir araya gelirken, onun kişisel yorumları, girişimleri bu genç iklim liderlerine güçlü bir destek biçiminde olmuştur.

İklim hareketi, onun yıllardır süren çabaları sonucunda farkındalık kazandırdığı kesimler ve bilim insanlarının uyarılarını ciddiye alan kurumlar Thunberg'in çıkışından memnuniyet duydukları gibi onun çıkışına güçlü bir destek vermek konusunda son derece istekli davranmışlardır. Sosyal medyanın Thunberg'in çok hızla bir ikon haline gelmesinde bir diğer çok önemli etken olarak göze çarpar. Kimi analizler ise Thunberg'in başlattığı hareket bu açıdan daha önce görülmemiş yeni bir tür direniş biçimi olarak tanımlamaktadır. Holmberg ve Alvinus'a göre iklim acil durumuna yönelik çocukların direnişi daha önce gözlenmemiş bir direniş biçimidir. Bu yeni direniş biçiminin ayırt edici nitelikleri arasında hızlı sosyal medya kullanımının çocukları hiyerarşik olarak karar alıcılarla hatta liderlerle bile eşitlemesi çarpıcı bir boyuttur (2020). FFF ya da SS4C hareketleri 350.org ya da benzer sivil toplum kuruluşları gibi gelişmiş bir sivil toplum örgütlenmesine sahip değildir. Thunberg herhangi bir örgütün başında bulunmadığı gibi bu hareketlerin halen örgütlenme halinde olduğunu, potansiyel örgütlenme sürecinin pandemiyle sekteye uğradığını belirtmek gerekir. Sosyal medya bu manada söz konusu hareketin son dönemde elindeki neredeyse tek alternatiftir. Bu nedenle hareket pandemi döneminde dijital grevler, eylemler düzenlemiştir. Hareketin pandemi sonrası geleceğiyle ilgili konuşan genç bir aktivist sosyal medya üzerinden yapılan eylemlerin sokaklarda gerçekleştirilenlere göre çok daha az etkili olduğunu söylemekte, sosyal medyadaki paylaşımların çoğunlukla zaten hareketle mutabık olan kişiler, destekçiler tarafından görüldüğünü dışarıdan kayda değer bir ilgi toplamadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla hareketin pandemi döneminde bir yankı odası

sorunundan mustarip olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın hareketin yeni kesimlere ulaşmak konusunda zorluk yaşasa da dijital dünyada kendi içinde bağlarını sıkılaştırarak, stratejileri üzerinde tartışarak ve onları çeşitlendirerek gelişimine devam ettiği değerlendirilmeleri de yapılmaktadır (DW, 2021).

Thunberg'in doğrudan duyguları uyarmaya iletişim stratejisi kurumsal desteklerin de yardımı ve popüler Greta fenomenin oluşumu sayesinde bu şekilde halen devam eden bir mobilizasyon ve örgütlenme yaratmış olsa da, aynı zamanda bir ters etki yaratarak belirli kesimlerde bir antipatinin, kuşkuçuluğun yükselmesine, bu figür etrafında kutuplaşmalara da neden olmuştur. Thunberg'in hızla popülerleşmesi bir çok olayı yorumlamakta komplo teorilerinin azımsanmayacak derecede dikkate alındığı günümüz dünyasında kimi kesimlerin ona kuşkuyla bakmasına neden olmuş, kimi kesimler de Thunberg'i kimlerin desteklediğine bakarak bakış açılarını belirlemişlerdir. Bu bağlamda Thunberg'i değersizleştirmeye, itibarsızlaştırmaya çalışan bir kesim onun perde arkasından küresel güçler tarafından yönetilen bir senaryonun oyuncusu olduğu iddialarını ortaya atmış, başka iddialar ailesi tarafından kullanıldığını öne sürerek çocuk istismarı üzerinden eleştirilerde bulunmuşlardır. Dünyanın belirli bir seçkin grup tarafından küresel olarak yönetildiğine ve komplo teorilerine inanma eğiliminde olan kesimler de dünyanın farklı yerlerinde Thunberg'e karşı kuşku beslemeye başlamıştır. Bu kuşku zaman içinde nefrete dönüşmüş, Greta nefreti diye bir fenomen ortaya çıkmış, bu nefret Thunberg'e benzeyen bir kuklanın Roma'da bir köprüye asılmasına kadar gitmiştir (Osborne, 2019). Bu durum toplumsal cinsiyet, kadın düşmanlığı gibi etkenlerle açıklandığı kadar Thunberg'e yönelik nefret ve aşağılamada iklim değişikliği inkarcılığının derinlerinde yatan özel bir erkeklik kimliğiyle bağı olduğu öne sürülmektedir (Nelson ve Vertigan, 2019). Thunberg'e yönelik karalama kampanyasında iklim değişikliği karşı hareketinin yani inkar endüstrisinin nasıl bir payı olduğunu tespit etmek güçtür ancak karşısına bir de "Anti-Greta" çıkarılmıştır. Naomi Seibt isimli genç Alman iklim değişikliği inkarcısı ABD'deki sağ-muhafazakar çevreler tarafından Greta'nın panzehiri olarak sunulmaya çalışılmıştır. Seibt'in ABD'de bu çevrelerin bir etkinliğinde sarf ettiği ırkçı söylemleri de ayrıca dikkat çekmiştir. Analizler Seibt'in iklim değişikliği ABD'de sağ muhafazakarların ağırlıkta olduğu ve Exxon gibi petrol şirketleriyle ilintili inkar endüstrisi tarafından desteklendiğini bağlantılar üzerinden öne sürmektedirler (Kirchgaessner ve Holden, 2020).

Sistematik olduğu öne sürülen tüm bu çabalar ve oluşturulan şüphe bulutlarının Thunberg'in kimi kesimlerce olumsuz algılanmasında etkisi olması muhtemeldir. İklim değişikliği inkarcısı ya şüpheci, komplo teorilerine itibar eden kesimlerin

ve siyasi görüş, kutuplaşmada yer alınan taraf bağlamında Thunberg'in aktivizmine olumsuz bakanların böyle bir algıya sahip olması anlaşılabilir bir durumdur. Almanya'da yapılan bir araştırma konunun başka bir boyutuna dikkat çekmiş, muhafazakar ve sol eğilimli gazetelerde FFF'nin nasıl haberleştirildiğini incelemesi sonucunda muhafazakar eğilimli gazetelerde kömür açısından çıkarların önemine, harekete yönelik yaş ayrımcılığı ve paternalist bir bakışın varlığına işaret etmiştir (Bergmann & Ossewaarde, 2020). Dünya görüşü ya da çıkarlar üzerinden Thunberg'e ve başlattığı SS4C'ye olumsuz bakışları genelleştirmek ve onlar hakkında olumsuz ifadelerde bulunmadan önce bakış açılarının anlaşılması gerekli olduğunu, ilgili yazında bu kesimlerin genelde bir karşı çerçevelenmeye tabi tutulduğunu, yukarıda ele alınan da dahil olmak üzere genç iklim aktivistlerine yönelik bir övgünün, açık bir desteğin çoğu makalede bulunduğunu belirtmek gerekir. Bunun değerden arınık bir sosyal bilim yapmak açısından olduğu kadar analizlerde de sorunlara yol açacağı öne sürülebilir. Thunberg ve FFF/SS4C örneğinde literatürdeki övgü ve destek düzeyinin bu anlamda çok yüksek olduğunu not etmek gereklidir. Kimi zaman durum Ana Belén Martínez García'nın çalışmasında olduğu gibi Thunberg'i neredeyse kusursuz bir eylemci olarak değerlendirmeye kadar ileri gidebilmektedir (2020). Öte yandan konuyu Anti-Greta kampında olmadan, ya da onu yüceltmeden harekete değerini veren ancak sorunlu noktalarını gösteren çalışmalar da vardır. Darrick Evensen FFF hareketinin söylemsel sınırlılıklarına dikkat çekerken "bilimi dinleyin" mesajının sorunluluğuna dikkat çeker. Ona göre bilim normatif karar alma süreçleri ve siyasi eylem için yalnızca bir başlangıç noktası olabilir. Buna karşın Thunberg'in başlattığı hareket bilime etkili politika yapmanın tartışmasız belirleyicisi muamelesi yapmakta, ahlaki ve siyasi süreçlerde bilginin rolünü yanlış değerlendirmekte, bu yaklaşım modern çağın sorgulanamaz bilimsel ilerlemecilik anlayışını anımsatmaktadır (2019: 428). Söz konusu söylemin sorunluluğuna dikkat çeken Mattia Zulianello ve Diego Ceccobelli'nin içerik analizi Thunberg'in söyleminin son dönemlerde dillendirilmeye başlandığı gibi bir iklim popülizmi olmadığını bir tür teknokratik ekosentrizm olduğunu öne sürmektedirler. Thunberg halk iradesine hiç bir vurgu yapmamakta yalnızca bilimin ve bilim çevrelerinin dinlemesini salık vermektedir. Bu manada bilimin üstünlüğüne dayanan teknokratik bir çözüm önermektedir. Seçilmiş politikacılarının yerine bilim insanlarını getirmeyi ya da bir eko-diktatörlüğü savunmasa da onun teknokratik eko-merkezciliği, demokratik sürecin ve sosyoekonomik sistemin önemli bir yeniden tanımlanmasını ima etmektedir. Verili, sorgulanamaz bir "gerçek" olan bilim ve onun mutlak "iyi" statüsü genç aktivistin kendisini bir ahlak şövalyesi olarak sunmasını olanaklı kılmaktadır

(2020). Konuya bu açıdan bakıldığı takdirde Thunberg'e karşı gelişen nefreti değilse de olumsuz algıyı anlamak daha olanaklı hale gelir. Thunberg'in yaptığı çıkışın önemi, değeri teslim edilmesi gereken bir vakadır ancak bu harekete gereğinden fazla bir anlam atfetme, onu iklim hareketinin de üzerinde farklı yepyeni bir değişim hareketi olarak görme yanılgısına düşmemek, idealize etmemek gerekir. Öte yandan Thunberg'in başlattığı girişimi bir toplumsal hareket olarak değil iklim hareketinin içindeki en başarılı kampanyalardan biri olarak görmek daha uygundur. Çünkü ortada yeni ve özgün bir talep olmadığı gibi Thunberg'in benimsediği söylem iklim hareketinin paradigmalardan bir farklılık göstermemektedir. Thunberg'in girişiminin iklim hareketinin diğer aktörleri ve bu hareketin sempatanları tarafından destek görmesi sonucu belirli imkanları elde edebildiği, bu başarıyı yakalayabilmiş olmasıdır. Tüm bu açılardan Thunberg'in başlattığı kampanyaya ölçülü bir değer biçmek, köklü iklim hareketi içinde doğru bir yere oturtmak gerekir. Bir diğer taraftan genç iklim aktivistlerinin Thunberg'in çok fazla ilgi çekmesinden rahatsızlık duydukları konusunda kimi haberler de yansımaktadır. Thunberg'e odaklanmış medya ilgisinin farklı ülkelerden diğer genç iklim aktivistlerinin seslerini ve hikayelerinin duyulmamasına yol açtığı, ancak bunun önemli olduğuna dikkat çekilmektedir (Jordans ve Parra, 2019). Kimi yorum ve haberler Thunberg'i olduğundan çok daha üstün bir konumda görmekte, hatta onu özel bir mesajı insanoğluna ulaştıran bir mesih ya da peygamber gibi sunmaktadır. Onu yılın insanı seçen Time dergisinin kapağı bile bu çağrışım üzerine kurulmuştur. Bunun ne kadar yanlış ve tehlikeli bir yaklaşım olduğunu ortaya koyan Ellen Boucher bir çocuğa bunca anlam yüklemenin onun savunduğu davaya zarar verme riski olduğunu savunur. Thunberg ayrıca özel bir örnek değildir. Son yıllarda dünyada Malala Yousafzai'den, Bali'de plastik şişelerin yasaklandığı kampanyanın öncüleri olan Melati ve Isabel Wijsen'e bir çok genç aktivist sesini duyurmayı başarmıştır. Boucher'e göre Thunberg'in mesajı hiç bir olağanüstülüğü bulunmamaktadır. Mesajı eski basit bir bilimsel konsensüsü, insanların iklim değişikliğine yol açtığı bilgisini yansıtmaktan fazlasını iletmemektedir. Thunberg'in mesajı peygamberce bir mesaj değil, bir akli selim mesajıdır (2019). Thunberg fenomeni tüm bu yönleriyle düşünüldüğünde iklim hareketine önemli katkılar sağlamışsa da hareketin kitleselleşmesine, ulaşmakta güçlük çektiği kesimlere ulaşabilmesine katkısı oldukça şüphelidir. Thunberg'in bu kesimleri harekete yabancılaştırma etkisi ya da komplo teorilerine, kuşkucu bakışlara katkı sunmuş olma ihtimali ise henüz araştırılmamış, genç aktiviste yönelik olumsuz tutumlar ya da nefret söylemleri yukarıda değinildiği üzere cinsiyet ayrımcılığı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Öte yandan bir grup akademisyen "Greta Thunberg Etkisi"nin gerçek

olup olmadığına yönelik yürüttükleri bir araştırmada genç aktiviste aşinalıkla iklim değişikliği konusunda kolektif eyleme geçme niyeti arasında olumlu bir korelasyon bulmuş, bu niyet ağırlıkla liberallerde güçlü biçimde gözlenirken kimi muhafazakarlarda da görülmüştür (Anandita vd., 2021). Greta Thunberg etkisi tartışmalı da olsa ilkim hareketi içindeki bu yeni damarın medyada davaya ciddi ölçüde yer açması, hareketin potansiyel genç destekçilerini seferber edebilmesi ve harekete çektiği ilgi sayesinde hareket mevcut destekçilerine sağladığı moral destek önemlidir. Thunberg'in başlattığı hareketin kalıcı geniş bir etki yaratıp yaratma potansiyeli gözden kaçan ve görmezden gelinen tüm noktaların da araştırılmasıyla olanaklıdır (Nissen, Wonhg & Carlton, 2020).

Yokoluş İsyanı (XR) ismini kimi bilim insanlarınca ortaya atılmış 6. büyük kitlesel yokoluş evresine girdiğimiz savından almıştır. İklim değişikliğinin dünyada türlerin yok oluşuna yol açmış eski felaketlerin birine yol olacağını öngören bu kuram örgütün çıkış noktasıdır. Kıyametçi (doomer) bir çağrışımı olan isminden de anlaşılacağı üzere XR, iklim değişikliğinin uygarlığı yıkma tehlikesi riskine karşı bir isyan hareketidir. Thunberg'in eylemlerine başladığı, SM'nin 2018 yılında İngiltere'de kurulmuş ve halen faaliyetlerine ağırlıkla burada devam eden ancak küresel bir yayılma sürecinde olan örgüt iklim hareketinin yeni dalgasının öne çıkan aktörlerindedir. XR destekçilerine göre örgüt ana iklim hareketinin açmazlarından ya/ya da tıkanmışlıklarından bir çıkışı, hareketin öz eleştiriden doğmuş yeni ve stratejisiyle ayakları yere basan bir umudu ifade etmektedir. XR iklim hareketinin giderek radikalleşen yüzünü yansıtmakta, taleplerinin gerçekleştirilmesi için ağırlıkla sivil itaatsizlik ve hayatın gündelik akışını durdurmaya yönelik doğrudan eylemi içeren yöntemler benimsemektedir. Ağa yeni katılan fakat ömrünü iklim hareketi içinde geçirmiş isimsiz bir aktivist, yaşadıkları ve gördüklerinden sonra meşru görülen tüm yolların zaten denenmiş olduğunu, politikacılara ya da kurumlara güvenmenin hiç bir işe yaramadığını doğrudan eyleme ve sivil itaatsizliğe dayanan yöntemlerin tek seçenek olarak kaldığını savunur. XR'in liderlerinden Roger Hallam'ın kitabında yer alan hayali mi yoksa gerçek mi olduğu belirsiz isimsiz bir iklim aktivistinin sözleri örgütün çıkış noktasını anlatır. Bu isimsiz aktivist zamanında yeşil STK'larda, şampanya çevrecileriyle, sahtekar politikacılarla çalıştığını söyleyerek geçmişini anlatmaya başlar. İlk lanse edildiklerinde elektrikli araçlardan ne kadar heyecan duyduğunu, kafasının sürekli hareket için kaynak yaratmak üzere yeni kampanyalar düzenlemekte olduğunu anlatırken bunların aslında vakit kaybı olduğunu anlamasının zaman aldığını, Putin'in ve Trump'ın iktidarda olduğu bir dünyada artık hiç bir anlamı kalmadığı için sonunda kampanyacılığı bıraktığını söyler. Bu isimsiz aktivisti yeniden harekete döndüren XR olmuştur. Londra'da Nisan 2019

yılında eylemlerinden etkilenen ve hareketin kurucularından ve baş stratejistlerinden Roger Hallam'la tanışan aktivist isyanın dünyayı kurtarabilecek bir yol olduğu konusunda ikna olarak, iklim hareketine bu kez gerçekten değişim vaat eden bu örgütle birlikte geri dönmüştür (Hallam, 2019). Bu isimsiz aktivistin ifadeleri, iklim hareketi destekçilerinin önemli bir kısmında gözlenebilecek hayal kırıklığı ve çaresizlik, en sonunda da kabullenmeye dayanan duygu durumunu iyi yansıtır. Bu manada XR'ın öncelikli hedef kitlesinin iklim hareketine gönülden bağlı olan ancak harekette istediğini bulamamış olanlardır. XR kendini yeni bir umut olarak sunar ve mümkün olduğu kadar fazla destekçi kazanmak, toplumun kayda değer bir kısmını seferber etmeyi amaç edinir. Örgüt şiddetsiz sivil itaatsizliğin potansiyeline inanmaktadır. Yöntem olarak ise olabildiğince geniş katılımlı sonu tercihen toplu tutuklamalarla bitecek büyük, ekonomiyi, altyapıyı kesintiye uğratacak daha küçük çaplı sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Hallam, 2019). XR ilk ses getiren eylemini Londra'da yolları kapatmak yoluyla şehri kilitleyerek gerçekleştirilmiş bu eylemi sayesinde adından çokça söz ettirmiştir. XR sivil itaatsizliğin temel felsefi argümanlarından gerekli olduğu durumda isyan ve itaatsizliğin bir hak ve görev olduğu fikrini benimsemiştir. Örgüt yapısı da hiyerarşilerin olmadığı bir holokrasi yani yöneticisiz bir yönetim sistemidir. XR bir madenci ailesinden gelen, gençliğinden itibaren çevre ve toplumsal adalet hareketlerinde yer almış moleküler biyofizik doktorası sahibi Gail Bradbrook ve King's College'de radikal kampanyalar ve sivil itaatsizlik üzerine çalışmalarda bulunmuş Roger Hallam öncülüğünde kurulmuştur. Mahatma Gandhi ve Martin Luther King ilham alan örgütün destekçileri, bu özgürlük savaşçılarının izinden gittiklerini düşünmektedirler. Hareket kendini davaya içten atayan, onunla özel duygusal bir bağ kuran, farkındalık ve sivil itaatsizlik eğitimlerinden geçen profesyonel aktivistler yetiştirmeye önem vermektedir (Green, 2019). XR'ın eğitim kampları Rosa Park'ı gibi sembol isimler de dahil olmak üzere yüzlerce sivil itaatsizlik eylemcisini yetiştirmiş Sivil Haklar Hareketi'nin sıkı eğitimlerini hatırlatır. Yokoluş İsyanı'nın çağımızın Sivil Haklar Hareketi olduğunu ifade eden yorumlar yapılmış, ağın Londra eylemini Tiananmen Meydanı Protestolarını ya da kadınların oy hakkı mücadelesini anımsattığını öne süren değerlendirmelerde bulunulmuştur (Khorsandi, 2019). XR'ı toplumsal hareketler tarihinin bu önde gelen örnekleriyle kıyaslamak için henüz oldukça erkendir. Bu yorumları örgütün yaratmış olduğu heyecan üzerinden değerlendirmek daha yerindedir. Örgüt, fosil yakıt üreticilerini doğrudan hedef almakta, hükümeti ekonomik seçkinlerin kısa vadeli çıkarlarını öncelik haline getirmekle suçlamakta ve ekonomiyi aksatmak yoluyla dikkat çekerek sonuç alabilmeyi amaçlamaktadır. Sansasyon yaratacak

eylemler yapmak, örgüt üyelerinin kendilerini toplu biçimde tutuklatmaları da dahil sivil itaatsizlik teknikleri örgütün temel stratejidir. İleride de değinileceği üzere özellikle de geniş çaplı olanları sıradan insanların hayatlarını da zorlaştırdığı, onlar için sorunlara yol açtığı için kimi zaman eleştirilere de uğramaktadır. Kendini, iklim ve ekolojik acil durum için hükümetleri harekete geçmek için ikna etmek üzere şiddetsiz doğrudan eylemi kullanan apolitik uluslararası bir ağ olarak tanımlamayan örgütün 3 temel talebi vardır: İklim değişikliği ve ekolojik aciliyetler konusunda gerçeklerin açıklanması bu bağlamda ilgili kurumlarla derhal iletişim kurulması, 2025 yılında sıfırlanacak şekilde karbon emisyonlarının azaltılması için hemen harekete geçilmesi ve yurttaşların konuyla ilgili olarak karar süreçlerine doğrudan katılımının sağlanması (Extinction Rebellion, 2021). Örgüte toplumun farklı kesimlerinden destek artmaya devam etmekte, hayatı felç edebilen tartışmalı eylemleri de bu kesimlerce meşru bulunmaktadır. İngiltere’de şiddetsiz doğrudan eylem çağrısı yapan 1000’in üzerinde doktor ve akademisyen okul grevlerine olduğu gibi XR’in eylemlerine de destek olduklarını belirtirken hükümetlerin sorumluluklarını yerine getirmekten vazgeçtikleri için sorumlu bireyler için şiddetsiz doğrudan eylemin makul bir seçenek haline geldiğini duyurmuşlardır (Taylor, 2019). 200’ün üzerindeki doktor ise yalnızca destek vermek ve çağrı yapmakla kalmayarak Yokoluş İsyanı Doktorları adında örgütle birlikte çalışacak mesleki bir alt grup kurmuş neler yapabileceklerini tartışmaya başlamışlardır (Elisabeth, 2019). XR yakın zamanda 72 ülkede 485 farklı örgütü çatısı altında bulduran bir ağ haline gelmiştir. Hareketi ABD’ye taşıma stratejisi kapsamında gerçekleştirilen sivil itaatsizlik dalgasının Wall Street’i hedef alan, cenaze ve ölüm temalı sahte kanın bolca kullanıldığı eylemi toplu tutuklamalarla sonlanmıştır (Barnard, 2019). Büyük oranda, beyaz, orta sınıf karakter taşıdığı gözlemlenen grup başarılı olabilmek için ABD nüfusunun % 3,5’luk bir kısmını harekete yani 11 milyonu saflarına çekmesi gerektiğini hesaplamaktadır. Ağ bunun gibi oldukça yüksek hedeflere sahip olduğu gibi gerektiğinde sivil itaatsizlik, doğrudan eylem konusunda gözü kara davranmaktan çekinmeyeceği belirtilmekte, polis müdahalesine ve toplu tutuklamalara yol açabilecek bu eylemlerle ilgili eğitimler verilmektedir. Başta İngiltere olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde gerçekleştirilen son dönem sivil itaatsizlik eylemlerinde ağın binin üzerinde üyesi göz altına alınmıştır. Örgüt ABD’de ise özellikle siyahlar, yerliler, dinsel/etnik azınlıklara ulaşmaya, onları saflarına çekmeye çaba sarf etmektedir. Öte yandan grubun bu kararlı itaatsizlik yöntemleri konusunda farklı görüşler vardır. Ağın eylemleri ve etkisi iklim hareketi içerisinde ilk başlarda son derece heyecanla karşılanmış fakat geçen süre içinde hareket içinden eleştiriler gelmeye başlamıştır.

Örneğin Londra’da olduğu gibi muhtaç olan yoksul, dezavantajlı toplumsal grupların olumsuz etkilendiği ulaşımı aksatmak gibi eylemlerin kitlelerin iklim hareketine bakışını olumsuz etkileyebileceğini belirten kimi yorumlar dillendirilmeye başlanmıştır (Brown, 2019). Dahası ağır stratejisinin sosyolojik açıdan kusurlu olduğunu öne süren görüşler gelmeye başlamıştır. Nafeez Ahmed’in bu yöndeki analizleri örgütün stratejisi konusundaki soru işaretlerini çok iyi özetler. Yapıcı bir eleştiri yapmak istediğini belirten Ahmed’e göre XR’ın stratejistleri sivil itaatsizlik yöntemi konusunda Gandhi’ye ve Sivil Haklar Hareketi’ne bakmış ve onlardan ilham almışlardır ancak bu hareketlerin bizzat ezilen, ayrımcılığa uğrayanların başlattıkları ve sürdürdükleri uzun soluklu birer taban hareketi olduklarını gözden kaçırmaktadırlar. Hareketler başarılı olabilmıştır çünkü onlara ayrımcılık, eziyet uygulanan otoritelerin bu hareketler üzerindeki baskıcı şiddeti sürdürmesi ve bunu meşru gösterebilmesi bir noktadan sonra giderek zorlaşmıştır, oysa durum ağır için oldukça farklıdır. Benimsenen sivil itaatsizlik yöntemiyle sistemi zorda bırakacak ve değişime zorlayacak bir etki yaratılması güçtür, otoriteler gerekli önlemleri kısa zamanda alacaktır. Sivil itaatsizlik yöntemlerinden alınacak sonuçların garanti olmadığı, Hallam’ın toplumun %3,5’ini harekete geçirmenin kökten toplumsal değişimi yolunu açabileceği fikrinin de sorunlu olduğunu söyleyen Ahmed, ağır dinsel/ırksal çeşitliliği sorununa özel vurgu yaparak hareketin beyaz, orta-sınıf bir karakter taşıdığı sürece hedeflerine ulaşabilme ihtimalinin güç olduğunu söyler (Ahmed, 2019). Öte yandan ağır ırksal ve sınıfsal karakterine yapılan bu tip eleştirilere, grubun tutuklanmak gibi risklere girmeyi karşılayabilecek/göze alabilecek beyaz “hippiler” olduğu yönündeki savlara karşı itirazlar hem ağır içinden hem de yorumculardan gelmektedir. Eleştirilere konu olan bu resmin gerçeği yansıtmadığını savunulmakta, bunun bir genellemeden ibaret olduğunu söylemekte ve grubun aktivist yapısındaki çeşitliliğin görmezden geldiği ifade edilmektedir (O’Brien, 2019). Yukarıda da değinildiği üzere ırk ayrımcılığı başta olmak üzere ayrımcılıkla mücadele XR’ın da önceliklerinden biri haline gelmiştir. XR’la ilgili yapılan bir diğer eleştiri ise örgütün apolitiklik ilkesidir. Hareketin siyaset ötesi olma stratejisinin sorunlu olduğu toplumsal adalet konusunda taraf olunması gerektiği savunulmaktadır (Allsop, 2019). Kuruluşundan bugüne geçen zaman içinde bu ve benzeri bir çok eleştiriye uğrayan örgütün pandemi sonrasındaki istikbalinin Thunberg öncülüğündeki gençlik hareketine benzer biçimde belirsiz olduğu yorumları yapılmaktadır. Pandemi dönemine yukarıda özetlenmeye çalışılan bir çok eleştiriyle giren örgütün iç sorunlar yaşadığı da ortaya çıkmıştır. Örnek olarak Londra’daki Heathrow havaalanını kapatmaya yönelik bir eylem planı önerisi güvenlik ve kamuoyu desteğinin altını çizen örgüt

üyelerinin muhalefetiyle ciddi tartışmalara neden olmuş, bu eylemden vazgeçilmiştir. Bir taraftan ihtilaflar devam ederken yukarıda değinilmiş olan örgütün en önde gelen isimlerinden Hallam “Beyond Politics” (Siyaset Ötesi) adlı yeni bir oluşum kurduğunu, bu isimle eylemlerine devam edeceğini açıklamıştır. Bu oluşumun ilk eylemi önde gelen uluslararası STK'lara boyalı bir saldırı gerçekleştirmek olmuştur. Beyond Politics yeterince radikal olmadıkları gerekçesiyle Greenpeace, Friends of the Earth, Amnesty International ve Christian Aid'in ofislerine girerek kapılarını, duvarlarını ve yerlerini pembeye boya sürmüş, hükümete karşı harekete geçmeleri için bir çağrı mektubu bırakmıştır (Taylor, 2020). Hallam kendi yeni daha radikal örgütünün ilk eylemini bu şekilde gerçekleştirirken XR, 25 Temmuz 2020'de yaptığı resmi açıklamada Beyond Politics'in kendilerinden ayrı bir örgüt olduğunu, Hallam'ın da XR içinde herhangi resmi rolünün artık bulunmadığını, üyelerinin başka parti ya da gruplara üye olmasında sorun olmadığını ancak örgüt kaynaklarını bu yönde kullanamayacaklarını duyurmuştur (Extinction Rebellion UK, 2020). XR'dan ayrılan Beyond Politics fraksiyonu siyasi bir parti haline gelirken, daha önce Holokostla ilgili ifadeleri de sorun yaratmış, son olarak Beyond Politics'i kurmuş örgütün kurucularından Roger Hallam'a yönelik tutumun ne olması gerektiğine yönelik örgüt içinde halen ihtilaflar yaşandığı XR'ın farklı dalları tarafından yapılan açıklamalardan gözlemlenmektedir. İç sorun ve ihtilafların XR'ın başlangıçta oldukça parlak görülen potansiyelini en azından kısa vadede gerçekleştirmesini engelleyeceğini söylemek mümkündür.

İklim hareketinin yeni dalgası içinde henüz ABD'yle sınırlı olsa da bir başka gençlik hareketi göze çarpar. Küresel bir harekete dönüşmediği için ismi henüz çok duyulmamış olsa da Gündoğumu Hareketi genç iklim aktivizmin sıkı biçimde örgütlü, doğrudan siyasete müdahil olmak amacını taşıyan farklı bir biçimini temsil eder. Örgüt geniş bir taban örgütlenmesiyle doğrudan kalıcı siyasi bir aktör olmayı hedeflemiş, iklim değişikliğini, toplumsal adalet ve eşitlikle bütünleşik bir program halinde ele alan dikkat çekici niteliklere sahiptir. 2017 yılında kurulan Gündoğumu Hareketi diğer genç iklim aktivizmi girişimlerinde ayıran en önemli niteliklerinden biri örgütün doğrudan bir siyasal hareket olarak kendini tanımlamasıdır. Hareket ilkeleri açık, net bir siyasi duruşa sahiptir ve savunuculuk yoluyla iklim değişikliğine yönelik siyasal eyleme odaklanmaktadır. ABD'de son dönemde dile sıkça getirilen dikkat çekici Yeşil Yeni Mutabakat (Green New Deal) politikasının öne çıkan destekçilerinden biridir. Eski Yeni Mutabakat'a (New Deal) atıf yapan bu kavram, bu politikanın ekonomik adalet öğesini iklim değişikliğiyle birleştirmekte, bu iki olgunun birbiriyle iç içeliğine dikkat çeken bir kavramdır. Bu mutabakat fikri mevcut düzenden rahatsız ve ciddi biçimde gelecek

kaygısı taşıyan Z kuşağıyla ilişkilendirilmekte, çevreyi eşitlik ve adaletle birlikte odağına almasıyla müesses nizama karşı yeni bir alternatif olarak yükselmektedir (Erçel, 2020). Hareketin kurucuları ve örgütleyicileri 350.org gibi ağırlıklı sol kanatta yer alan çevre örgütlerinde çalışmış, oralarda tecrübeleri olan gençlerdir, 350.org hareketin kuruluşuna destek de vermiştir. Bir siyasal hareket olarak kendini ortanın solunda konumlamıştır. Kuruculardan Evan Weber Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street) eylemlerinde yer almış, üniversite yıllarında diğer kurucular olan Matthew Lichtash ve Michael Dorsey ile iklim değişikliği üzerine başarılı projeler yürütmüştür. Hareketin şu an yöneticisi ve sözcüsü de olan kuruculardan Varshini Prakash da üniversite yıllarında uzunca süre bu alanda projeler yürütmüş bir başka isimdir (Influence Watch, 2020). Hareket işte bu şu anda 20’li yaşlarında iyi eğitilmiş ve iklim hareketinin sol kanadından gelen isimler tarafından kurulmuştur. Hareket stratejisini iktidar gücünü kazanmak ve sonrasında da bu mutabakatı hayata geçirmek olarak görmektedir (Sunrise Movement, 2020). Bu amaç içinde taban örgütlenmesi, protestolar gibi yöntemlerle güçlü bir baskı grubu olmaya çalışmakta, özellikle de Demokrat Parti üzerinde nüfuz oluşturmaya, kendi desteklediği adayların seçilmesine ve/veya mevcut adayları destek vaadiyle ikna etmeye çalışmaktadır. Alexandria Ocasio-Cortez bu isimlerin en öne çıkanlarından biridir. Hızla örgütlenmeye devam eden hareket, yüksek düzeyde otonomiye sahip yerel şubelerin açılmasıyla ağını genişletmektedir. 2018’de bir düzineye yakın şehirdeyken, kısa süre içerisinde ciddi bir gelişim göstererek 2019 yazı itibariyle 250’den fazla şehirde örgütlenmeyi başarmıştır. Her şehir kendi eylem ve siyasi kararlarını vermekte otonom olan bir merkezden örgütlenmekte, hareket eğitim faaliyetlerine, kamplarına ciddi önem vermektedir. Hareket bu eğitim kampları ve yürüttüğü örgütlenme faaliyetleriyle ciddi biçimde gelişim göstermektedir (Arrieta, 2019). Gündoğumu Hareketi’nin üç yıl gibi kısa bir süre içindeki gelişime bakıldığında ve Z kuşağının beklentilerine, taleplerine yanıt verebilecek, onun sesi olabilecek bir hareket olduğu hesaba katıldığında önemi görülebilir. Özellikle de örgütlenmeye verdiği önem ve bu konudaki ciddiyeti hareketin geleceğin kadrolarını yetiştirmeyi önemseyişinin kanıtıdır. İklim hareketinin iklim liderleri yetiştirme stratejisi açısından Gündoğumu Hareketi önemli bir girişim olduğunun bir diğer kanıtı hiyerarşik, merkezi olmayan dolayısıyla tek bir liderlik üzerine dayanmayan niteliğidir. Genç aktivistler, ademi merkezîyetçi örgütlenme biçimlerini kullanarak, kendi içinde yaşadıkları toplulukları en çok etkileyen çevresel adalet konularını iklim acil durumuyla birlikte ele alarak mücadele edebilmektedirler. Paydaşların hepsinin söz sahibi olduğu bu yönetim modeli, katılımcı demokrasinin bir biçimidir. Gündoğumu Hareketi bu nitelikleriyle

başarısını kanıtlamış Joe Biden yönetimi tarafından da tanınmış ve takdir görmüştür (Clauson-Wolf, 2021). Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir nokta bu hareketin kısa zamanda bir baskı grubu haline gelerek, siyasette bir özgül ağırlık yaratabilmiş olmasıdır. Yukarıda da değinildiği üzere siyasete doğrudan ve açık biçimde müdahil olmak stratejisinin temel direklerinden biri olan Gündoğumu Hareketi'nin gönüllüleri ve destekçileri Demokrat Parti'nin başkan adayı yarışında ezici bir çoğunlukla Bernie Sanders'ı desteklemiş, Biden ekibi hareketin kurucularından ve politik direktörü Evan Weber'le 2019 yılı yazında irtibata geçse de örgüt yarışın galibinin Biden olacağı kesinleşene dek Sanders'a tam destek vermeye devam etmiştir. Biden'ın adaylığı kesinleşince ise kendisine destek vermek için müzakerelere başlamışlar, yeni yönetimin politikaları ve ilgili kadroları dolduracak isimler konusunda kendi isteklerinin karşılanmasını talep etmişlerdir. Biden yönetiminin iklim hareketini, gençleri ve parti içindeki Sanders yanlılarını kazanmak yönündeki arzusunun da sonucunda yeni hükümetin kadrolarının, politikalarının oluşturulması sürecinde en azından geçiş döneminde söz sahibi olmayı başarmışlardır (Krieg, 2021). Bu manada kısa zamanda kayda değer bir başarı elde etmiş olan örgüt yakın zamanda kimi içsel sorunlar da yaşamıştır. Çoğunlukla gönüllülerden oluşan örgüt içinde sonradan çözülmüş bir konu olsa da ücretli çalışanlardan birinin sendikalaşma girişimleri nedeniyle örgütten kovulduğunu açıklaması, kimi gönüllerinin yoğun çalışma temposuyla nedeniyle tükenmişlik yaşayarak örgütten ayrılmaları gündem olmuştur (Calma, 2020). Gündoğumu Hareketi bu tip sorunlar yaşıyor olsa da artırdığı siyasi ağırlık ve Biden yönetiminin açtığı fırsat penceresi nedeniyle dikkatle izlenmesi gereken bir harekettir. Bu noktada Yeni Yeşil Mutabakat'ı piyasa temelli ekonomik anlayışa karşı değerli bir alternatif anlatı ortaya koyduğunu kabul eden “küçülme” (degrowth) yaklaşımının savunucuları bu alternatif yaklaşımın kamu yatırımları, ekonomik büyüme ve yukarıdan aşağılık gibi boyutlarının tekrar değerlendirilmesi gerektiği uyarısı yapmakta öte yandan Yeni Yeşil Mutabakat'ın “küçülme” toplumuna dönüşüm sürecinde bir geçiş stratejisi olabileceğini de ifade etmektedirler (Mastini, Kallis & Hickel, 2021). Yukarıda ele alınan yeni dalganın diğer aktörleriyle kıyaslandığında Gündoğumu Hareketi diğerlerinden farklı olarak açıkça bir taban örgütlenmesini başarıyla yürütebilmesi, ölçeğini ulusal sınırlar içinde tutması ve daha önemlisi siyaset yapıyor olması sayesinde tam anlamıyla bir baskı grubu olmaya başlamış görünmektedir. Sonuç bölümünde Gündoğumu Hareketi'nin diğer hareketlere göre görece üstünlüğüne tekrar değinilecektir ancak öncesinde bu yeni dalga üzerine genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

İklim hareketinin yeni dalgasının ortaya çıkması ve kazandığı ivme gelişmelerden memnun olan yorumcular bu ivmeyi geçmişin güçlü, başarılı toplumsal hareketleriyle birlikte anmaya, yeni dalgayı ABD Sivil Haklar Hareketi'nden, savaş karşıtlığına, 1968 öğrenci hareketlerine dek bir çok harekete benzetmeye başlamışlardır. Pandemi dönemi söz konusu ivmenin duraklamasına neden olurken yukarıda ele alınmaya çalışıldığı üzere pandemi sonrası dönemde benzer bir ivmenin yakalanıp yakalanamayacağı belirsizdir. Geriye dönük bakıldığında 2018-2020 arasında iklim aktivizminin yeni aktörleri sayesinde gerçek bir enerji yaratmıştır. Öte yandan bu ivmeyi 1960'ların hareketlerine benzetmek konusunda temkinli olmak gerekir. Sivil Haklar Hareketi'nin önde gelen uzmanlarından ve siyasi olanaklar yaklaşımının duayenlerinden Doug McAdams da bu yönde bir uyarıda bulunur. McAdams, günümüzde iklim değişikliği konusunun sivil haklar ve Vietnam savaşı karşıtı harekete benzer bir rezonansa sahip olduğunu kabul etmekle birlikte 1960'larda işlerin ilerici bir doğrultuda sürekli biçimde ilerlediğini bunun da gençleri aktivizmin kollarına ittiğini, günümüzde ise koşulların farklı olduğunu söyler. Aktivizm herhangi bir etki sağlamadığı takdirde, gençler değişim yaratabilme olanağı hakkında kaderciliğe kapılarak mücadeleyi bırakmaları ve pes etmeleri olasıdır (Weise, 2019). McAdams 2017 yılında konuyla ilgili yazdığı bir makalede toplumsal hareket kuramları açılarından incelemiş ve tablonun iç karartıcı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre siyasal iklimden, örgütlenme meselelerine, kolektif bir kimlik ortaya koyma sorununa kadar iklim değişikliği hareketi bir çok farklı engelle karşı karşıyadır. Buna karşın geniş kitlelerin farkındalık ve bilincini arttırılmasını sağlayacak taban hareketlerinin, net hedeflerin belirlenmesinin, örgütlenmenin, kolektif kimlik oluşturma ve duygulara hitap etmenin hareketin başarı şansında kritik önemde olduğunu söyler (McAdams, 2017). Yeni dalgayla birlikte McAdams'ın ortaya koyduğu bu tabloda göze çarpan sorunların bir kısmında ilerleme sağlandığını bir kısmında ise halen sorunların devam ettiğini söylemek mümkündür. Eşitsizlikler, adaletsizlik ve iklim değişikliği giderek daha fazla bir arada çerçevenmekte bu da kolektif bir kimlik yaratılarak daha geniş kesimlere ulaşılabilme imkanlarını arttırmaktadır. Ancak hareket farklı önceliği hayatlarını ikame ettirmek olan sınıfları ya da siyah hareketinde olduğu gibi başka adaletsizlikler, eşitsizlikler kimliklerinin belirleyici unsuru olan, öncelikleri kendi kimlikleriyle toplumda eşitçe yaşayabilmek olan kesimleri kendine çekebilecek bir kolektif kimlik henüz yaratabilmiş değildir. Protesto için harekete geçiren, kitlesel seferberlik sağlayan duygular söz konusu olduğunda da iklim hareketinin bu tip başka hareketlere göre zayıflığından bahsetmek de olasıdır. Toplumsal hareket kuramlarının bir başka önemli ismi James Jasper kendisiyle yapılan bir mülakatta, Black Lives Matter

(Siyah Hayatlar Önemlidir) hareketi ile iklim aktivizmi kıyaslar ve birinci hareketin öfke duygusunu, ikincisinin ise insanların bıkkınlığı, düş kırıklığı kullanılmaya çalıştığını söyler. Ona göre öfke toplumsal hareketler için olmazsa olmaz harekete geçirici bir duygu iken, insanların bıkkınlığını ya da düş kırıklığı kullanarak onları seferber etmekte çok daha zordur. Kendi geliştirdiği kavramlardan biri olan ahlaki batarya üzerinden de konuyu alan Jasper, bir savunucunun istediklerini yapabilmesi için bu bataryayı yaratması gerektiğini ifade eder. Ahlaki batarya güçlü olumlu duygularla, güçlü olumsuz duyguların bir araya getirilmesiyle yaratılır. Bir kutbuyla insanları gerçekten kızdıran, tiksindiren onları gerçekten öfkeliendiren, diğer kutbuyla onları umutlandıran, gitmek isteyecekleri bir yeri gösteren bir batarya. Değiş gerçekleştirmek üzere insanları seferber etmek için bu kutupları bir araya getiren böyle bir bataryaya ihtiyaç vardır. Eğer bu kutuplardan birisi eksikse hareket ilerleyemeyecektir. Jasper'a göre iklim değişikliği gerçekten önemli bir konu olmasına karşın ümitsiz hissettirebilecek bir yöne sahiptir. İnsanların eyleme geçmesini amaçladığınızda ümitsizlik duygusu isteyeceğiniz bir duygu değildir (AdvocacyLabs, 2021). Jasper'ın değerlendirmesi, iklim hareketinin ahlaki bataryasında olumsuz kutupla bir arada yer alması gereken olumlu bir kutbun eksikliğinden, insanlara ümit veren, geleceğe yönelik olumlu bir tablo sunan bir yönün bulunmuyor olmasının sorunluluğuna dikkat çeker. Bu çerçevede iklim hareketinin yeni dalgası McAdams'ın değerlendirmesiyle de birlikte düşünüldüğünde, 1960'ların yeni bir dünya kurma vizyonu bulunan ve bunun olanaklı olduğuna inanan hareketlerinden epeyce farklı olduğu görülür. Bu çerçevede Yeşil Yeni Mutabakat'ı merkeze alan Gündoğumu Hareketi'nin Jasper'ın ortaya koyduğu pozitif vizyona bir örnek olabileceğini ancak diğer örgüt, hareketlerde böyle bir vizyonun en azından görünür olmadığı yorumunu yapmak mümkündür. Bu bağlamda iklimdi değil düzeni değiştir sloganının son dönemde sol ve entelektüel çevrelerde ciddi biçimde taraftar topladığını eklemek gereklidir. Bu sloganın ifade ettiği yaklaşımın iklim değişikliğinin yaratacağı felaketleri önleyebilme konusunda çözüm olduğunu söyleyen Aykut Çoban'a göre toplumsal ve iklim adaletsizlikler etkileşim içindedir ve bu nedenle adaletsizlik giderilmeden iklim sorunu çözülemez. Ona göre "iklim sorununun gerçek çözümü, adaletsizlik üreten ve adaletsizlik sayesinde varlığını koruyan kapitalist düzenden kurtulmakla mümkündür." (2016: 37). Bunu başarmanın zorluğunu kabul eden ve zamanın kısıtlı olduğunu kabule eden Çoban bunun için toplumsal ve ekolojik adalete dayanan, eşitlik ve ekolojik akılcılık ilkelerine dayanan bir toplum hedefini amaçlayan siyasal mücadeleyi örgütlemeyi en gerçekçi alternatif olarak görmektedir (2016: 38). İklim değişikliğiyle mücadelede toplumsal ve iktisadi sorunları içeren biçimde siyasete

müdahil olmak zorunlu görünse de bunun ölçeğinin, stratejisinin nasıl yürütülebileceği oldukça tartışmaya açıktır. Yeni Yeşil Mutabakat bu bağlamda “küçülme” toplumuna geçişte bir strateji olabileceği gibi iklim siyasetinin gelişimi açısından da bir geçiş stratejisi olarak düşünülebilir. Bu bölümde son olarak iklim grevi ele alınacak ardından sonuç bölümünde bu sorunlu noktalara tekrar değeriendirilecektir.

İklim hareketinin yeni dalgasının yarattığı ivmeyi artırmak için İklim İçin Okul Grevleri fikrinden ilhamla küresel bir iklim grevi fikrinin geliştirilmiş 20-27 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu eylemde hareketin eski ve yeni aktörleri bir araya gelmiş farklı alanlarda çalışan STK’lar da eylemi desteklemiştir. Bu eylem pandemi öncesindeki en geniş çaplı eylemdir. Bu etkinlik sonrasında pandemi nedeniyle bu tarz sokak eylemleri artık gerçekleştirilemeyecek, sosyal medyada yapılan benzeri organizasyonlar aynı etkiyi yaratmayacaktır. Bu eylemi küresel iklim hareketinin gücünü yansıtan zirve noktalarından biri olarak görmek mümkündür. Eylemin organize edilmesinde 350.org önemli bir rol üstlenirken, bu örgütün yöntemine benzer biçimde eylemler yerel grupların inisiyatifine bırakmıştır. Örneğin Türkiye’de bunu Sıfır Gelecek adlı platformu üstlenmiştir. İklim grevi ulusal ve uluslararası yüzlerce sivil toplum kuruluşunu, sendikayı, platformu ve inisiyatifi bir araya getirmiş, 1000’in üzerinde örgütün desteği alınmış, 185 ülkede 7,6 milyonun üzerinde insan bu eylemlere katılmıştır. Bu eylemin iklim hareketinin bugüne kadar ki en geniş katılımlı eylemi olduğu gibi bu ölçekteki eylemler arasında da en büyüklerinden biri olmuştur (350.org, 2019). Söz konusu eylem iklim hareketinin koalisyon kurabilme ve örgütlemeye yanında kitleleri seferber edebilmede ulaştığı yeni düzeyi göstermesi açısından önemli bir aşamayı ifade etmiştir. Hareketin tüm destekçilerini, sempatanlarını ve müttefiklerini toplu biçimde seferber etmeyi başarmış bu eylem hareketin destekçilerinin ağırlıkla kimlerden oluştuğunu, onların dünyaya bakışlarını ve kimlerin seferber edilemediğini gösterdiği düşünülebilecek bir saha çalışmasına da konu olmuştur. Kajsa Emilsson, Håkan Johansson ve Magnus Wennerhag bu grevi İsveç’te bir saha çalışması üzerinden analiz etmiş ve katılımcılar arasında oransal olarak kadınların (%63), genelde yüksek öğrenim görmüş 35 yaşından gençlerin ve kendilerini çoğunlukla orta sınıf olarak (%85) tanımlayanların baskın gruplar olduğunu tespit etmişlerdir. Katılımcılar ekonomiyi değil, çevreyi öncelik olarak görmekte siyasal eğilimleri sol ve merkez partilerde yoğunlaşmakta, ciddi bir oranda katılımcı ise kendini bir siyasal partiye yakın hissetmemektedir (21.8). Çevrenin, refah ve ekonomiden önce gelmesi gerekliliği en belirgin çerçeve olarak belirirken onu sosyal karakteristikler, siyasi ve ideolojik eğilimler takip etmiştir. Bir hareketin parçası

olmak ise bunların yanında sınırlı bir öneme sahiptir (2020). Bu araştırmanın da gösterdiği üzere toplumun belirli bir demografik kesimleri ve belirli siyasal eğilime sahip grupları hareketin içinde yer almayı önemsememelerine karşın, hareketin davasını güçlü biçimde desteklemekte, çevre sorunları konusunda refah ve ekonomik koşulları ikinci planda görebilmektedir. Yukarıda ele alınan ABD, İngiltere örneğinde XR'a yapılan eleştiriler bu bağlamda yeniden düşünülebilir. Öte yandan Yapılan kimi kamuoyu araştırmaları da iklim değişikliği konusunda toplumsal hassasiyetin ve kaygının sürekli artmakta olduğunu göstermektedir. 26 ülkeyi kapsayan bir araştırma iklim değişikliğinin farklı kamuoyları tarafından ülkelere yönelik büyük bir tehdit olarak algılanmasında artış olduğunu ortaya koymuştur. İklim değişikliğinin büyük bir tehdit olduğunu söyleyenlerin oranı 2013'te %56'yken, 2017'de %63'e, 2018'de %67'ye çıkmıştır. Ancak özellikle kimi ülkelerde siyasi tercihler bu tehdit algılamasında ciddi farklara neden olmaktadır. Bu farkın son derece çarpıcı olduğu ABD'de Demokratlar %82 gibi ezici bir çoğunlukla iklim değişikliğini büyük bir tehdit olarak görüyorken Cumhuriyetçilerde bu oran %27 gibi son derece düşük bir oranda kalmaktadır ve Avrupa için de benzer bir durum göze çarpar. Avrupa'da da sağ popülist partilerin destekçileri/sempatizanları da iklim değişikliği konusunda diğer parti destekçilerine göre daha az endişelidir (PEW, 2019). Bu sonuçlar İsveç'te iklim grevi üzerine yapılan güncel araştırmayla birlikte düşünüldüğünde iklim hareketinin destekçilerinin toplumun cinsiyet, yaş ve dünya görüşü açısından benzerlik gösteren bir grup içine sıkıştığı farklı dünya görüşüne sahip toplumsal grupları ve sınıfları harekete henüz dahil edemediği yorumunu yapmak mümkündür. Bu duruma McAdam ve Jasper'ın dikkat çektiği hareketin kendine has sorunları da eklendiğinde 2018'den başlayarak iklim hareketini 1960'ların etkili toplumsal hareketlerine benzeten ya da potansiyelini gerçekte olduğundan farklı değerlendiren ve sorunlu noktaları pek dile getirmeyen yorumlar konusunda dikkatli olmak gereklidir. Jasper'ın dikkat çektiği üzere toplumsal hareketler alanında çalışan akademisyenlerin dünya görüşleri ve genelde hayran oldukları hareketleri çalışmaları nedeniyle literatürde sol-liberal hareketlere yönelik açıklamalarda bir nesnellik sorunu göze çarpmaktadır. Sol-liberal hareketlere yönelik çoğu çözümlenmede zor kararlar konusunda inceliklere çok dikkat edilmekte, hareketin hedefleri makul kabul edilmekte ve harekete sempatiyle yaklaşmaktadır (Jasper, 2017: 100). İklim hareketine dair akademinin içinden ya da dışında yapılan değerlendirmeleri, özellikle de yeni dalgaya yönelik yapılmış olan yorumları Jasper'ın dikkat çektiği bu eğilimi hatırd tutarak okumak gereklidir. Aksi takdirde hareketin yeni dalgasını aslında olmadığı biçimde değerlendirmek ve yansıtmak kaçınılmaz hale gelmekte, nesnellik sorunu bariz

biçimde ortaya çıkmaktadır. Sonuç bölümünde iklim hareketinin sorunları, engelleri ve gelişimini sürdürme, başarı şansını artırma açısından geleceğine yönelik bir bakış açısı toplumsal hareket kuramlarından destekle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

6. SONUÇ

İklim hareket başlangıcından itibaren karar alıcıların iklim değişikliği konusundaki tutum ve düşüncelerini değiştirmeye, konunun aciliyetinin kabul edilerek öncelik haline getirilmesine çaba göstermiş ancak bunda sınırlı ölçüde başarılı olabilmıştır. Hareket bilimsel bir temelden hareketle henüz yakıcı hale gelmemiş gelecekteki sorunların yaşanmasını engellemek, etkilerinin azaltılmasını sağlamak için çaba göstermekte, hem insanlık hem de tüm canlılar için mücadele etmektedir. Bu çerçevede ilk bakışta hareket bilimsel temeli nedeniyle güçlü bir meşruiyete ve son derece özgeci bir amaca sahiptir. Bu niteliklere haiz bir hareketin geniş bir toplumsal destek alabileceği ve insanları kolaylıkla seferber edebileceği düşünülebilir. Ancak toplumsal hareketler çoğunlukla toplumun belirli bir kesimini ya da çoğunluğunu etkileyen mevcut açık, hissedilir bir sorunun, eksikliğin ya da haksızlığın artık dayanılmaz hale geldiği bir kaynama noktasında, değerlerine yönelik bir saldırı hissedilen, ahlaki şok yaşamakta olan infial halindeki bireyleri olumlu yönde bir değişime yönelik inançla birlikte öfke gibi güçlü duyguları bir arada kullanarak seferber etmeyi başarırlar. Gelişimlerinde ve başarı olasılıklarında beşeri, maddi kaynaklar ve destekleyici siyasi olanaklar kritik ölçüde belirleyici olsa da bir insanları seferber etmek için infial duygusuna ihtiyaçları çoğunlukla vardır. Özellikle de farklı kesimleri, çıkar ve baskı gruplarını ilgilendiren büyük bir değişim, dönüşüm amaçlayan iklim hareketi gibi talebi çok yüksek maliyetli toplumsal hareketlerin infial gibi güçlü dinamolara ihtiyacı daha çok vardır. Jasper'ın ifade ettiği gibi “infial, protestonun can damarı ve dünyada düzeltilmesi gereken ters bir şeyler olduğuna dair hissettiğimiz ilk işarettir.” (Jasper, 2017: 11). İklim hareketinin yeni dalgası içinde Thunberg başta olmak üzere öne çıkan aktörler bu infial duygusunu yaratmak için sistematik bir çaba içindedirler. Bu çabalarında belirli ölçüde başarılı olabılmışlarsa da, ciddi bir tehdit olarak algılanan ancak henüz yakıcı bir hale gelmemiş bir sorun olan iklim değişikliği konusunda geniş çaplı bir infial yaratabilmek şu an için zordur. 2019-20 Avusturalya yangınları gibi iklim değişikliğiyle doğrudan bağı kurulabilen afetler, yangınları izleyen dönemde o ülkedeki iklim eylemlerinde görüldüğü gibi bu infial duygusunun oluşmasına yol açabilir. Ancak bu örneklerin halen genelde afet bölgeleri ve zamanlarıyla sınırlı olduğu görülür. Öte yandan kayda değer sayıda insanı seferber edebilecek yoğun duygular yaratılabilmesi de kolay

değildir. Farklı toplumlarda bireyler iklim değişikliği sorununu kendi dünya görüşleri, sınıfsal konumları, kimlikleri, iktisadi koşulları ve olanakları gibi etkenlere bağlı olarak farklı biçimlerde algılamaktadırlar. Bu toplumsal gerçeklikler göz önüne alınmadan hareketin kitleleşme sorununu anlamak olanaklı değildir.

Bir diğer taraftan iklim hareketinin başlangıcından itibaren çıkar grupları tarafından önüne konulan engellerle ve inkarcılık endüstrisiyle uğraşmak zorunda kalmış olduğunu da belirtmek, bu durumun gelişimini aksatmış, sekteye uğratmış olabileceğini eklemek gerekir. İklim hareketinin gelişim ve başarı ihtimalini önüne çıkarılan engeller ve karşı hareket belirli ölçüde engellemiş olsa da bunun etkisini dengeli biçimde değerlendirmek gerekir. Fosil yakıt şirketlerinin ve onunla birlikte hareket eden sektörlerin gücünü değerlendirirken, iklim değişikliğiyle mücadele bu şirketlerin lobicilik faaliyetlerinin değişimi engelleyen temel etken olduğunu öne sürmek ve suçu çıkar gruplarına atarak değişimin gerçekleşmemesini açıklamak mümkün değildir. İnkâr endüstrisi de, lobicilik faaliyetleri de yasama, politika yapma süreçlerinde etkili olmuş, iklim değişikliğine karşı mücadelenin aksamasına, gereken adımların atılmamasına neden olmuş görünmektedir. Ancak iklim hareketinin talebinin bugüne kadar hiçbir toplumsal hareketin sahip olmadığı ölçekte muazzam büyüklükte ve ölçekte olduğunu her koşulda göz önünde bulundurmak gerekir. Fosil yakıtlara dayanan bir ekonomik sistemden tamamıyla yenilebilir enerjiye dayanan bir sisteme geçiş çok ciddi bir meydan okuma olduğu kadar hızla gerçekleştirilebilecek yürütülebilecek bir proje değildir ve siyasi, teknik bu meydan okumanın başarılabilmesi için tek boyutlu çözümlerden kaçınmak gereklidir (Gross, 2020).

İklim hareketinin diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi kimi zafiyetlere, içsel çelişkilere, ihtilaflara sahip ola geldiğini yani içsel problemleri olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu boyutları görmezden gelerek, hareketi idealize/romantize ederek onu doğru biçimde analiz etmek olanaklı değildir. Hareketin yeni dalgasını kendileri de epeyce romantize edilmiş 1960'ların hareketleriyle birlikte anmanın, onlarla arasında benzerlikler kurmaya çalışmanın analitik bir değerlendirme çerçevesi sunmayacağı açıktır. Uzunca bir tarihe sahip harekete bütünsel olarak bakıldığında yukarıda ortaya konulmaya çalışıldığı üzere temel bazı sorunların, engelliliklerin ve sınırların aktörler değişse de pek fazla değişmediği, strateji, söylem ve eylem biçimlerinde neredeyse tüm alternatiflerin denenmiş olmasına karşın istenen başarıya tam olarak ulaşılammış olmasının nedenin değişmeyen temel bir çerçeve içinde anlaşılabilceği görülür. İklim hareketinin taleplerinin tam olarak karşılanması, fosil yakıtlara halen bağımlı

durumdaki ekonomik sistemin devam ettiği, siyasetçilerin politikalarını öncelikle iktisadi sonuçları hesap ederek belirlediği, küresel eşitsizliklerin gün geçtikçe kötüleştiği, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik kalkınmanın halen öncelik olduğu bir dünyada en azından küresel ölçekte pek mümkün görünmemektedir. Günümüz dünyasında ciddi destek toplayan, toplayabilme potansiyeli olan popülizm gibi siyasi akımların iklim değişikliği inkarcılığına yatkınlığı, önceliği başka konulara vererek çevreci politikaları geri plana atan tutumları da düşünüldüğünde bu tablonun daha da karmaşık bir hal alabileceği görülecektir. İklim değişikliğiyle mücadelede kazanımların dahi garantide olmayabileceği yakın geçmişte görülmüştür. ABD'nin Trump döneminde Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesi ya da Brezilya'da hükümetin iklim değişikliği inkarcılığı konusundaki açık tutumları bu durumun bariz örnekleridir.

Tüm bu resim, kısa-orta vadede iklim hareketinin amaçlarına tam olarak ulaşmak konusunda pek fazla şansının olmadığını gösterse de üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken çok önemli bir nokta başarının/başarısızlığın farklı biçimlerde nasıl tanımlanabileceğidir. Toplumsal hareketleri değerlendirirken başarı-başarısızlık ikilemine odaklanmanın ya da hareketlerin başarısını karar alıcılardan kopartılan büyük ödünler üzerinden değerlendirmenin sorunlar doğurabileceğini belirtmek gerekir. İklim hareketi taleplerinin tamamıyla karşılanması konusunda çok şanslı görünme dahi mücadelesi konuya yönelik küresel farkındalık oluşturmada başarılı, kimi yasal düzenlemelerin yapılmasında etkili olmuş, zaman içinde iş dünyasından, medyaya kendisine güçlü destekçiler kazandırabilmiş, kimi ülkelerde siyasi bir ağırlığa ulaşabilmiş, konuyu siyasetin bir parçası haline getirebilmiş, uluslararası yapılar içinde sesini korumayı, meşruiyet düzeyi yüksek kayda değer bir baskı grubu haline gelebilmeyi başarmıştır. İklim hareketi son dönemde yeni dalgası ve onun ana aktörü olan genç aktivizmi üzerinden değerlendiriliyor olsa da tüm bu başarılar uzun bir mücadele ve çaba sonucunda elde edilmiş, yeni aktörler kendilerinden önce yaratılmış bu birikimin yarattığı olanaklarından yararlanarak, onlardan destek alarak bir ivme yaratmayı başarabilmişlerdir. Ancak pandemi döneminin zaten yavaşlamış olan bu ivmenin yeniden hızlandırılabilmesinin ve etkisinin artırılabilmesinin bazı koşulları bulunmaktadır. Hareket farklı toplumsal sınıfları, kimlikleri de kapsayabilecek biçimde tabanını genişletebildiği, siyasette özgül bir ağırlık kazanabildiği ve tüm bunları mümkün kılacak Yeşil Yeni Mutabakat benzeri, toplumun maddi olanlar da dahil olmak üzere başka sorunlarına da yanıt verebilecek çözümler öneren vizyonlar ortaya koyabildiği takdirde etkisini artırma imkanı bulabilecektir. Topluma ve karar alıcılara bilim otoritelerini dinlemelerini vaaz etmenin ötesine fazlaca geçemeyen anlatıların hareketin tabanını

genişletmesine bu noktadan sonra ne ölçüde katkı sunabileceği artık bir soru işareti haline geldiği gibi siyaseten taraf olmamak ya da siyaset üstü görünme çabasının yararlılığı da oldukça tartişmalıdır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

350.org. (2019). 350 Celebrates a decade of action. *350.org*. Erişim: <https://350.org/10-years/>.

350.org. (September 28, 2019). 7.6 million people demand action after week of climate strikes. *350.org*. Erişim: <https://350.org/7-million-people-demand-action-after-week-of-climate-strikes/>.

350.org. (2020). 350 Organising Principles. *350.org*. Erişim: <https://350.org/organising-principles/>.

AdvocacyLabs. (January 06, 2020). Getting Emotional About Advocacy. *FuturEd*. Erişim: <https://www.future-ed.org/getting-emotional-about-advocacy/>.

Ahmed, N. (October 31, 2019). The Flawed Social Science Behind Extinction Rebellion's Change Strategy. *Resilience*. Erişim: <https://www.resilience.org/stories/2019-10-31/the-flawed-social-science-behind-extinction-rebellions-change-strategy/>.

Allsop, B. (September 3, 2019). Extinction Rebellion needs to shed its fear of politics. *Bright Green*. Erişim: <http://bright-green.org/2019/09/03/extinction-rebellion-needs-to-shed-its-fear-of-politics/>.

Arrieta-Kenna, R. (June 26, 2019). The Sunrise Movement Actually Changed the Democratic Conversation. So What Do You Do For a Sequel?. *Politico Magazine*. Erişim: <https://www.politico.com/magazine/story/2019/06/16/sunrise-movement-boot-camp-227109/>.

Baer, H.A., & Singer, M. (2018). *The Anthropology of Climate Change: An Integrated Critical Perspective* (2nd ed.). Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351273121>.

Barnard, M. (October 7, 2019). Climate Change Protests: With Fake Blood, Extinction Rebellion Hits N.Y. *The New York Times*. Erişim: <https://www.nytimes.com/2019/10/07/nyregion/extinction-rebellion-nyc-protest.html>.

Bergmann, Z. & Ossewaarde, R. (2020). Youth climate activists meet environmental governance: ageist depictions of the FFF movement and Greta Thunberg in German newspaper coverage, *Journal of Multicultural Discourses*, 15:3, 267-290, DOI: 10.1080/17447143.2020.1745211.

Bolin, B. (2007). *A History of the Science and Politics of Climate Change: The Role of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511721731

Boucher, E. (December 12, 2019). The dangers of depicting Greta Thunberg as a prophet. *The Conversation*. Erişim: <https://theconversation.com/the-dangers-of-depicting-greta-thunberg-as-a-prophet-128813>.

Brown, A. (October 12, 2019). Can Extinction Rebellion Build a U.S. Climate Movement Big Enough To Save The Earth?. *The Intercept*. Erişim: <https://theintercept.com/2019/10/12/extinction-rebellion-climate-movement-direct-action/>.

Calma, J. (December 15, 2020). Sunrise movement staff vote to unionize. *The Verge*. Erişim: <https://www.theverge.com/2020/12/15/22177063/climate-change-activists-sunrise-union>.

Carter, N. & Childs, M. (2018). Friends of the Earth as a policy entrepreneur: ‘The Big Ask’ campaign for a UK Climate Change Act, *Environmental Politics*, 27:6, 994-1013, DOI: 10.1080/09644016.2017.1368151.

Cheon, A. & Urpelainen, J. (2018). *Activism and the Fossil Fuel Industry*. Oxon: Routledge. 10.4324/9781351173124.

Clauson-Wolf, A. (February 12, 2021). Gen Z Climate Activists Reimagine Leadership as Decentralized and Democratic. *Nonprofit Quarterly*. Erişim: <https://nonprofitquarterly.org/gen-z-climate-activists-reimagine-leadership-as-decentralized-and-democratic/>.

Cohen, M. J. & Egelston, A. (2003). The Bush administration and climate change: prospects for an effective policy response, *Journal of Environmental Policy & Planning*, 5:4, 315-331, DOI: 10.1080/1523908032000171611.

Çoban, A. (2016). “Toplumsal ve İklimsel Adaletsizlik Sarmalında İklim Siyaseti,” F. Özlüer, A. Çoban (ed) *Doğa ve Kent Hakları İçin Siyasal Stratejiler*, Ankara, Ekoloji Kolektifi Derneği Yayını, 2016, 13-41.

Della Porta, D. & Parks, L. (2013). “Framing Processes in the Climate Movement: From Climate Change to Climate Justice” in Dietz, M., & Garrelts, H. (Eds.). *Routledge Handbook of the Climate Change Movement* (1st ed.). Oxfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203773536>.

Derman, B. B. (2020). *Struggles for Climate Justice: Uneven Geographies and the Politics of Connection*. Palgrave MacMillan. 10.1007/978-3-030-27965-3.

Dietz, M., & Garrelts, H. (2014). “Introduction: contours of the transnational climate movement - conception and contents of the handbook” in Dietz, M., & Garrelts, H. (Eds.). *Routledge Handbook of the Climate Change Movement*. Oxfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203773536>

Doyle, J. (2007). Picturing the Clima(c)tic: Greenpeace and the Representational Politics of Climate Change Communication, *Science as Culture*, 16:2, 129-150, DOI: 10.1080/09505430701368938

Dunlap, R. E., & Jacques, P. J. (2013). Climate Change Denial Books and Conservative Think Tanks: Exploring the Connection. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 699–731. <https://doi.org/10.1177/0002764213477096>.

Duwe, M. (2001), The Climate Action Network: A Glance behind the Curtains of a Transnational NGO Network. *Review of European Community & International Environmental Law*, 10: 177-189. <https://doi.org/10.1111/1467-9388.00274>.

Emilsson, K., Johansson, H., & Wennerhag, M. (2020). Frame Disputes or Frame Consensus? “Environment” or “Welfare” First Amongst Climate Strike Protesters. *Sustainability*, 12(3), 882. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/su12030882>.

Erçel, K. (20 Mart, 2019). ABD’ye Özgü Kavramlar Sözlüğü – Yeşil Yeni Mutabakat (I) (Green New Deal). *Birikim*. Erişim: <https://birikimdergisi.com/haftalik/9411/abdye-ozgu-kavramlar-sozlugu-yesil-yeni-mutabakat-i-green-new-deal>.

Evensen Darrick. (2019). The rhetorical limitations of the #FridaysForFuture movement. *Nature Climate Change*, 9(6), 428-430.

Extinction Rebellion UK. (July 25, 2020). Further clarity on XRUK and the Beyond Politics party. *Extinction Rebellion UK*. Erişim: <https://extinctionrebellion.uk/2020/07/25/further-clarity-on-xruk-and-the-beyond-politics-party/>.

Extinction Rebellion. (2021) Our Demands. Extinction Rebellion. Erişim: <https://extinctionrebellion.uk/the-truth/demands/>.

Fleckenstein, P. (July 29, 2019). Stopping Climate Change Will Never Be “Good Business”. *Jacobin*. Erişim: <https://www.jacobinmag.com/2019/07/falter-bill-mckibben-350org-review#:~:text=Climate%20activist%20and%20writer%20Bill,problem%20that%20requires%20systematic%20change.>

Foster, J. B. (2012). *Marksist Ekoloji* (Çev: Ş. Yatarkalkmaz). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Friends of the Earth. (26 November, 2018) The Big Ask: How you helped make climate change history. *Friends of the Earth*. Erişim: <https://friendsoftheearth.uk/climate/big-ask-how-you-helped-make-climate-change-history>.

García, A. B. M. (2020). Constructing an activist self: Greta Thunberg’s climate activism as life writing, *Prose Studies*, 41:3, 349-366, DOI: 10.1080/01440357.2020.1808923.

Gore, A. (September 20, 2019). The Climate Crisis Is the Battle of Our Time, and We Can Win, *The New York Times*. Erişim: <https://www.nytimes.com/2019/09/20/opinion/al-gore-climate-change.html>.

Green, M. (April 11, 2019). Extinction Rebellion: inside the new climate resistance. *Financial Times*. Erişim: <https://www.ft.com/content/9bcb1bf8-5b20-11e9-9dde-7aedca0a081a>.

Gross, S. (2020). Why are fossil fuels so hard to quit?. *Brookings Institute*. Erişim: <https://www.brookings.edu/essay/why-are-fossil-fuels-so-hard-to-quit/>.

Grossman, P. (2013). *US Energy Policy and the Pursuit of Failure*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511793417.

Hallam, R. (2019). Common Sense for the 21st Century: Only Nonviolent Rebellion Can Now Stop Climate Breakdown and Social Collapse. *www.rogerhallam.com*. Erişim: https://www.rogerhallam.com/wp-content/uploads/2019/08/Common-Sense-for-the-21st-Century_by-Roger-Hallam-Download-version.pdf.

Han, H., & Ahn, S. W. (2020). Youth Mobilization to Stop Global Climate Change: Narratives and Impact. *Sustainability*, 12(10), 4127. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/su12104127>.

Holmberg, A., & Alvinus, A. (2020). Children's protest in relation to the climate emergency: A qualitative study on a new form of resistance promoting political and social change. *Childhood*, 27(1), 78–92. <https://doi.org/10.1177/0907568219879970>.

Influence Watch. (2021). Sunrise Movement. *Influence Watch*. Erişim: <https://www.influencewatch.org/non-profit/sunrise-movement/>.

Jasper, J. (2017). *Protesto Toplumsal Hareketlere Kültürel Bir Giriş* (Çev: A. Önal) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jordans, F. & Parra, A. (9 December, 2019). Too much of a Greta thing? Activist urges focus on others. *ABC News*. Erişim: <https://abcnews.go.com/Technology/wireStory/greta-asks-media-focus-young-climate-activists-67594560>.

Kaufman, A. C. (18 August, 2017). Al Gore's Stupendous Wealth Complicates His Climate Message. That Can Change. *HuffPost*. Erişim: https://www.huffpost.com/entry/al-gore-wealth_n_599709f2e4b0e8cc855d5c09.

Khorsandi, S. (19 April, 2019). When the government says 'nah' to everything, taking direct action on climate change is the only option. *The Independent*. Erişim: <https://www.independent.co.uk/voices/extinction-rebellion-climate-change-protests-direct-action-petition-adam-boulton-a8878006.html>.

Kirchgaessner, S. & Holden, E. (28 February, 2020). Naomi Seibt: 'anti-Greta' activist called white nationalist an inspiration. *The Guardian*. Erişim: <https://www.theguardian.com/environment/2020/feb/28/naomi-seibt-anti-greta-activist-white-nationalist-inspiration>.

Klein, N. (August 3, 2018) Capitalism Killed Our Climate Momentum, Not "Human Nature", *The Intercept*. Erişim: <https://theintercept.com/2018/08/03/climate-change-new-york-times-magazine/>.

Krieg, G. (January 3, 2021). The Sunrise Movement is an early winner in the Biden transition. Now comes the hard part. *CNN Politics*. Erişim: <https://edition.cnn.com/2021/01/02/politics/biden-administration-sunrise-movement-climate/index.html>.

Lipschutz, R. & McKendry, C. (2012). “Social Movements and Global Civil Society” in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.) *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. New York: Oxford University Press. 10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0025.

Madra, Ö. & Şahin, Ü. (2020). *Açık Yeşil II İklim Krizi, Politika ve Aktivizm*. Can Sanat Yayınları: İstanbul.

Mahase E. (2019) Doctors for Extinction Rebellion: new group fights for planetary and public health. *BMJ*. 365:l2364. DOI:10.1136/bmj.l2364.

Mastini, R., Kallis, G., & Hickel, J. (2021). A Green New Deal without growth? *Ecological Economics*, Vol.179.

Martinez, J.M. (2013). *American Environmentalism: Philosophy, History, and Public Policy (1st ed.)*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.1201/b15063>

McAdam, D. (2017). Social Movement Theory and the Prospects for Climate Change Activism in the United States. *Annual Review of Political Science*. 20:1, 189-208.

McKibben, B. (2012). *Dünya*. (Çev: E. Anıl). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

McKibben, B. (October 9, 2018). Climate politicking isn't working. We need climate civil disobedience, *Los Angeles Times*. Erişim: <https://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-mckibben-necessity-defense-bagley-minn-20181009-story.html>.

Medaleye, J. (2010). “COP15 in an Uneven World Contradiction and crisis at the United Nations Framework Convention on Climate Change”. Sandberg, L A. & Sandberg, T. (Eds.) *Climate Change Who's Carrying the Burden? The Chilly Climates of the Global Environmental Dilemma*. Ottawa: Canadian Centre for Policy Alternatives.

Meyer, R. (August 1, 2018). The Problem With The New York Times' Big Story on Climate Change, *The Atlantic*. Erişim: <https://www.theatlantic.com/science/archive/2018/08/nyt-mag-nathaniel-rich-climate-change/566525/>.

Nelson, C. & Vertigan, M. (September 30, 2019). Misogyny, male rage and the words men use to describe Greta Thunberg. *The Conversation*. Erişim: <https://theconversation.com/misogyny-male-rage-and-the-words-men-use-to-describe-greta-thunberg-124347>.

Nissen, S., Wong, J. H. K. & Carlton, S. (2020). Children and young people's climate crisis activism – a perspective on long-term effects, *Children's Geographies*, DOI: 10.1080/14733285.2020.1812535.

Nolan, J. (2010). “An Inconvenient Truth” Increases Knowledge, Concern, and Willingness to Reduce Greenhouse Gases. *Environment and Behavior*, 42, 643-658. 10.1177/0013916509357696.

O'Brien, H. (October 11, 2019). Does the environmental movement have a class problem?. *New Statesman*. Erişim: <https://www.newstatesman.com/politics/environment/2019/10/does-environmental-movement-have-class-problem>. [

Osborne, S. (8 October, 2019). Greta Thunberg: Hanging effigy of teenage climate activist strung up in Rome. *The Independent*. Erişim: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/greta-thunberg-hanging-effigy-rome-italy-climate-change-protest-a9147021.html>.

Peoples, C.D. (2019) Classical and Contemporary Conventional Theories of Social Movements. In: Berberoglu B. (Eds.) *The Palgrave Handbook of Social Movements, Revolution, and Social Transformation*. Cham: Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1007/978-3-319-92354-3_2.

Pew Research Center. (February 10, 2019). Climate Change Still Seen as the Top Global Threat, but Cyberattacks a Rising Concern. PEW. Erişim: <https://www.pewresearch.org/global/2019/02/10/climate-change-still-seen-as-the-top-global-threat-but-cyberattacks-a-rising-concern/>.

Reitan, R. & Gibson, S. (2012). Climate Change or Social Change? Environmental and Leftist Praxis and Participatory Action Research, *Globalizations*, 9:3, 395-410, DOI: 10.1080/14747731.2012.680735.

Rich, N. (2019). *Losing Earth: A recent history*. New York : Picador Publishing.

Sabherwal, Anandita & Ballew, Matthew & van der Linden, Sander & Gustafson, Abel & Goldberg, Matthew & Maibach, Edward & Kotcher, John & Swim, Janet & Rosenthal, Seth & Leiserowitz, Anthony. (2021). The Greta Thunberg Effect: Familiarity with Greta Thunberg Predicts Intentions to Engage in Climate

Activism in the United States. *Journal of Applied Social Psychology*, 2021; 00: 1–13. <https://doi.org/10.1111/jasp.12737>.

Stecula, D. A. & Merkley, E. (16 August, 2017) An Inconvenient Truth about An Inconvenient Truth. *The Conversation*. Erişim: <https://theconversation.com/an-inconvenient-truth-about-an-inconvenient-truth-81799>.

Sunrise Movement. (2021). Sunrise’s Principles. Sunrise Movement. Erişim: <https://www.sunrisemovement.org/principles/?ms=Sunrise%27sPrinciples>.

Şahin, Ü. (2014). *Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.

Tamoudi, N. & Reder, M. (2018). “A narrative account of temporality in climate justice” in Jafry, T. (Ed.). *Routledge Handbook of Climate Justice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315537689>.

Tatgın, E. (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1 (1) , 104-118 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yykentcevre/issue/50632/616261>.

Taylor, M. (June 27, 2019). Doctors call for nonviolent direct action over climate crisis. *The Guardian*. Erişim: <https://www.theguardian.com/environment/2019/jun/27/doctors-call-for-nonviolent-direct-action-over-climate-crisis>.

Taylor, M. (August 4, 2020) The evolution of Extinction Rebellion. *The Guardian*. Erişim: <https://www.theguardian.com/environment/2020/aug/04/evolution-of-extinction-rebellion-climate-emergency-protest-coronavirus-pandemic>.

Thew, H. (2018). Youth participation and agency in the United Nations Framework Convention on Climate Change. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. 18. 369–389. DOI: 10.1007/s10784-018-9392-2.

Tokar, B. (2013). “Movement for climate justice in the US and worldwide” in Dietz, M., & Garrelts, H. (Eds.). *Routledge Handbook of the Climate Change Movement* (1st ed.). Oxfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203773536>

Tokar, B. (2019). *Toward Climate Justice*. Porsgrun: New Compass Publishing.

Waxman, O. (September 24, 2019). In the 1980s, the World Acted to Save the Ozone Layer. Here's Why the Fight Against Climate Change Is Different. *Time*. Erişim: <https://time.com/5681661/climate-change-ozone-history/>.

Weise, E. (May 6, 2019). Climate change the new Vietnam War? Generation Z poised to change US politics with activism. *USA Today*. Erişim: <https://www.usatoday.com/story/news/2019/05/06/generation-z-poised-change-us-politics-climate-change-activism/1090104001/>.

Wettergren, Å. & Soneryd, L. (2017). Denmark – from a green economy toward a new eco-radicalism? in Cassegard, C., Soneryd, L., Thorn, H., & Wettergren, A. (Eds.). *Climate Action in a Globalizing World: Comparative Perspectives on Environmental Movements in the Global North* (1st ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315618975>.

World Watch. (July/August, 2008). James Hansen Talks About Climate Change. *World Watch*, 21, 28-29. Retrieved from <https://search-proquest-com.proxy.library.ucsb.edu:9443/magazines/james-hansen-talks-about-climate-change/docview/230017538/se-2?accountid=14522>.

Yıldırım, Y. (2020). Greta Thunberg ve İklim İçin Okul Grevleri: Küresel İklim Aktivizminde Yeni Süreç, *Politik Ekonomik Kuram*, Cilt 4(1). 45-71. DOI: 10.30586/pek.691712.

Zulianello, M., & Ceccobelli, D. (2020). Don't Call it Climate Populism: On Greta Thunberg's Technocratic Ecocentrism. *Political Quarterly*, 91(3), 623-631.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BIST BANKA VE SİGORTA ENDEKSLERİ İLE RİSK PRİMLERİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Zeynep EZANOĞLU¹

Dr.

E-mail: zeynepezanoglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4601-7567

Öz

Ülkelerde yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler ülkelerin risk primi göstergesi olan CDS primine yansımaktadır. CDS primi, gelişmekte olan piyasalara sahip ülkelerin risk primlerinde önemli bir kriter olarak kabul edilmekte ve yatırımcılara bu ülkelerin kredibilitesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. CDS primlerindeki artışlar finansal piyasalarda bir işleme taraf olan katılımcıların risklerinin artabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin CDS primlerindeki değişimi etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi, ülke ekonomileri için önemli hale gelmiştir. Bankacılık ve sigortacılık sektörlerine ait borsa yatırımları ile risk primleri arasında ilişki olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla bu çalışmada, Ocak 2018- Aralık 2021 dönemi için aylık veriler kullanılarak Türkiye CDS primi ile BIST Banka ve BIST Sigorta sektör endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre, CDS ve BIST Banka değişkenlerinden BIST Sigorta değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Bunun dışında diğer yönlerde nedensellik tespit edilmemiştir.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** zeynepezanoglu@gmail.com

Atf (APA): Ezanoğlu, Z., (2022), BIST Banka ve Sigorta Endeksleri ile Risk Primleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (1): 108-121, <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1128130>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: BIST Sektör Endeksleri, Bankacılık, Sigortacılık, Risk Primi, Nedensellik

Alan Tanımı: Sigortacılık, Finans

CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN BIST BANK AND INSURANCE INDEX AND RISK PREMIUMS: THE CASE OF TURKEY

Abstract

Positive and negative developments in countries are reflected in the CDS premium, the risk premium indicator of countries. The CDS premium is considered an important criterion in the risk premiums of countries with emerging markets and provides investors with important information about the credibility of these countries. Increases in CDS premiums mean that the risks of participants who are a party to a transaction in financial markets may increase. Therefore, it has become important for national economies to determine the factors that may affect the change in CDS premiums of these countries. In this study, it is aimed to investigate the causality relationship between Turkey CDS premium and BIST Bank and BIST Insurance sector indices by using monthly data for the period of January 2018- December 2021 in order to determine whether there is a relationship between stock market investments of the banking and insurance sectors and risk premiums or not. According to the results of the causality analysis, a one-way causality was determined from CDS and BIST Bank variables to BIST Insurance variable. Apart from this, no causality was detected in other aspects.

Key Words: BIST Sector Indices, Banking, Insurance, Risk Premium, Causality

JEL Code: C22, G10, G21, G22

1. GİRİŞ

Ekonomik alanda güçlerini arttırmayı amaçlayan ülkeler ve işletmeler, yeni pazarlar bulabilmek ve yatırım karlarını arttırmak için diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmektedirler. Ancak, diğer ülkelere yatırım yapacak olan yatırımcılar bu yatırımları için riskleri dikkate almaları gerekmektedir. Finansal piyasalarda bilgilerin asimetric yapıda olması, makroekonomik göstergelerdeki bozulmalar ve finansal krizler gibi faktörler piyasalarda dalgalanmalara neden olmaktadır (Kaderli ve İltaş, 2021: 4). Yatırımcıların temel amaçlarından biri de finansal varlıkların gelecekteki fiyat hareketleri üzerinde öngörüle bulunmak ve belirsizlik ya da risk durumlarından kaçınmaktır. 2008 yılında yaşanan Küresel Finansal Kriz ile birlikte yatırımcıların risk tercihlerinde değişimler meydana

gelmiştir. Yatırımcılar, getirisi daha fazla olmasına bakmaksızın daha düşük riskli yatırımları tercih etmektedir (Durgun Kaygısız ve İşcan, 2021: 168).

Gelişmekte olan ülkelerin risk primi göstergesi olarak, finansal piyasalarda kredi temerrüt takası (Credit Default Swap - CDS) oranı kullanılması yaygın bir uygulamadır. Ülkelerin politik ve ekonomik risk düzeylerine bağlı olarak CDS primleri sürekli değişmekte ve reel ekonominin performansını yansıtmaktadır. Dolayısıyla CDS primi, ülkelerin risk göstergesi olarak kabul edilmektedir (Kaderli ve İltaş, 2021: 4). CDS primi, küresel finansal sistemde, risk primleri ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde olası risk ve zararların erken tespitine yardımcı olmaktadır.

CDS primi, reel ekonominin performansı hakkında önemli bilgiler sağlamanın yanı sıra küresel finansal sisteme artan risk primleri ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde olası risk ve zararların erken tespitine yardımcı olmaktadır. Ayrıca CDS primindeki artış, makroekonomik belirsizliğin artmasına neden olmakta ve bir ülke için doğrudan veya dolaylı yatırımların karar süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Erdaş, 2022: 26).

Sigortacılık faaliyetlerinde de benzer şekilde insanların risklere karşı korunmak amacıyla birtakım çözüm yöntemleri aradıkları görülmektedir. Bunun için sigortacılığa benzer birçok risk yönetim türleri geliştirilmiştir. Risklerden korunma yöntemi olarak sigortacılık faaliyetleri tüm dünya tarafından genel kabul görmektedir (Altan, 2010: 188-189). Ülkelerin finansal sistemleri içerisinde sigortacılık sektörünün payının büyük olması sebebiyle uluslararası yatırımcılar yatırımlarını riski daha az olan ülkelere yönlendirmektedirler (Sezal, 2017: 1156-1157). Finans sektörü içerisindeki payı artan sigorta sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu sektör üzerine yapılan yatırımların önemi büyüktür.

Finans ve bankacılık sektörleri dünya ekonomisinde meydana gelen krizlerden etkilenmektedir. Bu sebeple günümüzde uygulamalı çalışmalar genellikle finans ve bankacılık krizleri ile ülke risk primi arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır (Badurlar, 2021: 312).

Finansal piyasaların en yoğun aracı kurumların biri de bankalardır. Bankalar bir yandan finansal varlıkların transfer işlemlerini yaparken risk ortamında optimum borçlanma yolunu tercihe çalışırlar. Fakat bir ülkede ekonomik veya politik riskler arttıkça bankaların borçlanma maliyetleri de artmaktadır (Gürsoy ve Kılıç, 2021: 1325).

Bankacılık ve sigortacılık sektör yatırımlarının ülke ekonomisi için önemi göz önünde bulundurulduğunda risk primlerinin bunlar üzerinde etkilerinin tespit edilmesinin önemi büyüktür. Bu çalışmada Türkiye'nin CDS primleri, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Son yıllarda yaşanan finansal gelişmeler ile birlikte CDS primleri ile ilişkili finansal değişkenlerin ve makroekonomik etkilerin araştırıldığı çalışmalar literatürde giderek yaygınlaşmıştır. Bu ilişkiyi araştıran çalışmalardan bazıları aşağıda gösterilmektedir.

Türkiye'de yapılan çalışmaların çoğunlukla CDS primi ile BIST 100 Endeksi arasında ilişki üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Çelik ve Koç, 2013; Esen, vd., 2015; Değirmenci ve Pabuçcu, 2016; Atasever, 2017; Şahin ve Özkan, 2018; İltaş, 2019; Çevik ve Buğan, 2019; Evcı, 2020; Bolaman Avcı, 2020; Güngör ve Erer, 2020; Erdaş, 2022).

Literatürde bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, CDS ile BIST 100 Endeksi arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığını savunan çalışmalara rastlanmıştır (Acaravcı ve Karaömer, 2017). Ancak çalışmaların çoğu (Değirmenci ve Papuçcu, 2016; Şahin ve Özkan, 2018) BIST 100 Endeksi ile CDS primi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu hipotezini desteklemektedir. Diğer yandan CDS priminden BIST 100 Endeksi'ne doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulan çalışmalar da mevcuttur (Atasever, 2017; Bektur ve Malcıoğlu, 2017; Evcı, 2020; Topaloğlu ve Ege, 2020).

Önem (2020), makroekonomik faktörlerin borsa endeks değerleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 2010-2019 dönemi yıllık verileri kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre BIST ticaret, GSYH, BIST Teknoloji ve BIST Sigorta arasında anlamlı bir ilişki tespit edilirken, işsizlik oranı, BIST Tekstil, BIST Sigorta endeks değerleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu gösterilmektedir.

Altuntaş ve Ersoy (2020), Türkiye'de CDS primi, BIST 30 Endeksi ve BIST Banka Endeksine ait Ocak 2009-Ekim 2020 dönemi haftalık verileri kullanılarak bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırdıkları çalışmada VAR Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, Türkiye'nin CDS primi ile BIST Bankacılık Endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Gürsoy ve Kılıç (2021), Türkiye'de politik belirsizlik ile CDS primleri ve BIST bankacılık endeksi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Değişkenlerine ait Mart 2010- Ekim 2020 dönemlerine ait aylık veriler kullanılmıştır. Elde edilen

sonuçlara göre, CDS primi ve BIST bankacılık endeksi arasında iki yönlü güçlü bir etkileşim olduğunu tespit etmişlerdir.

Kaderli ve İltaş (2021), Türkiye’de CDS Primi ile Borsa Sektör Endeksleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuçlar CDS primi ve sektör endeksleri arasında karşılıklı bilgi akışının varlığını göstermektedir.

Literatürde sektör endeksleri ile CDS primleri arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların BIST 100 endeksi ile olan çalışmalara göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak bankacılık ve sigortacılık sektörleri göstergesi olarak BIST Banka ve BIST Sigorta verileri kullanılarak CDS primleri arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır.

3. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışma son dönemlerde giderek yükselen kredi temerrüt takası (CDS) ile bankacılık ve sigortacılık sektörlerindeki borsa verileri arasındaki nedensellik ilişkisinin ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada üç ayrı değişken kullanılmıştır. Hem parametre büyüklüklerinin uyumlandırılması hem de analiz yorumlarının daha kolay yapılabilmesi için tüm değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Analizde Eviews 10 paket programı kullanılmıştır. Değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Kısaltması	Kaynak
Kredi temerrüt takası	CDS	www.investing.com
BIST Banka	BB	
BIST Sigorta	BS	

Çalışmada Ocak 2018 ve Aralık 2021 dönemi aylık veriler kullanılmıştır. Analizde 2018 yılının başlangıç olarak alınmasının nedeni bu yılda CDS verilerinde yaşanan türbülanstır. CDS verileri 2018 yılının ilk aylarında 100’lü seviyelerde iken nisan ayından itibaren yükselişe geçmiş ve temmuz ayında 300’lü rakamlara ulaşmıştır. Sonraki yıllarda giderek yükselmiştir.

3.1.ADF Birim kök testi

Toda-Yamamoto testinin ilk kurulum aşamasında serilerin durağanlık seviyeleri önem arz etmektedir. Hem bu nedenle hem de çalışmada sahte regresyona yer vermemek adına öncelikli olarak değişkenlerin durağanlık seviyeleri ölçülmüştür.

Serilere en çok kullanılan birim kök testi olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 2 birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2: ADF birim kök testi sonuçları

	Düzy		Birinci fark		Sonuç
	T istatistik	prob	T istatistik	prob	
LCDS	-3.2565	0.0230*	-	-	I(0)
LBB	-3.3126	0.0199*	-	-	I(0)
LBS	-0.1832	0.9333	-5.3684	0.0000*	I(1)

Not: * %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir

Birim kök testi sonuçlarına göre LCS ve LBB serileri düzey hallerinde durağan iken, LBS serisi düzey halde birim kök içermektedir. LBS serisi birinci farkında durağan hale gelmektedir. Durağanlık testi sonuçlarına göre d_{max} 1 olarak tespit edilmiştir.

3.2.ARD L Sınır Testi Yaklaşımı

Analizde kullanılacak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenirken eşbütünleşme testleri uygulanmaktadır. Serilere hangi eş bütünleşme testinin yapılacağı, serilerin durağanlık seviyelerine göre değişmektedir. Bu çalışmada serilerin farklı seviyelerden durağan olması nedeniyle ARDL sınır testinin yapılması uygun bulunmuştur. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag– ARDL) sınır testi yaklaşımı Pesaran vd. (2001) tarafından ortaya koyulmuştur. Bu testin diğer eşbütünleşme testlerine göre birkaç farklı avantajı bulunmaktadır. Seriler I(2) olmadığı müddetçe farklı durağanlık seviyelerindeki değişkenlere uygulanabilmektedir. Buna ek olarak, düşük gözleme sahip olan veri setinde daha güvenilir sonuçlar vermektedir.

ARDL sınır testinde ilk olarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmektedir. Eğer bu ilişki tespit edilirse sonraki aşamalara geçilmektedir.

Tablo 3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

K	F istatistiği	Alt sınır I(0)	Üst sınır I(1)
2	3.1354	4.19	5.06
Tanımlayıcı istatistikler			
R²			83
Düzeltilmiş R²			77
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM test			0.0648 (0.9374)
Breusch-Pagan Godfrey Değişen Varyans			0.3592 (0.9556)
Jarque-Bera Normallik testi			0.1303 (0.9369)

Not: Parantez içindeki değerler prob değerlerini vermektedir.

Uzun dönemli eşbütünleşmenin varlığına karar verebilmek için F istatistiği alt ve üst sınır kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. F istatistik değeri, kritik değer üst sınırından daha büyük ise H_0 hipotezi reddedilir. Bu durumda değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu göstermektedir. F istatistik değeri, kritik değer alt sınırından daha küçük ise H_0 hipotezi reddedilemez.

Tablo 3’de sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Tablo 3’e göre F istatistik değeri kritik değerlerin alt ve üst sınırında daha küçük olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme bulunmamaktadır. Modele otokorelasyon, normallik ve değişen varyans testleri de uygulanmış ve modelin normal dağılım sergilediği, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme sonucu elde edilemediği için ARDL sınır testinin diğer aşamalarına geçilmemiştir.

3.3.VAR model ve İstikrar Koşulları

Toda-Yamamoto testinde önemli olan ikinci aşama gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bunun için öncelikle VAR model kurulmuştur. Oluşturulan model aşağıdaki gibidir.

$$LCDS = \alpha + \beta LBB + \gamma LBS + e$$

Tablo 4: Optimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	201.3383*	5.84e-07*	-5.8400*	-5.3544*	-5.6605*
2	13.1818	6.20e-07	-5.7881	-4.9366	-5.4723
3	8.7443	7.33e-07	-5.6362	-4.4197	-5.1851
4	13.2306	7.43e-07	-5.6539	-4.0725	-5.0675

Not: LR: Olabilirlik Oranı,

FPE: Son Tahmin Hatası,

AIC: Akaike Bilgi Kriteri,

SC: Schwarz Bayesci Bilgi Kriteri,

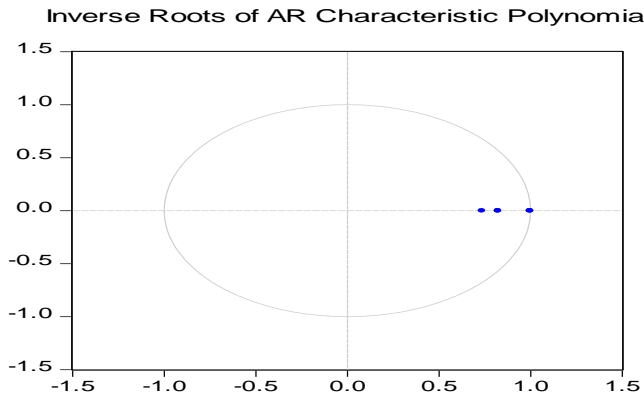
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri.

* İşareti, ilgili kriterin uygun bulunduğu gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tablo 4 modelin optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerinin tamamı bir gecikme uzunluğunu göstermektedir. Bu sonuca göre $k=1$ olduğu söylenebilir. Tespit edilen gecikme uzunluğunun hata teriminin bilinen tüm varsayımları sağlaması gerekmektedir (Tarı, 2011: 461). Sonraki aşamada VAR(1) kurulmuş ve karakteristik polinom kökleri, otokorelasyon ve değişen varyans istikrar koşullarının uygun olup olmadığı test edilmiştir.

Birim köklerin tümünün çember içerisinde olduğu Şekil 1’de görülmektedir. Böylece VAR(1) modelinin ilk istikrarlı koşulu doğrulanmıştır.

Şekil 1: AR Karakteristik Polinom Ters Kökleri

VAR(1) modelinde otokorelasyon sorununun tespiti için otokorelasyon LM testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 5’te gösterilmektedir. Buna göre “ H_0 : otokorelasyon yoktur” yokluk hipotezi %1 anlam seviyesinde kabul edilmiştir. Modelde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır.

Tablo 5: Otokorelasyon LM Test Sonuçları

lag	LRE*stat	Rao F-Stat	prob
1	9.3643	1.0531	0.4049
2	7.4232	0.8263	0.5936

VAR istikrar koşullarından olan değişen varyans testi sonuçları Tablo 6’da göstermektedir. Tablo 6’da gösterilen değerlere göre “ H_0 : Değişen Varyans Yoktur” yokluk hipotezi %1 anlam seviyesinde kabul edilmiştir. VAR (1) modelinin değişen varyans problemi bulunmamaktadır.

Tablo 6: Değişen Varyans Test Sonuçları

Chi-sq	prob
34.62377	0.5340

3.4.Toda- Yamamoto Nedensellik Testi

VAR(1) model tüm istikrar koşullarını sağladıktan sonra Toda-Yamamoto nedensellik testine geçmiştir. Bu testte değişkenlerin durağanlık seviyelerinin dikkate alınması önemli bir özelliktir. Seriler farklı seviyelerde durağan olsalar da fark işlemi alınmadan düzey halleriyle Toda-Yamamoto testi uygulanabilmektedir (Saatçioğlu ve Karaca, 2017: 9). Fark işlemi alınmadan testin uygulanabiliyor olması bilgi kaybını engellemektedir.

Toda-Yamamoto testi tahmin edilirken VAR ($k+d_{max}$) boyutunda tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu testin en önemli püf noktası serilerin durağanlık derecelerinin ve max gecikme uzunluğunun doğru tespit edilmesidir. Burada k uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} ise serilerin en büyük durağanlık derecesini göstermektedir. Yukarıdaki testlerde $k=1$ ve $d_{max}=1$ olarak tespit edilmiştir.

VAR ($k+ d_{max}$) bu modelde $1+1 = 2$ olarak belirlenmiştir. Buna göre Toda-Yamamoto nedensellik sonuçları Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken : LCDS		
Bağımsız değişken	Chi-sq	prob
LBS	2.5182	0.2839
LBB	1.6200	0.4449
Bağımlı Değişken : LBS		
LCDS	11.4695	0.0032*
LBB	6.4896	0.0390*
Bağımlı Değişken : LBB		
LCDS	1.535	0.4644
LBS	0.6662	0.7167

* %5 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Nedensellik analizine göre LCDS ve LBB değişkenlerinden LBS değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Başka bir anlatımla “LCDS, LBS’nin nedeni değildir” ve “LBB, LBS’nin nedeni değildir” hipotezleri %5 anlamlılık seviyesinde reddedilmiştir. Buna karşın LBS ve LBB’den LCDS’e doğru; LCDS ve LBS’den LBB’ye doğru bir nedensellik tespit edilememiştir.

4. SONUÇ

Son dönemlerde giderek yükselen kredi temerrüt takasının, bankacılık ve sigortacılık alanındaki borsa verileri arasındaki ilişkinin test edilmesini amaçlayan bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla öncelikle ARDL sınır testi uygulanmıştır. Sonrasında ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. ARDL test sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünlüşme ilişkisine rastlanılmamıştır. Nedensellik test sonuçlarında ise LCDS ve LBB değişkenlerinden LBS değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Ancak serilerin durağanlık seviyelerinin tespitinin farklı analizlerle denemesi diğer çalışmalar için önerilmektedir.

CDS primleri üzerindeki etkilerin araştırılması yatırımcılar, analistler veya politika yapımcılar için oldukça önemli ve faydalıdır. Bu çalışmada elde edilen bulgular literatürde yer alan diğer çalışmalara göre farklılık göstermektedir. Altuntaş ve Ersoy (2020), Türkiye’nin CDS primi ile BIST Bankacılık Endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Kaderli ve İltaş (2021), CDS primi ve sektör endeksleri arasında karşılıklı ilişkili olduğunu savunmaktadır. Gürsoy ve Kılıç (2021) ise CDS primi ve BIST bankacılık endeksi arasında iki yönlü güçlü volatilité etkileşimi gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Ancak bu

çalışmada Ocak 2018 ve Aralık 2021 dönemi aylık verileri kullanılarak yapılan analiz sonucunda LCDS ve LBB değişkenlerinden LBS değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Elde edilen diğer sonuçlar LBS ve LBB'den LCDS'e doğru; LCDS ve LBS'den LBB'ye doğru bir nedensellik tespit edilemediğini göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda sigortacılık sektörünün ülkenin risk primi göstergesi olan CDS priminden etkilendiğini, borsada kayıtlı bankacılık sektöründe ise etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. İncelenen iki borsa sektörünün de CDS primleri üzerinde etkisi bulunmamaktadır. CDS primlerindeki artışlar finansal piyasalarda katılımcıların risklerinin artabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de yatırımlar için güven ortamının oluşmasını sağlamak amacıyla CDS primlerinin azaltılması yönünde politika alt yapılarının oluşturulması Türkiye ekonomisi açısından gerekli ve önemlidir.

Sektörel önemi büyük olan sigortacılık sektörüne ait hisse senetlerinin değerlendirilmesi için güven ortamının oluşması ve CDS prim değerlerinin daha düşük olmasının gerekliliği analiz sonucunda ortaya konmaktadır. Son dönemlerde artış gösteren CDS primlerinin artış sebepleri arasında Covid-19 pandemisinin etkisinin incelenmesi diğer çalışmalar için araştırma konusu olabilir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Acaravcı, S. K., & Karaömer, M. Y. (2017). Borsa İstanbul (BIST-100) ve kredi temerrüt takası (CDS) arasındaki ilişkinin incelenmesi. In *Mediterranean International Conference on Social Sciences by UDG* (s. 260).

Altan, M. S. (2010). Türk Sigortacılık Sektöründe Etkinlik: Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 185-204.

Altuntaş, D. & Ersoy, E. (2020). CDS Primi ile BIST 30 Endeksi ve BIST Bankacılık Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 144-155.

Atasever, G. (2017). Türkiye’de Risk Primi (CDS), Piyasa Göstergeleri ve Seçim Dönemlerine İlişkin Ekonometrik Analiz. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(13): 217-226.

Badurlar, İ. (2021). Makroekonomik göstergeler ve ülke risk primi ilişkisinin incelenmesi: Türkiye örneği, *Journal of Yasar University*, 16/61,310-329.

Bektur, Ç. & Malcıoğlu, G. (2017). Kredi Temerrüt Takasları ile BIST 100 Endeksi Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 73-83.

Bolaman Avcı, Ö. (2020). Interaction Between CDS Premiums and Stock Markets: Case of Turkey. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-8.

Çelik, S. & Koç, Y. D. (2013). Relationship Between Sovereign Credit Default SwapaAnd Stock Markets: The Case Of Turkey. *The Macrotheme Review*, 5(4), 36-40.

Çevik, E. İ. & Buğan, M. F. (2019). Borsa İstanbul ile Risk Primi Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *International Congress of Management, Economy and Policy* içinde. İstanbul.

Değirmenci, N. & Pabuçcu. (2016). Borsa İstanbul ve Risk Primi Arasındaki Etkileşim: VAR ve NARX Model. *The Journal of Academic Social Science*, 4(35), 248-261.

Durgun Kaygısız, A., & Işcan, H. Kredi Temerrüt Takası ve Döviz Kuru İlişkisi, Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(2), 167-179.

- Erdaş, M. L. (2022). The Impact of Financial Drivers on Credit Default Swap (CDS) in Turkey: The Cointegration with Structural Breaks and FMOLS Approach. *Istanbul Business Research*, 51(1), 25-46.
- Esen, S., Zeren, F. & Şimdi, H. (2015). CDS and Stock Market: Panel Evidence Under Cross-Section Dependency. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 13(1), 31-46.
- Evcı, S. (2020). Kredi Temerrüt Swapları ile Borsa İstanbul Arasındaki Eşbütütünlük İlişkisinin Analizi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 100-117.
- Güngör, S. & Erer, E. (2020). Kredi Temerrüt Swap Primleri ile Pay Piyasaları Arasındaki Oynaklık Yayılım Etkisi: Türkiye Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-41.
- Gürsoy, S. & Kılıç, E. (2021). Küresel Ekonomik Politik Belirsizliğin Türkiye CDS Primi ve BİST Bankacılık Endeksi Üzerindeki Volatilite Etkileşimi: DCC-GARCH Modeli Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1323-1334.
- İltaş, Y. (2019). CDS Primi, Döviz Kuru ve Borsa Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Nedensellik Testleri. *3.Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi* içinde (ss. 800-814). Gaziantep.
- Kaderli, Y. & İltaş, Y. (2021). Türkiye CDS Primi ile Borsa Sektör Endeksleri Arasındaki Volatilite Etkileşimi: Varyansta Nedensellik Testinden Bulgular. *Bankacılar*, 32(118), 3-17.
- Önem, H. B. (2020). The Effect of Macroeconomic Factors on BIST Index Values. *Journal of Current, Researches on Business and Economics*, 10 (2), 203-212.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

Saatçioğlu, C. & Karaca O., (2017). Türkiye’de Üretici Fiyatları ile Tüketici Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 2005-2016, *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(2), 1- 16.

Sezal, L. (2017). Türkiye Sigortacılık Sektörünün Değerlendirilmesi ve Faizsiz Sigortacılık Sisteminin Uygulanabilirliği. *Journal of International Social Research*, 10(52): 1156-1167.

Şahin, E. E. & Özkan, O. (2018). Kredi Temerrüt Takası Döviz Kuru ve Bist100 Endeks İlişkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1939-1945.

Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Topaloğlu, E.A. & Ege, İ. (2020). Kredi Temerrüt Swapları (CDS) ile Borsa İstanbul 100 Endeksi Arasındaki İlişi: Kısa ve Uzun Dönemli Zaman Serisi Analizleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2): 1373-1393.